

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG

FOR

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

XI.

1923

I KOMMISSION HOS SVEGÅRDS BOGHANDEL,
SORØ.

AARBOG

FOR

HISTORISK SAMFUND

FOR SORØ AMT

XI.

1923

Redaktionsudvalget:

Akademikasserer, cand. mag. *L. F. la Cour*, Sorø, Formand.

Redaktør *J. V. Christensen*, Ringsted.

Pastor *P. Severinsen*, Bringstrup.

JÆTTESTUEN I „RÆVEHØJ“ VED SLOTSBJERGBY.

Af

G. Rosenberg.

Rævehøj“ ligger ikke ved Alfarvej eller paa en fremtrædende Plads i Terrænet. Tager man „ ad Skelskør Landevej fra Slagelse forbi „Galgehøj“ og „Hashøj“, der knejser paa Toppen af en 90 m høj Banke og er naaet gennem Slotsbjergby, har man straks mod Vest vid Udsigt over Lavningen ved Vorby Aa. Ser man sig herfra godt for, kan man nok skelne „Rævehøj“s græsklædte Kuppel dybt nede i Lavningen i sydvestlig Retning. En Bivej fører ned til den.

Slaar man ind paa den og kommer ned i Lavningen, saa ser man da først, efterhaanden som man nærmer sig Højen, hvor kraftigt den virker i Landskabet. Intet Under, thi det er i Virkeligheden én af de største, om ikke den aller største, af Jordhøje, som her i Landet dækker en Jættestue. Den maaler sine 45 à 50 m i Tværmaal og rigeligt 5 m i Højden, og endda er der Tid efter anden bortkørt mange

Hundrede Læs Jord fra dens Fod. Mange af de Sten, som oprindeligt har omkranset den, er ogsaa fjærnede.

En omtrent 10 m lang Sti fører, i Bunden af et dybt Skaar i Højens Østside, ind til Jættestuens overdækkede Gang. Gangen er nu forsynet med en aflaaet Dør, som man kan bede Gaardejeren om at aabne.

Gangens Sider er bygget af ialt 5 Par staaende Bæresten og 2 Par smallere, fremstaaende „Karmsten“.*) Mellem disse er der sat lange, smalle „Tærskelsten“ i Jorden, og her har man i Oldtiden kunnet lukke for Jættestuen med store flade „Dørsten“. Det yderste Par Sidesten og Karmsten er nu ikke overdækkede, men Resten af Gangen er dækket af 5 Sten.

Udvendig er Gangens Højde og Bredde kun henholdsvis 1,00 m og 0,55 m, og til disse Dimensioner maa den, der vil aflægge Besøg i Højen, da til en Begyndelse bringe sit Omfang ned. Men den bliver større indefter, og hvor den munder ud i Kamret 4 m længere inde i Højen, er den 1,30 m og 0,90 m.

Inde i Kamret bliver Pladsen naturligvis endnu større. Højden straks indenfor Gangen er 1,70 m og ved Nord- og Sydenden henholdsvis 1,45 m og 1,00 m. Længden er ca. 7,50 m og Bredden fra 1,40 m —2,00 m. I Kamrets Bund er nedgravet to lange smalle Sten, der ligesom adskiller Gulvfladen i 3 Dele.**)

*) C. A. Nordman, Jættestuer i Danmark, Nya Fynd, i Nordiske Fortidsminder, Bind II, Helte 2. 1918, S. 83, Fig 47—48.

**) C. A. Nordman, Studier öfver Gånggrifkulturen i Danmark i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1917, p. 235.

Kamret er nu dannet af 14 Bæresten og 5 Dæksten, men der har oprindeligt været 16 Bæresten. To af dem er nemlig allerede i Oldtiden, sandsynligvis medens Jættestuen endnu anvendtes som Grav, bleven fjærnede fra Kamrets Sydende. Dets sydlige Halvdel var ved Udgravningen i det hele taget mindre godt bevaret, Sidestenen hældede indad og Dækstenene truede med at skride ned. Det var derfor nødvendigt i denne Del af Kamret at opstille og faststøbe med Cement i Grunden et solidt Stativ af svære Jernbjælker, som vel nu noget vanskeliggør Passagen her, men som sikrer Kamrets Bevaring.*)

Den første efter Aartusinders Forløb, som betræder det Rum, der den Gang indrettedes til Hvilested for de Døde, vil ikke kunne undgaa, at Tanker og Stemninger, som ikke er Hverdagens, bemægtiger sig ham og holder ham fast.

Det dyreste og bedste, det, der for Dig var alt — Livet — mistede Du, men din Hovedskal, dine Knogler, ligger der og vidner om, at Du var til en Gang for nogle Tusinde Aar siden. Og din tro Ledsager, din Flintdolk og Naalen, som Du stak i din Kapsel, ligger ved din Side og ser endnu ud som den Gang, da dine Øjne kærtegnende hvilede paa dem.

Her byggede de unge kraftige Sønner, af de største Sten som fandtes, et Gravkammer for deres aldrende Fader og Moder, for dem selv, deres Husstand og den hele Slægt. Og Slægten færdedes i Gravrummet gennem lange Tider, og den fri Plads blev efterhaanden snæver og tilsidst for trang, thi vel et halvt Hundrede var allerede stedet til Hvile, de sidst

*) Jættestuen blev efter Restaurationen fredlyst.

Afdøde i den snævre Gang, som førte ind til Kamret. Dog Slægten blomstrede endnu, og Ønsket om efter Døden at komme til at hvile i det gamle Gravkammer levede bestandig. Men hvorledes skulde det kunne lade sig gøre? Forstyrre Freden for sine Nærmeste, der hvilede yderst i Gangen, kunde man ikke. Der var intet andet for end at lukke Gangen, skaffe sig Adgang til Kamret ved at fjærne et Par af de store Sten fra dets ene Ende, og skaffe Plads ved at anbringe de Ben af ukendte, forlængst gravlagte, som man vidste fandtes der, langs med Kamrets Vægge, og rømme ud, hvad der laa af ituslagne Gravkar m. m.

Og saaledes vedblev man, indtil Gravskikken efterhaanden blev en anden, og Graven blev lukket med en Jordhøj for ikke mere at aabnes før nu efter Aartusinders Forløb.

Ved det første Overblik kan det vel ikke erkendes, at Tilstanden i den paagældende Grav netop bør opfattes saaledes i Enkelthederne, men det er saadanne Forestillinger om Jættestuernes Afbenyttelse i Oldtiden, som Undersøgeren oftest har Anledning til at gøre sig, efterhaanden som Udgravningsarbejdet skrider frem, og saaledes var det ogsaa ved Undersøgelsen af „*Rævehøj*“.

Det skyldes Mejeribestyrer Chr. Olsen i Slotsbjergby, at en Undersøgelse ved en Fagmand blev muliggjort, idet han, straks da han erfarede, at der ved Gravning i Højens Top var funden et stort af Sten omgivet Hulrum, lod Meddelelse herom gaa videre til Nationalmuseet. Dette lod da Jættestuen udgrave ved Forfatteren af disse Linier, et Arbejde, der, i Forbindelse med en paafølgende Istandsættelse,

varede fra 22. Juni 1914 til hin mindeværdige 1. August, da Verdenskrigen udbrød.

I Bunden af Nedgravningen i Højens Top saas et Par smaa Aabninger, som førte ned til et større Hulrum. De var fremkomne ved at fjærne nogle smaa Sten, som havde udfyldt Rum mellem tre paa Række i Nord til Syd liggende meget store Sten. Ved at fjærne endnu en lille Sten blev den ene Aabning stor nok til at en Mand kunde lade sig glide ned i Hulrummet.

Jeg kunde sidde paa Hug under den store Sten, som vendte en Fladside nedad, og ved det sparsomme Lys, som faldt ned gennem de to Aabninger, se en Væg af store Sten nær ved min Side mod Vest. Mod Syd laa der indenfor min Rækkevidde Jord og Smaasten op til Dækstenene, medens Hulrummet mod Nord var saa stort og dybt, at jeg kun lidt efter lidt i det svage Lys kunde gennemtrænge det med Øjet.

I en Afstand af ca. 4 m var Rummet afsluttet med en stor Sten, som vendte en flad Side lige imod mig, og 3 à 4 Bæresten sluttede sig til den fra hver Side. Det fri Rum var her rigeligt 1 m højt. Et graaligt, tilsyneladende løst liggende Jordlag, med ujævn bølget Overflade, røbede Tilstedeværelsen af forskelligt formede Genstande ikke langt under Overfladen. Hist og her stak en Knogle frem, og helt i Baggrunden førte et stort Hul — en Rævegang — ned under en af Bærestenene.

Ræve, Mus og andre Dyr havde her aabenbart haft et prægtigt Palads, som tilsidst ogsaa var bleven deres Grav, hvad mange spredt liggende Knogler vidnede om. Her har de været sikrede mod Menneske-

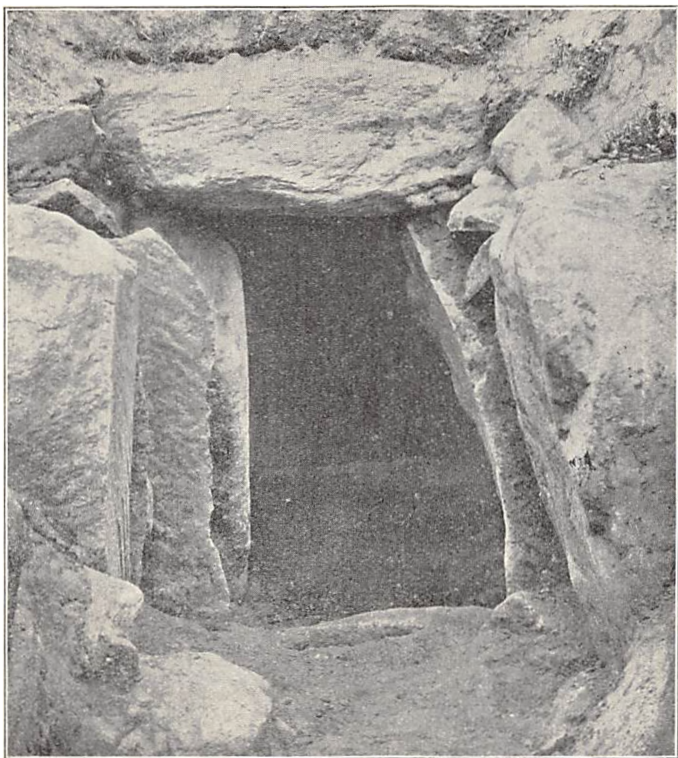
nes Efterstræbelse — ingen Lysstraale er trængt ind til dem, og ingen anden Lyd har naaet dem, end den, Vanddraaberne frembragte, naar de langsomt, maaske med aarelange Mellemløb, dryppede fra de samme fremstaaende Punkter paa Dækstenene og i Tidernes Løb — medens Stenalderens Folk lærte at støbe den fremmede Blanding: Bronze, medens Udviklingen gik videre og Bronzealders-Manden erfarede om det mærkelige Stof, Jærnet, og lærte at smede det, medens efter Aartusinders Forløb Læren om Christus varslede Middelalderens Komme, og videre indtil Nutiden — imedens vedblev Vanddraaberne at dryppe og frembragte de smaa dybe, dybe, skarpt randede Huller i Jordlaget.

Et Par Meter fra mig i den østlige Stenvæg kunde jeg se Jættestuens Gang forløbende i østlig Retning, og bestemte mig da til først at finde dens Udmunding i Højens Østside, for at paabegynde Udgravningen der.

Med en Dynge af haand- til hovedstore Sten, som naaede op over Gangens yderste Dæksten, havde man i Oldtiden lukket for Jættestuen. Under Stendyngen og udenfor den østlige Tærskelsten var der forinden gravlagt et Menneske, hvis Skelet nu kun var delvis bevaret og trykket itu af Stenene.

Gangen var jordfyldt til Dækstenene. Rummet imellem de to Døre syntes ikke at være benyttet til Gravlæggelse, hvorimod der i den indre Gang, fra den vestlige Tærskelsten til Kamret, fandtes Skeletdele i tiltagende Mængde. Nærmest Kamret var et kun en halv Meter højt Rum efterladt ubenyttet, saa at Gangen praktisk taget var spærret indefra. Øverst fandtes her en Samling Knogler liggende uden ken-

delig Orden i en 75 cm × 45 cm stor Bunke, og omgivne af et tyndt sort til brunligt blødt Lag bestaaende af formuldet organisk Stof, vist ganske uden Indblanding af Mineralier. Knoglerne hørte sammen

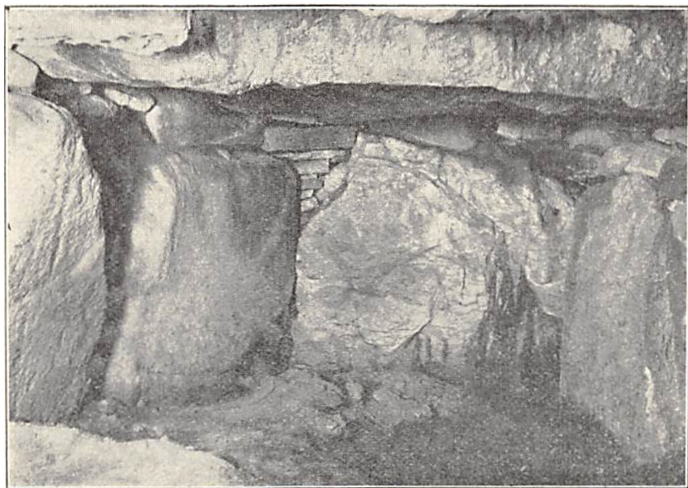
Indgangen til Gravkamret.

til et Skelet, som dog ikke var fuldstændig tilstede, bl. a. manglede Kraniet.*)

*) H. A. Nielsen, Fortsatte Bidrag til vort Oldtidsfolks Anthropologi i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1915, p. 288, Nr. 783.

Noget dybere fandtes nogle Ryghvirvler og Ribben samt et venstre Skulderblad og en udstrakt venstre Arm i rette Stilling til hinanden, men Resten af Skelettet fandtes ikke, i hvert Fald ikke i Forbindelse med de nævnte Dele.

Ved fire Sten, hvoriblandt en Slibesten, paa Række tværs over Gangen og paa dens Bund, havde man

Fra Kamrets Indre (Nordenden).

ligesom taget et lille Stykke af Gangen med ind til Kamret, og her var opstabet en Bunke Knogler, hvoriblandt fire Kranier.

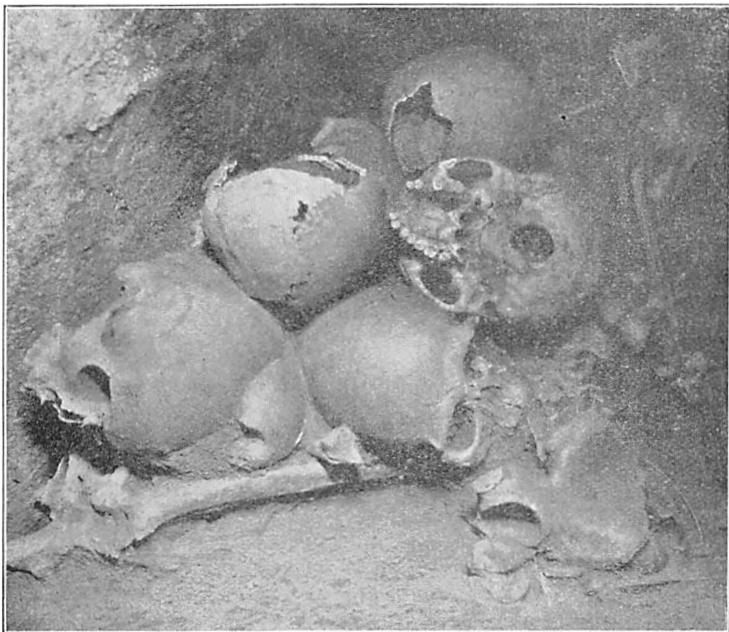
Kamrets Sydende var, som allerede berørt, fyldt op til Dækstenene af Jord og Sten, og saa haardt laa mange af de gennemgaaende haandstore Sten pressede ind under de to store Dæksten, at de kun med Besvær kunde løsnes. Allerede 20—30 cm. under Dækstenene, og under et Par Lag Smaasten,

laa Knogler i Kamrets Længderetning efter dets Midtlinie og langs med Sidevæggene. Paa Grund af den ringe Højde var det umuligt at faa Overblik over Skeletdelene og derved afgøre, om det var Skeletter i uforstyrret Leje eller spredte Knogler, der fandtes her. Nogle af dem laa dog saaledes i Forfølg af hinanden, at det maa anses for sandsynligt at de er nedlagt samlede. De hvilede paa et Lag flade Sten. Forøvrigt var denne Ende af Kamret, i en Udstrækning af omtrent to Meter, fyldt med Lerjord, som øjensynligt kun havde tjent som Fyldemateriale. De to sydligste Bæresten i Vestervæggen, maaske ogsaa de to Endesten, som nu var fjernede, er allerede i Oldtiden bleven trykket saa meget ud af den rette Stilling, at en Sammenstyrkning af Kamret maatte befrygtes, og man har da foretrukket at afgive den Plads, som en indvendig Afstivning med Lerjord vilde optage, frem for at bygge denne Del af Kamret helt om fra Grunden.

I Kamrets Midtparti fandtes et Skelet, liggende paa Ryggen med Hovedet i Nord. Det laa øverst i sort muldet Jord og var slet bevaret. Noget dybere og lidt vestligere laa et andet Skelet ogsaa paa Ryggen, men med Hovedet i Syd og hvilende paa en flad Sten. Den højre Underarm var bøjet ind over Kroppen.

Stablet højt op mod Lerfyldens skraa Side og mod Bærestenene fandtes Dynger af Knogler tæt sammenpressede og uden Jordlag imellem. Nogle Dynger bestod mest af Kranier uden tilhørende Underkæbe, i andre Dynger var overvejende Knogler af Krop og Lemmer. Foran Gangen fandtes saaledes en Gruppe af 6 Kranier, som en Fortsættelse af Kra-

niebunken i Gangen. En halv Meter sydligere, i Hjørnet mellem Bærestenen og Lerbrinken, var 12 delvis fuldstændige Kranier stablet ovenpaa den halve, højre Side af et Skelet. Langs Lerbunken tværsover Kamret var opdyngget Legemsknogler med nogle faa

Dynge af Kranier.

Kranier imellem og ved Vestvæggen laa 6 Kranier ovenpaa, og ved Fodenden af, to omtrent fuldstændige Skeletter, som dog bl. a. manglede Hovederne. De laa højt mod Syd ovenpaa Lerfylden og op mod den hældende Sidesten, lavere mod Nord, hvor Lerfylden ikke naaede hen.

Bunke af Knogler.

Et tyndt sort blødt Lag af organisk formuldet Stof laa op over Bendyngerne og sænkede sig ned til og under de lavere liggende Skeletter midt i Kamret. De Knogler, der laa under dette Lag, var gennemgaaende meget bedre bevarede, end de, som laa ovenpaa eller var helt omgivne af det, og Grunden hertil er ikke vanskelig at finde: de fuldstændige Skeletter har her ligget omgivet af Legemets Bløddede og maa-ske andet organisk Stof som Træ, Klæde el. lign., medens Knoglerne i Dyngerne er bleven samlede efter at Legemerne var fortærede, og ikke er bleven blandet med andet organisk Stof.

Dyngerne maa i det store Hele være frembragte paa en Gang, hvilket fremgaar dels deraf, at der ikke var Jordlag mellem Knoglerne, dels af det hele sluttede Sammenhæng. Kun mellem de to Skeletter ved Vestvæggen og Kraniebunken derovre var der et Jordlag, men det sorte Muldlag saas ikke der imellem, men kun oppe over Kraniebunken. En Jordpaafyldning, foretaget paa et Tidspunkt under Dyngernes Dannelse, maatte nu vise sig som en Lagdeling, men en saadan fandtes ikke. Det vilde paa den anden Side næppe have været muligt at færdes blot nogenlunde uhindret mellem disse højt opstablede Knogledynger, hvis man ikke havde dækket det hele til med Jord, før man atter begyndte at benytte Kamret som Gravrum.

Naar Opdyngningerne da hovedsagelig er foretaget paa en Gang kan det kun være sket samtidig med at Kamrets Sydende er sat ud af Brug. Lerfyld laa under Knoglerne til henimod Kamrets Midte, og under Lerbunken i Kamrets Sydende fandtes Brudstykker af Menneskeben paa Resterne af en stenlagt

Gulvflade, hvilket viser, at man, før Lerbunken blev anbragt, har brugt ogsaa denne Plads til Gravlæggelser.

Man kan nu med disse forskellige lagttagelser for Øje ret levende forestille sig, hvilke Vanskeligheder der har frembudt sig for Stenalderfolkene, som ønskede fortsat at benytte Jættestuen som Gravsted. Kamrets Sydende truede med at styrte sammen. To Begravelser var foretaget her for ikke længe siden, og mange var forinden gravlagte i denne Del af Kamret. De maatte midlertidigt lægges til en Side for senere at anbringes i den sikre Del af Kamret, som da maatte ordnes om, og Sydenden maatte fyldes halvt med fast Ler.

Om de to Endesten er bleven fjernede ved den Lejlighed, for lettere at kunne fylde Ler ind, kan ikke afgøres. Gangen var maaske da allerede spærret af den sidste Begravelse og Stendyngen derover. Man kan da have aabnet Kamrets Sydende for at faa Adgang gennem den. Der er mange Eksempler paa, at Dolktidens Folk har baaret sig saadan ad.

Efter Opfyldningen blev de to Skeletter anbragte ved Vestvæggen. Lemmeknogler blev lagte langs med Lervæggen. Fra hele Kamret blev Knoglerne samlet sammen og anbragt langs Siderne, ogsaa foran Gangen, og Kranierne opdyngedes derover, hvorefter det hele blev dækket med Jord. Paa Lerbunken var der Plads til nogle Begravelser endnu. Men for at komme til at anbringe noget der maatte de to Dæksten løftes af. Der blev saa lavet et Leje af flade Sten for nogle døde, og det hele dækkedes af Jord og Sten helt op til Dækstenenes Plads.

Hvor ofte Jættestuen er blevet benyttet efter denne

Omordning kan ikke afgøres. De to Begravelser midt i Kamret er de eneste sikkert paaviselig senere, men sandsynligvis maa et mægtigt blødt, helt formuldet Lag af org. Stof, med meget opløste Skeletdele imellem, i Kamrets Nordende, tydes som Begravelser fra denne sidste Periode.

Ialt var der kendelige Rester af 92 Skeletter i *Rævehøj**), men sandsynligvis har der oprindeligt været adskilligt flere. Af disse har 39 kunnet bestemmes som mandlige, 17 som kvindelige og 27 var af Børn indtil 18 Aars Alderen. 9 Voksne var ubestemmeligt Køn. Af Børnene var 4 nyfødte, det ene ikke mere end nogle faa Dage gammelt, et andet højst 2 Uger, det tredje og fjerde endnu spædt.**)

Det fremgaar af det foranførte, at der ikke kan siges meget om, hvilke Ejendele den Enkelte har faaet med sig i Graven. I Nærheden af det ene af de to Skeletter i Kamrets Midte laa en Bennaal, ved det andet fandtes intet Gravgoods og ved Skelettet udenfor Gangen kun et Par Skaar af Lerkar. Ved det Skelet, som laa øverst i Gangen udenfor Kamret fandtes en Bennaal, en Ravperle og en Tværpil af Flint.

I det sorte Muld i Kamrets Nordende fandtes en lille Hængesten af Skiffer, en Flintpilespids med Flige samt en Naal af Bronze, hvis Hoved er dannet ved at udhamre Bronzen og rulle den op. Naalen viser, at Kamret er blevet benyttet til nær henimod Bronzealderen. Mellem de sammenpakkede Knogler, som ogsaa fandtes langs med Bærestenene i Kamrets Nord-

*) H. A. Nielsen i Aarbg. 1915, p. 282 flg.

**) Samme St. p. 314.

Bronze-
naal.

ende, fandtes bl. a. et helt lille Lerkar uden Udsmykning, karakteristisk for Flintdolktiden, og en Bennaal. To andre Bennaale fandtes i en Kraniebunke mod Vest.

Ved Oprømningen har man da lagt noget af Gravgodset til Side sammen med Knoglerne. Ovenpaa Lerbunken i Sydenden og udenfor Knoglebunken har man ved Oprømningen anbragt fem Flintdolke, sandsynligvis alt hvad der paa dette Tidspunkt fandtes af Dolke i Kamret. Endnu en Flintdolk fandtes under Udgravningen ved Skeletdelene højt oppe under Dækstenene.

I Bundlaget i den indre Gang laa bl. a. to gennemborede Hundetænder, som har været anvendte som Hængesmykke, en Tværpil dannet af en sleben Flintspaan og en Bennaal. I samme Lag fandtes i den mellemste Del af Gangen nogle Flintflækker med forskellig Tildannelse og nogle Lerkarskaar.

I alt fandtes i Gangen: 2 Ravperler, 2 Bennaale, 2 Tværpile, 2 Flintflækker, 1 Flækkekniv og 1 Flækkeskraber, et afskaaret Stykke af en Hjortetak og en Slibesten samt nogle Lerkarskaar, og i Kamret: 3 Ravperler, 5 Bennaale, 2 Pilespidser, 1 Hængeskiffer, 1 Bronzenaal, 1 Benrør, 1 Stk. Harpiks, 1 Lerkar og 5 Skaar. Det er

Bennaal.

tilsammen 36 Genstande, af hvilke de 3 dog næppe har tjent selvstændigt som Gravgoods, og nogle Lerkarskaar.

Til mindst 92 Gravlagte maa det siges at være et meget lille Antal og selv om man kun medregner de Voksne bliver det kun en Genstand til omtrent hveranden. Det maa dog findes rimeligt at antage, at hver har faaet mindst en Ting med sig i Graven, naar det en Gang var Skik. En Del Sager kan vel have været af et i Graven forgængeligt Materiale som Træ, Tøj el. lign. Men selv dette forudsat er Mængden af bevaret Gravgoods paafaldende ringe, og man kan vanskeligt væрге sig mod den Tanke, at noget er fjernet allerede i Oldtiden. Ved en Betragtning af Fundets Karakter og Sammensætning vokser denne Formodning i det mindste til Sandsynlighed. Oldsagerne fra Kamret høre til Stenalderens Slutning: Bronzenaalen, Flintdolkene og de to Pilespidser, Lerkarret og nogle Skaar; men der fandtes midt i Kamret ved dets Bund et Lerkarskaar af en Form og med en Ornamentik, som tilhører en betydelig ældre Tid, om end det langt fra er saa gammelt som visse Skaar, eller endog hele Kar, der undertiden er funden i Jættestuer. Oldsagerne fra Gangen har gennemgaaende et lidt ældre Præg end Kamrets, men kun faa er af en saadan Karakter, at de nøjere kan tidsbestemmes. Et ornamenteret Skaar fandtes i Gangpartiet mellem de to Døre, hvor der ingen Skeletter optoges, nær Bunden. Det er omtrent samtidigt med ovennævnte Skaar fra Kamret. Et andet Skaar var fra en noget yngre Tid, og det ene af de to Skaar ved Skelettet i den ydre Gang tilhører ved Form og Ornamentik

den østdanske Jættestuekeramik's Slutningstid umiddelbart forud for Dolktidens uornamenterede Lerkar.

Der er ialt kun et lille Antal Skaar. De spænder imidlertid over et langt Tidsrum, og hvert af de forskellige Stadier i Ornamentikens og Formens Udvikling er kun repræsenteret ved et eller et Par Skaar. Der vil nu vanskeligt kunne findes en Hensigt med at anbringe Skaar i Jættestuen eller Holdepunkter for den Antagelse, at de „tilfældigt“ kan være komne derind. Naar da ikke vægtige Grunde kan anføres derimod tør man gaa ud fra, at de forskellige Skaar repræsenterer ligesaa mange oprindeligt hele Gravkar. Men det vilde være meget mærkeligt, om Lerkar saa sjældent skulde have været anvendte ved Gravlæggelserne indenfor dette Tidsrum, da deres Anvendelse ellers netop er almindelig. Sandsynligvis har der da oprindelig været adskilligt flere, som er bleven fjærnede fra Jættestuen om ikke før saa ved den store Oprømning.

For at bringe et rimeligere Forholdstal i Stand, dels mellem de ældre Lerkar og samtidige Sager af anden Art og dels mellem Skeletter og Gravgods som Helhed, kunde man fristes til at antage, at ogsaa andet Gravgods end Lerkar, af ældre Oprindelse, som det nu ikke mere var Skik at give de Døde med i Graven, kan være fjærnet ved samme Lejlighed.

Jættestuen har tjent mange Generationer som Gravsted, og de sidste, som blev lagt til Hvile der har næppe haft nogen levende Forestilling om de Folks Livsvilkaar, som byggede Graven. Man var forlængst ophørt med selv at bygge Jættestuer, men benyttede traditionelt de gamle Grave, og „Rævehøj“

er vel en af dem, der længst er forblevet i Brug, thi ingen anden dansk Jættestue med kun et Kammer har afgivet en saa stor Mængde Skeletrester. Der ved og ved Jordhøjens Størrelse udmærker „Rævehøj“ sig blandt danske Jættestuer.

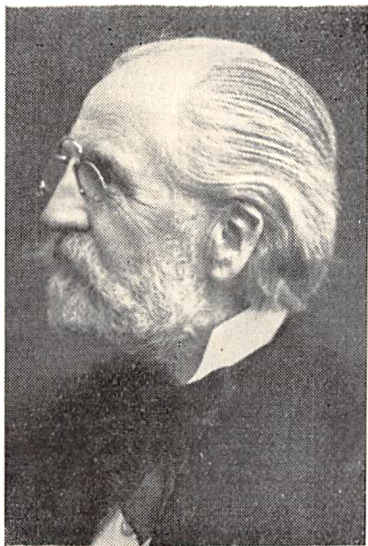
ZAKARIAS NIELSEN OG SORØ AMT.

Af

J. V. Christensen.

En Digters Værk er kun i ringe Grad egnsbestemt, end mindre amtsbestemt. Men vor Tid med dens stærke Hjemstavns-Interesse søger uvilkaarligt i Digternes Værker ogsaa de Linier, der kan formodes at have Udgangssted i den Egn, hvor deres Barndom og første Ungdom blev levet.

Zakarias Nielsen var jo født i Sorø Amt (Østerstillinge), havde sin første beskedne Livsstilling her i Amtet (Huslærer paa Charlottendal), var gennem begge sine Ægteskaber knyttet til Steder i Amtet (hans første

Billede af Zakarias Nielsen
fra hans senere Aar.

Hustru var Datter af Lærer Hoffmann i Stillinge, hans anden Hustru Datter af Lærer Christensen, Høve), han var gennem hele sit Liv bundet med varme Venskabsbaand til gode Mænd i Amtet (afd. J. P. Kristensen, Østerstillinge, Red. H. Jensen, Sorø Amtstidende, o. fl.) og endelig kom han i de sidste 25 Aar af sit Liv stadigt og ofte til den østlige Del af Amtet (af Slægtsgrunde).

Den Bondetype, han skildrer i sine første banebrydende Værker („Nye Tider“, „Gamle Vaner“, „Selvstyre“ o. fl.), er formet paa Grundlag af Erindringer og Iagttagelser fra hans første Ungdom mellem Vestsjællands Landsbyfolk. (Red. H. Jensen, Slagelse, der har levet op imod et halvt Hundred Aar blandt Vestsjællands Folk, skriver (Søndagslæsning, 18. November 1910) netop med Henblik paa „Nye Tider“ og det Indtryk, den gjorde paa ham: *„Dette var Livet, som vi levede det i de Tider, nogle paa den ene Side, andre paa den anden, men alle undtagen de allerværste Dødbidere ude i Kamp og Brænding for og imod det Nye, som trængte paa.“*

Zakarias Nielsen sagde ofte selv, at han ikke benyttede levende Model. Det vil sikkert være ugørligt at udpege bestemte Personer, som optræder i hans Romaner og Fortællinger i den Skikkelse, hvori de har levet. Men det virkelige Liv spillede saa stor en Rolle som Grundlag for hans Skildringer, at han med fuld Ret kunde sige, at Virkeligheden var den faste Substans i Skildringen.

Der er et Ord, som ofte gaar igen baade i hans Digtning og i hans Skildringer — Ordet *Anelser*. I dette Udtryk klæder han sin Barndoms første Drømme. De brede Enge, der skød sig ud i den frugtbare

vestsjællandske Slette, fylder ham med det første halvt ubevidste Natursværmeri. „Ude fra Engene kom Mosekonens Dampe drivende i lange Strimler og Flager op over Markerne, Vibernes glade Vio-vit og susende Vingeslag, Rørdrummens dybe, ravneagtige Skrig, Vildændernes Rabben og Rylernes snurrende Elskovssange, Aftenvindens Drag gennem Poplerne og aandeagtige Gang over de sædfyldte Agre, Maanens Flimren i de vaade Bladhinder og Stjernerne Blink fra den store Bue dannede tilsammen en Vidunderverden, der favnede mig og løftede mig ind i anelsesfulde Egne, hvor jeg følte mig Gud nær og stemtes til Suk og Tilbedelse“ (Minder I, S. 34).

Mange Aar efter udarbejdede han for Red. M. Galschiøt til Pragtværket „Danmark“ en digterisk levende, men alligevel objektivt skildrende Afhandling om Vestsjælland, gennemrejste med Hest og Vogn Strækningen fra Holsteinborg til Kalundborg — altsaa bl. a. hele den sydvestlige og vestlige Del af Sorø Amt. I denne Skildring er Barndoms- og Ungdomsminderne flettet sammen med et historisk og samtidigt Billede, tegnet gennem lagttagelser og Samtaler.

Her møder vi i den historiske Del særlig den gamle Bonde, saaledes som Smedesønnen fra Østerstillinge, senere den unge Lærer, har opfattet ham: „Han traadte tungt i sine Træsko, tunge var hans Lemmer, tung hans Sølvpipe, tungt hans Maal som af vægtige Hvedevipper, der bølger for en lad Vind“. Det er Sjællands Bonde fra forrige Hundreedaars Midte, tegnet efter sammenfattende Model for det vestlige Sorø Amts Bønder.

Færdes man derude paa det muldrige Land mel-

lem Slagelse, Store Bælt og den nordvestre Amtsgrense, er man midt i det Landskab, som har givet denne Folkedigter den Opfatteise, der blev bestemmende for hele hans Syn paa en bestemt Side af vort Folkeliv.

Langt senere tager Billedet landskabelig Form i disse roligt henglidende Linier:

„Disse brede Bondemarker,
denne kølig-friske Luft,
Overdrevets vilde Parker
med den søde Slaenduft,
Gårdets Bær og Lundens Ranker,
Høgens Sving om Bondens Banker
— alt jeg sanser, alt jeg favner
med saa stærke, længselsfulde Tanker.

Det er først og fremmest det vestlige Sorø Amts brede Bondemarker. I de sidste 20—25 Aar af sit Liv var det Midtsjællands mere bakkede, skovspættede Omraade, han havde Lejlighed til at færdes i. Han glædede sig derover, men det satte sig ikke stærkt synlige Mærker i hans Digtning. Han kunde fortælle muntre Iagttagelser fra sin Færden i Ringsted paa travle Torvedage, men det tog ikke digterisk Form for ham.

Nej, Storebælts-Kysten mellem Korsør og Rersø, Barndommens Kyst, fylder hans Minde:

„Der laa en Ø i Kimingen gemt,
jeg saa den saa tit over Søen,
og hver Gang til Undren min Sjæl blev steint
ved Glansen der stod over Øen.“

Det er Musholm. At den tabte Glansen, da han kom derover — og derom fortælles der videre i Dig-

tet —, er en Sag for sig. Dens Plads i Digterens Verden forrykkes ikke derved.

En dyb Kærlighed til Barndommens Egn — ogsaa i videre Forstand — aander gennem hele Ungdoms-Afsnittet i „Minder“. Fra Toppen af den smukke Bakke Ættebjerg i Slagelse Lystskov skuer han ud til sit kære Stillinge med den kendte Kirke og Mølle. Nu fremgaar det klart af Skildringen, at det, der faar hans Hjerte til at banke, mens Blikket søger derud, er ikke Egnens Skønhed, men andre mere personlige Ting. Men senere i Livet vokser Forestillingerne sammen. Og netop dette giver Billedet dets poetiske Skønhed.

Med 20 Aars Alderen bryder Zakarias Nielsen definitivt op fra Vestsjælland og faar hele sin Fremtidsgerning i det nordøstlige Sjælland og siden i København og Charlottenlund.

Men „aldrig briste, skønt de brage, Rosenbaand fra Ungdoms Dage“. Mange af Vennerne døde, som Aarene gik. Men Forbindelsen blev aldrig brudt. Paa hans Seng laa endnu den sidste Dag, han levede, bl. a. det Blad, som havde været hans trofaste Følgesvend lige fra Barndomshjemmet, Sorø Amtstidende. Og til Vennen, Redaktør H. Jensen, havde han skrevet (i et Privatbrev) en sidste sammenfattende Oversigt over Synet paa sit Livsværk.

Et Baand af en flygtigere Art var der imellem ham og en anden Digter, Sophus Schandorph, hvis Vugge ogsaa havde staaet i Sorø Amt (Ringsted), og hvis Hustru, den fine Ida Branner, var en Præstedatter fra Slagelse. Schandorphs lagttagelse af Sorø Amts Bonde var gjort fra et fra Zakarias Niensens vidt forskelligt Staasted. Han saa helst Bonden paa Markedet i Køb-

staden, medens Zak. Nielsen kendte ham fra baade materielt og aandeligt Samvær.

Schandorph og Zak. Nielsen mødtes undertiden i Schandorphs sidste Aar paa Spadsereture i Omegnen af Charlottenlund. Man kunde ikke tænke sig mere modsatte Naturer end de to. Men de hilste hjerteligt paa hinanden, og da egentlig Samtale ikke kunde finde Sted paa Grund af Z. N.s tidlige og ondartede Tunghørhed, saa viste Schandorph sine venlige Følelser ved et Par mægtige Skulderdask og et gjaldende Raab, der lød over de nærmeste Villahaver: „Vi to gamle sjællandske Bønder — *vi kan* — Ha - ha - a!“ — Z. N. nævner selv i sine „Minder“ (II, 103) sit Forhold til Schandorph og mener, at det „vel nok var den sjællandske Slægtskabsfølelse, den fælles Kærlighed til Midt- og Vestsjælland“, der gav Baandet mellem dem en vis Styrke; thi ellers stod de ikke hinanden nær.

Et smukt Minde har Z. N. sat over en af sin Manddoms Venner i Sorø Amt, den højt fortjente Statskonsulent P. Nielsen, Tystofte Forsøgsstation ved Skelskør, den Mand, der vel mere end nogen anden Enkeltperson har Æren for de gode Græsmarker og vel ogsaa i nogen Maade for, at Frøavlens er kommet til saa høj Ære i store Dele af Sorø Amt. Da der den 29de September 1900 afsløredes et Mindesmærke for P. Nielsen, blev der sunget en Sang af Z. N.:

Vel mod Mulden var hans Tanker vendte,
 Mulden ej hans Aand dog til sig drog;
 frit til Flugt den sine Vinger spændte,
 drog i Vidskabs Lande om paa Tog.

— — —
 Duggens Glimten fra et Kløverhoved
 var ham kærere end Kroners Blink.

Høstmand, Du, som samler Guld paa Stænge,
samler Hæs ved Hæs omkring dit Bo,
husk, hvad han har saæet i sit Vænge,
folder i din egen Stald og Lo.“

Saaledes giver Tonen over Sjællands Agre ofte Genlyd i Zakarias Niensens Digtning. Da vi en Gang for vel godt en halv Snes Aar siden færdedes i Ringstedegnen, hvor den nye Smaabrukerkoloni da for faa Aar siden var opstaaet paa Jorderne til den nedbrændte Proprietærgaard Ditlevshøj i Høm, grebes han stærkt af Tanken om at tegne et digterisk Billede af det Liv, der her udfoldede sig. Z. N. har jo i Arbejder som „Paa Udstilling“, „Et Kig indenfor“, „Terkel Stenhugger“ m. fl. vist sin stærke Samhu med de smaa Hjem. Naar han veg tilbage for Opgaven skyldtes det hans Tunghørhed. Han kunde ikke faa den direkte Føling i Tale og Tonefald med denne nye Jordbrugertype, der jo var vidt forskellig fra den, han i Ungdomsaarene havde mødt i Hjemegnen. Der laa op imod et halvt Hundrede Aars Udvikling derimellem.

Paa Kærehave Husmandsskole var han gentagne Gange Gæst og læste op for Eleverne. Her mødtes han ogsaa med Johan Skjoldborg, der en kort Tid var bleven bofast i Sorø Amt, idet han beboede Stuehuset til den saakaldte „Kærehavegaard“, et gammelt Avlsbrug paa Ringsted Markjorder; det var under Forstander Klodskovs Bestræbelser for at afrunde Omraadet kommet ind under Kærehave Skole. Det var baade fornøjeligt og lærerigt at se disse to grundforskellige Mænd, begge menneskeligt sympatiske og øjensynligt ogsaa hinanden stærkt sympatiske, færdes sammen. Samværrets Vanskelighed til Trods efterlod

det et dybt og varigt Indtryk af Glæde i Zak. Nielsens Sind. De to havde kendt hinanden fra Skjoldborgs første Forfatteretid, og det var et Udtryk for det hjertelige og aabne Forhold, der var imellem dem, da Skjoldborg i Samtalens Løb skrev til Z. N.: „De skal endnu en Gang ha' Tak for det bedste Raad, jeg nogensinde har faaet som Skribent — den Gang jeg skrev „En Stridsmand.“ Da jeg havde skrevet første Del, sendte jeg Dem Manuskriptet, og samtidig meddelte jeg Dem, hvordan jeg tænkte mig det følgende, hvor jeg havde tænkt at tage op en *Mængde* Spørgsmaal.

De skrev da: Det er rigtigt! *Men* to Dage efter skrev De: *Nej*, det skal De ikke, hold Dem til de to Mennesker og det enkle og simple Emne alene.“

Jeg tror, at de to Mænd mødtes et Par Gange i Skjoldborgs Kærehavetid. Saa forlod Skjoldborg Eggen, fæstede Bo ved „det blinkende Vand“, som han drømte om allerede den første Sommer, han sad mellem Sorø Amts Skove. Han kunde kun være her paa Træk.

Zakarias Nielsen kunde bevæges stærkt ved historiske Minder. Særlig i sine senere Aar optog han historisk Stof til Behandling. Kærligheden til Fødeegnens historiske Minder afspejler sig jævnlig i, hvad han skriver; han nævner i „Minder“ Antvorskov Slot, der i hans Barndom og langt senere laa gemt under Jordsmonnet, i hvilket dog Murbrokker fortalte om, hvad der skjulte sig. Endvidere den gamle Slagelse Latinskole og Hvilehøjen ved Landsgrav o. s. v.

Det var imidlertid ikke Historien, men Poesien, der tog ham. Og det skyldes i første Instans Mo-

deren, Lærerdatteren Olavia Mathea Storm fra Stillinge. Denne begavede Kvinde, der endnu i sin høje Alder (hun døde 1903, 84 Aar gl.) bevarede en uforlignelig Sindets Friskhed, havde i de lange stille Vinteraftener deklameret for sin Dreng Digte af Øhlenschläger, Blicher, Ingemann o. fl. „Maaske spændtes her første Gang de Strenge, der siden saa ofte lød til Hjemmets og den danske Naturs Pris.“ („Sorø Amtst.“)

Smedehjemmet i Stillinge, hvor Lærerdatteren rykkede ind som den unge Smeds anden Hustru, var et lille Haandværkerhjem. Men det var ikke, som det undertiden ses opfattet, et fattigt Hjem. Hvad der sikkert noget har bidraget til at fremkalde denne Forestilling, er den en Tid meget populære Vise:

„Jeg elsker den gamle, den vaklende Rønne —“

og endnu mere Digtet „Et Møde“ med de tilsyneladende personlige Indledningslinier:

Vi havde et Hus med et Par Tønder Land,
tæt ude ved Klintens Trone.
Min Fader var Tøffel- og Træskomand,
min Moder var Vaskerkone.

At Motiverne til disse Digte er hentet fra Barndommens Egn, er utvivlsomt; men de er begge fuldkommen fri Digtning; Z. N. har selv (Ringsted Folketidendes Julenummer 1912) givet en fuldstændig Redegørelse for „Et Mødes“ Historie.

En af de smukkeste Afskedshilsener, der lød i den danske Presse ved Zak. Niensens Død, var et Digt, skrevet af den fødte Slagelseaner, nuv. Tandlæge *H. Ebberup*, København. Og over hans Baare sang

Kammersanger *Niels Hansen*, selv et Barn fra den Egn, hvor Z. N. var født, de herlige Toner til Digterens egne Ord.

Hans Hvilested blev i Nordsjællands Jord, Søllerød Kirkegaard, hvorfra Blikket naar de yderste Udløbere af Kulsvieregnens dæmrende Skove. Men i Klokkeklangen over hans Grav blandede sig Tonerne fra Barndommens Egn i Vestsjælland.

FRA SORØ'S FORTID

Af

Gunnar Knudsen.

LAnledning af, at den nuværende Skole i Sorø i 1922 fejrede sit 100-Aars Jubilæum, er der med forskellige tidligere Elever som Bidragydere blevet udarbejdet en Bog om Klosterets og Akademiets Historie, til hvilken jeg har skrevet et Afsnit om Godsets Historie, væsentligst i 17. Aarhundrede. Ved dette Arbejde, der krævede en Gennemgang af de bevarede Regnskaber og Jordebøger, der nu findes i Rigsarkivet, samt en Del andet Arkivstof, har jeg gjort en Del Notitser om forskellige Ting, jeg ved den endelige Udarbejdelse af Afsnittet ikke fik Plads til at gaa nærmere ind paa. Jeg skal derfor i det følgende meddele lidt om Fiskeri, Havebrug, Skovhugst, industriel Virksomhed, Fattigfolk og Handel paa Skibsholm, samt om Svenskekrigen, idet jeg mener, at flere af disse Ting i og for sig har saa stor Interesse, at de fortjener at drages frem. Men samtidig vil jeg understrege, at jeg kun betragter det som løsrevne Stumper. Det bevarede Regnskabsmateriale vilde, om det blev udnyttet til Bunds, kunne

give fyldigere Oplysninger, ogsaa om disse her behandlede Forhold, men da det har ligget lidt udenfor Rammerne af den Opgave, der blev stillet mig, har jeg under Gennemgangen af Arkivstoffet kun lejlighedsvis noteret et og andet, som jeg syntes kunde tjene til Belysning af Forholdene paa Stedet og det daglige Livs Kaar.

FISKERI VED SORØ.

Da Sorø var Kloster, blev der uden Tvivl drevet et betydeligt Fiskeri i de omgivende Søer. Munkene maatte jo navnlig i Fastetiden ikke spise Kød, men derimod nok Fisk, og alene til Klosterets Forsyning maatte medgaa betydelige Mængder. Der er temmelig langt til Stranden, og man har næppe indladt sig paa at hidføre fersk Fisk derfra i større Omfang. Da Klosteret nedlægges, og Skolen i 1586 oprettes, fortsættes Udnyttelsen af Stedets Hjælpekilder tilsyneladende i de gamle Former, og jeg skal i det følgende fremdrage nogle Træk til Belysning af, hvorledes Fiskeriet foregik i 17. Aarhundrede, idet jeg som Kilde særlig benytter de bevarede Regnskaber.

Ved Skolens Fundats af 1586 ansættes en fast *Fisker*, der skal varetage Fiskeriet. Hans Løn udgjorde aarlig 10 Rd., og han havde Pligt til at fiske, binde og bøde Garn. Men det maa hurtig have vist sig, at han ikke alene kunde overkomme alt Arbejdet, for der antages mere Mandskab.

1604-05 var der fast ansat 2 Vaadfiskere og 1 „Toggerfisker“ (Togger var Navn paa en Slags Fiskskenet, der ifl. en gl. Beskrivelse anvendtes i større Søer til at sætte udenfor Rørene).

Regnskaberne indeholder hvert Aar Oplysning om,

hvor mange Fisk der blev fanget i Søerne; det var ofte betydelige Mængder. 1599-1600 fangedes der saaledes 1434 Brasen, 917 Gedder og 23 Sudere; 1634-35 2123 Gedder og 1406 Brasen. Men Udgifterne var ogsaa meget betydelige; foruden Lønnen til Fiskerne maatte der betales mange Penge for Vedligeholdelse af Baade og Redskaber, hvilket altid opføres specificeret i Regnskaberne. 1610-11 gør Statsrevisionen ogsaa Vrøvl over det; det bemærkes, at Fiskeriet i nævnte Aar kun har givet 800 Fisk og 1 Td. Aal, men har kostet mere end 100 Rd.; det indskærpes, at der maa føres bedre Tilsyn med Fiskerne, at Fiskeriet ikke forsømmes. — Man har aabenbart paa højere Sted haft en Fornemmelse af, at de gode Fiskere bestilte for lidt.

Et Par Notitser vedrørende Redskaberne skal ogsaa meddeles. 1604-05 bandt 3 Piger fra Skælskør 240 Favne Garn til „den store Vaad“, samt 56 Favne til „Kalven“, og Rasmus Fisker i Pedersborg bandt 1 Brasenvaad og 1 nyt „Parkevaad“; endvidere fik Rasmus Fisker og Hans Andersen i Haverup 2 Skp. Mel for at tage Vare paa Brasenvaadet, saalænge Brasenlegen varede. Det fremgaar heraf, at Fiskere havde fremmed, særskilt betalt Medhjælp saavel ved Vedligeholdelse af Redskaber som ved Pasning af Fiskeriet. 1618-19 indskærpes det derfor ogsaa, at Fiskerne selv kan binde Garn, naar Aftenen er lang! endvidere befaler Rentekamret, at en Fisker skal afskaffes, medens Bønderne kan hjælpe de andre.

Skolens faste Fisker boede i Pedersborg; 1613-14 fæstede Skolen Fisker Rasmus Tehe et lidet Hus i Pedersborg, som den tidl. Fisker Peder Nielsen døde fra, for en Afgift af 2 Rd. 1655-56 maatte bl.

a. Oluf Fisker i Pedersborg bøde 10 Rd. for ulovligt Krohold — og heri turde det være tilladeligt at se lidt af Grunden til, at det gik saa sløjt med Fiskeriet. Naar Manden har holdt Smugkro, har han næppe i tilbørlig Grad efterlevet Rentekamrets Instruks om at binde Garn, naar Aftenen var lang.

Foruden Fiskeriet i de store Søer har man dog ogsaa været inde paa at drive Fiskeavl i mindre Damme. 1640-41 oprenses saaledes 4 Fiskedamme i Præstehaven (der laa tæt ved Klosterbygningerne), og de foran omtalte Parkevaad har vel været til at tage Fisk med i Fiskeparker.

Krebsefiskeri blev ikke drevet af Skolens faste Fiskere, men af Husmænd, som en Gang om Ugen eller to kom og solgte deres Fangst til Skolens Køkken. Af et Udspisningsregister 1626-27 ses det, at der var 2—3 saadanne „Krebsefangere“; naar de kom med Fangsten, blev de beværtede ved Skolens nederste Bord. 1610-11 købtes af Anders Jakobsen i Veterslev 650 Krebs at spise *Pinsedag* — altsaa har Krebs været en festlig Ret*). 1638-39 fæstede Mads Knudsen Krebsefanger det Hus i Slagelsebo (en Landsby der 1646 nedlagdes og hvis Jord udlagdes til Store-Ladegaard), som Widekind Christophersen boede i og oplod ham, og gav i Afgift herfor 27 Rd. Om dette er det nuværende *Krebsehus*, tør jeg ikke bestemt afgøre, men Beliggenheden kunde tale for det, og endvidere er der intet der tyder paa, at dette Hus

*) Skolebørnene fik ved Højtiderne særlig fin Mad; til Pinse, Paaske, Juleaften og Helligtrekongersaften, men ellers ikke, fik de Hvedebrød. Paaskeæg fik de ogsaa; 1614-15 købtes i Slagelse „Brisilie“ til at farve Paaskeæg med (formodentlig Brasilin, et rødt Træ-Farvestof).

er blevet nedlagt i 1646; vi har bevaret en Fortegnelse over de Gaarde, som ved den Lejlighed blev nedlagt.

Af Interesse er det at faa et Overblik over, hvor mange Fiskevande der laa under Sorø. En Fortegnelse over „Sorø Klosters ferske Søer“ fra 1697 findes i Rigsarkivet som en Del af en fuldstændig Besigtigelse af Godset, der blev foretaget i det Aar, og skal gengives her. I Fortegnelsen mangler dog Maglesø og Vedsø, i hvilke Kongen selv havde forbeholdt sig Fiskeretten ifølge Skolens Fundats. De øvrige er:

1. *Sorø Sø* begynder ved Indgangen til den Filosofische Gang paa Landevejen i Sorø Skov og strækker sig rundt om Sorø Kloster til Broen, hvor Landevejen gaar over til Slagelse udenfor Sorø. En stor Sø af Begreb.

2. *Lille Søe*, eller Pedersborg Søe kaldet, strækker sig fra Broen udenfor Søen, hvor Landevejen gaar over til Slagelse, og op til Pedersborg.

Nr. 1—2 var tillagt Spisemoderen, Mette Augustinus'es, „som spiser Skolebørnene“.

3. *Tullesøe* strækker sig fra Kребsehuset og forbi Brandsmarch ind til Pedersborg. Er en god Sø. — Bortforpagtet til 4 Mænd i Sorø, aarl. Afgift 20 Rd.

4. *Brummue Søe*, imellem Brummue og Krøgerup, giver Gedder, Brasen, Aborrer og Skaller.

5. *Biergebye Søe* ligger imellem Brummue og Biergebye, giver samme Slags Fisk som Nr. 4.

6. *Eskildstrup Søe* er en Fælle-Sø med Tersløsegaard, ligger Norden for Biergebye, giver ligedan Fisk som Nr. 4.

Nr. 4—5 var ifl. Kontrakt af ¹⁴/₁ 1672 forpagtet

til Sal. Niels Hansen Overberg, for 40 Rd. aarl., nu (1697) var alle 3 Søer (4—6) bortforpagtet til Morten Fisker i Ebberup for 16 Rd. aarlig.

7. *Gyrstinge Sø* er en Fælled-Sø med Rytterbønderne; tillige med en Del anden Fisk giver den Brasen, Skaller, Aborrer og Gedder. Den var fæstet af Sal. Niels Hansen Overberg, men nu bortforpagtet til Fisker Niels Pedersen i Gyrstinge for 10 Rd. aarlig.

8. *Windstrup og Tyestrup Søer* er Fælled-Søer, saavidt Suserup og Nygaard paastøder; de andre Lodsejere er Næsbyholm og Bavelse m. fl. — Bortforpagtet til 3 Mænd i Suserup, 1 i Nygaard og 2 i Broby for ialt 4 Rd. aarlig.

9. En liden Sø kaldes *Liøngs Sø*, liggende ved Liøngs By paa Østersiden, giver Karudser, Krebs, Suder og deslige Slags Fisk. Bortforpagtet til Peder Jensen i Liøng for 8 Rd. 4 Mk. aarlig.

Fortegnelsen regner kun med disse 9 Søer som indtægtsgivende, og Besigtigelseskommissionen af 1697 formoder, at om de blev bortforpagtet samlet, kunde de give 100 Rd. aarlig; Spisemoderen kunde godt afstaa Fiskeriretten uden Godtgørelse, da hun var bedre betalt for Spisningen end Herlufsholm og Studiegaarden, og desuden ikke selv brugte Fiskeriet.

Fortegnelsen regner ikke med særlig Indtægt af Fiskeriet i Vandløbene, uagtet dette tidligere har givet en Del Indtægt. Nogle Eksempler skal anføres.

1614-15 fæstede Laurids Pedersen i Borød for 7 Rd. et lidet Telneleje i det Aagab, som løber af Valkemølleddam ned i Sorø Sø, og 1621-22 gav Hr. Oluf Nielsen i Lyng (Præsten) 5 Rd. i Stedsmaal af et lidet Telneleje i en Bæk kaldet „Tynndbek“, som

løber ned i Sorø Sø. *Telne* er et ældre Ord for „Ruse“, og *Telneleje* maa derfor være „Plads til Anbringelse af en Ruse“. Utvivlsomt er der her i begge Tilfælde Tale om samme Sted, nemlig det brede Vandløb, der lidt S. for Parnas falder ud i Sorø Sø, det er det eneste større Vandløb fra denne Side. Valkemølle Eng, der tidl. havde været bortfæstet til en Bonde i Borød for 1 Otting Smør om Aaret, siges fra 1639-40 at være blevet indhøstet „til Stedet“, d. v. s. til Skolen.

Af andet Rusefiskeri kan nævnes, at Jens Møller Bromme Mølle 1615-16 for 6 Rd. fæstede det Fiskeri, han tilforn havde i Møllestrømmen. Det ser ud til, at Skolen her har øjnet en ny Indtægtskilde og gjort sin Herlighedsret gældende, for det synes jo, som om han tidligere upaatalt har drevet Fiskeriet uden Afgift. 1637-38 bortfæstes for stor Afgift Fiskelejer, d. v. s. Rusestader, ved Bromme Sø, vel nok den større, saakaldte Maglesø. Saaledes fæstede Niels Jensen i Bromme det Fiskeleje sønden i Bromme Sø, kaldes *Hørst*, som hans Fader havde i Brug, mod et Stedsmaal paa 3 Stude, og s. A. fæstede Erik Jensen sstds. det Fiskeri Vesten Bromme Sø, som kaldtes *Stiermoesze*, som Jens Nielsen havde i Brug, og gav 1 Okse og 4 Faar. Det sidstnævnte maa vel være ved den saakaldte Aalerende. 1610-11 havde Hr. Jørgen Lauridsen, Præst i Slaglille, fæstet et lidet Gab i „Thoelsø“ til at sætte en Ruse i. Dette har rimeligvis været i den saakaldte Tuel Aas, Udløb af Søen, lidt Øst for Kребsehuset. 1620-21 omtales en Aalekiste paa dette Sted. 1612-13 havde Hr. Christen Madsen, Præst i Gyrstinge, fæstet et lidet *Telneleje* i Gyrstinge Sø for 4 Rd. (maaske Udløbet af Frøsmose Aa).

1614-15 gav Niels Mogensen i Bjærgby 2 Rd. i Stedsmaal for at sætte en Ruse i Bjærgby Sø, og s. A. gav Gøde Madsen i Løng 2 Rd. for et lidet Fiskeri at bruge i Løng Sø (Udtrykket tyder ogsaa nærmest paa en Ruse). 1639-40 fæstede Hr. Jens Munk, Præst i Munke-Bjærgby, for 1 Okse det lidet Fiskeleje til to eller tre Ruser i Bjærgby Sø, som salig Hr. Jesper tilforn havde. 1620-21 havde Peder Ibsen i Nygaard fæstet paa Livsstid et lidet Fiskeri i Vinstrup Sø, for 2 Rd., og Aaret efter fæster Husmand Peder Sørensen i Nygaard for samme Betaling et lille Fiskeri i samme Sø. Paa denne Sø var der jo flere Lodsejere, og Fiskeretten kunde blive Genstand for Strid; 1635-36 omtales en Landstings-Afvisningsdom i den Sag med Otte Brahe Stensen om det Fiskeri i Vinstrup og Suserup Søer.

Det vil af disse tilfældigt valgte Eksempler fra Regnskaberne fremgaa, at der i det 17. Aarh.s første Halvdel altid er Tale om at bortfæste bestemte Rusestader, der i Regelen bortfæstes for Livstid mod et Stedsmaal, der er en Afgift een Gang for alle; det ses ogsaa, at Sognepræsterne oftere er Liebhaveere til disse Ruser. I den sidste Halvdel af 17. Aarh. kommer man — som det fremgaa af den foran meddelte Fortegnelse over Søerne fra 1697 — ind paa at bortleje den samlede Fiskeret for hver enkelt Sø mod en aarlig Afgift.

Under Maribogodset, som 1623-65 laa under Sorø, hørte et meget betydeligt Fiskeri paa de store Mari-bosøer. Det var imidlertid oprindl. bortforpagtet samlet til Enkedronning Sofie og senere til „den udvalgte Prins“, Christian IV.'s ældste Søn, for 75 Rd. om Aaret. Ganske vist betalte Akademiet for Vedligeholdelse af

Aalekister m. v., saa det var ikke Nettoindtægt. Der er et Eksempel paa, at man er gaaet særdeles strængt til Værks overfor ulovligt Fiskeri i disse Søer. 1657-58 maa Arvingerne efter Laurids Hummelfører, som brugte ulovligt Fiskeri i Maribo Søer, og derover „blev druknet“, betale 66 Rd. og 4 Mk., for at han kunde blive begravet i Kirkegaarden. Saa stor en Forbrydelse var det at tage af Dronningens Fisk, men Straffen for denne Forseelse, at „blive druknet“, synes ellers ikke at være lovhjemlet; den kan dog ifølge sin Natur være et Levn af ældre Retsvaner; den rummer jo et tydeligt udtalt Gengældelsesmoment.

HAVEBRUG.

Angaaende Havebruget paa Sorø kan der ogsaa meddeles et Par Oplysninger. Oprindelig synes det hele at have sorteret under *Humlemanden*; i hvert Fald nævner Fundatsen 1586, at der skal holdes en Hommel-Mand, som og skal have Opseende med Abild-Haugene, Roer og Rødder, og gives om Aaret 4 Daler. Men i Regnskaberne optræder meget snart tillige en *Urtegaardsmand*, og Havevæsenet maa vel derfor være blevet delt paa den Maade, at Urtegaardsmanden har overtaget Urte- og Frugthaven, medens Humlemanden væsentlig har passet Humlekulerne.

Men der har ogsaa været Lysthave; paa Resens Tegning af „Klosteret“ fra ca. 1670 ses et større Anlæg i fransk Stil Vest for Klostermuren, udfor de nuværende Gymnasiebygninger.

Urtegaardsmanden har vistnok boet i Pedersborg; i 1618-19 fæstede Casper Murmester for 2 Rd. det lidet Gadehus i Pedersborg, som Staphen Urtegaards-

mand døde fra. I det hele taget boede jo de fleste af de Haandværkere og andre, som levede af Skolens Arbejde, i Pedersborg, der var at regne som Forgaarden til Sorø Kloster; før ca. 1622 fandtes der vistnok ikke et Hus ved Sorø med Undtagelse af, hvad der hørte til Kloster og Skole, og Sorø By eksisterede slet ikke.

Om Havebrugets Omfang kan der iøvrigt ikke siges meget; men Urtegaardsmanden og Humlemanden har dog ikke udført alt det forefaldende Arbejde selv; de har haft Hjælp af Ugedagsmændene, de Husmænd (eller „Gaardsæder“), der havde Pligt til at forrette en Dags ugentlig Hoveriarbejde paa Skolen. 1567 blev saadanne Husmænd, som ophuggede Humlekuler, og som plukkede Humle, bespist paa Klosteret; der medgik hertil en Del Sild, Brød og Byggryn. Af et Udspisningsregister 1626-27 ses, at der undertiden arbejdede indtil 9 Husmænd enkelte Dage i Urtehaven, uden at det altid angives, hvad de bestilte. Dog ser vi, at i een Uge huggede 3 Husmænd Torn til Gærde, og i følgende Uge lukkede 2 Husmænd Gærde om Urtehaven. Den maa derfor antages at have været hegnet med flettet Risgærde af Tjørnegrene el. lign. Ved en anden Lejlighed var 3 Husmænd beskæftigede med at sætte Asketræer i Urtehaven, og en anden Gang var der 1 Husmand, som slog Nælder og Græs i Haven. Hvis dette skal opfattes som Tegn paa, hvorledes man i Almindelighed slap over Renholdelsen af Haven, vidner det jo ikke om særlig intensiv Drift.

Lejlighedsvis oplyses lidt om, hvad der dyrkedes i Haven. 1614-15 var der i Skælskør blevet købt Sætte-Lavendel til Skolens Haver. Ikke sjældent

findes bevaret Regninger paa Urtefrø, leveret til Skolen, og som Prøve skal meddeles Indholdet af en saadan fra 1620—21, der angaar noget forskelligt Frø, købt hos Johan Freidiner i Bremen: Løgefrø $1\frac{1}{4}$ π , Gulle Røde frø $\frac{3}{4}$ π , Meyran (o: Merian) 14 Lod, Basilicke (o: Basilikum) 1 Lod, Timmian 10 Lod, Erffteskock (o: Artiskok) 4 Lod, Augurker 8 Lod, Rosmarie (o: Rosmarinus officinalis) 2 Lod, Meloner 2 Lod, Huide Kabus (o: Hvidkaal) 6 Lod, Røde Kabus (o: Rødkaal) 2 Lod, Røde bede frø 2 Lod, Radiis 2 Lod, Laducke (o: Salat) 8 Lod, Andie (o: Endivie) 3 Lod, Gule filiter (?) $1\frac{1}{2}$ Lod, Kordebenedichtfrø (o: Carduus benedictus) 2 Lod, Purtelack 1 Kvint, Dubelte Negelker (o: Nelliker) 1 Lod, Blomicke der Leibe (Fejl for Liebe? o: Kærlighedsblomst) $\frac{1}{2}$ Lod.

Alt i alt er det et ganske pænt Sortiment for en Urtehave, men der mangler Grønkaal. Den har næppe været savnet i saa stor en Have. Maaske har Urtegaardsmanden selv avlet Frø af den. Der har vel ogsaa været flere Blomster end dobbelte Nelliker og „Blomicke der Liebe“, men her maa man vel i højere Grad tænke paa de gammeldags flersaarige Blomsterplanter, Stauder.

Meloner bliver næsten aldrig til noget paa Friland, men om man deraf tør slutte, at der under en eller anden Form har været Driverier eller Mistbænke ved Skolen, ved jeg ikke; direkte Vidnesbyrd har jeg ikke fundet. Agurker har man dyrket mange af, og konserveret dem i større Udstrækning; 1644—45 lavede Bødkeren saaledes Agurketønde til Urtegaardsmanden. Formodentlig har man saltet Agurkerne, den letteste Form for Konservering og noget, man iøvrigt undertiden bruger endnu.

Muligvis har man ogsaa kendt til *at tørre Æbler*. I 1640-41 laver Smeden 2 Jærn til Fruen „at stikke Eble igennem med“. Den simpleste Maade at tørre Æbler paa er vel nok at stikke Hul igennem dem, trække dem paa en Snor og ophænge dem til Tørring i Sol og Luft, og maaske disse Jærn har været anvendt til noget i den Retning.

Biavl har man ogsaa drevet. Regnskabet fra 1633-34 meddeler saaledes, at Smeden havde lavet 4 Søm, som blev brugt ved *Bierne*. I et moderne Regnskab vilde man næppe finde en Post af denne Slags, men den Gang førte man Bog over, hvor hvert enkelt Søm blev anvendt.

Havebruget har dog ikke været saa stort, at det kunde holde Skolen forsynet med fornødne Grøntsager og med Frugt; Regnskaberne udviser stadig, at der tilføres betydelige Mængder. Men Husholdningen var ogsaa meget stor, de mange unge Herremænd ved Akademiet, Peblingene i Klosterskolen, Præceptorer, Professorer, Eksercitiemestre, Hørere samt hele Gaardens faste Stab, fra Skriveren til Mælke-dejen, skulde jo daglig „spises“, som det hed. 1634-35 bespistes saaledes 232 Personer. Men allerede 1610-11 indskærpedes det, at Æbler, Kaal, Rødder og Roer ikke maa købes, da der holdes Urtegaardsmand. Regeringen mente, at det kunde spares. Det er muligt, at Haven har været for lille, eller at Urtegaardsmanden ikke har været Stillingen voksen; en Kendsgerning er det, at Indførselen vedblev. 1642-43 købtes saaledes 30 Tdr. Æbler fra Fyn, 13 Td. Gulerødder fra København, 4 Td. Pastinak og 1 Skok hvid hollandsk Kaal fra Skælskør og 2 Td. Peberrod fra Amager, ligesom Rasmus Ladefoged købte nogle

røde Roser i Slagelse til „at brænde Vand af til Stedens Fornødenhed“. 1644—45 lavede Bødkeren 24 Tønder, som kom til Fyn efter Frugt, og slog paa hver Tønde 8 Baand. 1647-48 købtes atter 25 Td. Æbler i Nyborg. Og 1644-45 fik man oversendt 1 Td. Pæremost og 2 Td. Æblemost fra Nyborg. Ogsaa fra Laaland, hvor Akademiet jo besad det tidligere Maribo Klosterods, blev der oversendt en Del Frugt og lignende.

Med Havesager kunde Skolen saaledes ikke føde sig selv. En Undtagelse danner dog Nødderne, dem eksporteredes der jævnlig en Del af. 1644-45 pakkede Skolens Bødker saaledes 21 Td. Nødder. Men de var jo nok plukkede i Skoven.

Heller ikke Skolens Humlehave kunde yde nok til Stedets mægtige Bygninger. I 1599-1600 avledes saaledes 67 Skpd., medens der indkøbtes 793 Skpd.; Humledyrkningen maa iøvrigt have været almindelig paa Egnen, for Humlen købtes gerne hos Bønderne paa Godset.

FOR STOR SKOVHUGST.

Sorø Skove, der i vore Dage breder sig over Egnen, omkranser Søerne og skaber den fredfyldte Plet, vi alle elsker, var i 17. Aarh. Genstand for en skaanselløs Hugst, der truede med at tilintetgøre dem. Og det drejede sig ikke om Brænde til Salg, men derimod om Brænde til Skolens Embedsmænd, Funktionærer og Bønder. De, som en Gang havde faaet bevilget fri Brændsel, vedblev stadig at faa det. F. Eks. var der Præster, der vistnok if. Fundatsen af ²⁷ 1574 havde faaet Brændselsret, men vedblev at faa Brænde fra Sorø, selv efter at Embederne ved Godsreduktionerne omkring 1665 var gaet over i

andre Godsejeres Besiddelse. De, der en Gang havde faaet bevilget Brænde, opnaaede ikke sjælden, Tid efter anden, en Forhøjelse, saaledes at Hugsten Aar efter Aar maatte sættes op for at kunne strække til. I Rigsarkivet findes i en Besigtigelse af Godset fra 1697 en sammenlignende Fortegnelse over, hvor stor Hugsten var i 1685 og 1697, og som her skal meddeles:

	1685		1697	
	Hjultømmer Læs	Brænde Læs	Hjultømmer Læs	Brænde Læs
Amtmanden		100		
Skolen med Forstand. og de andre Betjente ...		500		800
Skolens Spisemester ...		100		100
Præsten i Sorø		40		40
Organisten		12		12
Badskæren		12		12
Holtsførsteren og Birke- fogeden		39		44
Den store Ladegaards Forpagter		80		50
Den lille Ladegaards Forpagter		40		50
8 Præster	16	32	16	96
7 Sogndegne (1697: 8)		14	8	32
Birkeskriveren	2	4	2	10
2 Skovridere	4	8	4	12
19 Skovfogeder 1697: 26	38	38	52	104
Skriveren og Ridefogd..			4	20
306 Bøndergaarde (1697: 340)	612	612	680	1020
20 Husmænd		20		
Sorø Bys Borgerskab..		50		80
Værtshuset				30
	672	1701	766	2512
	2373		3278	

Tilmed meddeles det, at et Læs Brænde regnes til 4 Bønderlæs — altsaa huggedes der 1697 i alt 13,112 Bønderlæs Brænde. Vel var et Bondelæs ikke ret stort, men da Bønderne maatte hjemskove alt Brændet, betød det alligevel ligesaa mange Kørsler for dem, et efter Forholdene meget anseligt Hoveri-arbejde. Bønderne klagede bl. a. over, at de end ikke i Sæde- og Høsttiden kunde blive fritaget for Skovning, de maatte køre med Brænde hele Aaret rundt.

Desuden udvistest der Bygningstømmer, hvor der var Trang til det ved Reparation af Bøndergaarde og ved Opførelse af nye. Men Kommissionen af 1697 var klar over, at man ikke kunde blive ved med at hugge i denne Maalestok, uden at Skovene gik til Grunde, og tilraadete kraftige Indskrænkninger og Tilsyn med, at det Træ, som udleveredes til Bygningsbrug, virkelig fandt Anvendelse paa denne Maade. Meget af det, der var udvist, saavel til Bygningsbrug som til Hjultømmer og Brændsel, blev nemlig videresolgt af de paagældende, og man sluttede heraf, at Trangen til det derfor ikke kunde være saa stor. De foreslaaede Indskrænkninger maa sikkert være bragt til Udførelse, ellers havde der nok ikke været meget af Sorøskovene tilbage i vor Tid.

INDUSTRIEL VIRKSOMHED.

Herunder kan vel næppe henregnes det at fremstille Klæder til eget Forbrug — det gjorde man nemlig til en vis Grad ligesom det endnu i 19. Aarh. var almindeligt paa Landet; man klippede Faarenes Uld og tilvirkede det til Garn, og man avlede Hør, som man selv spandt og vævede. 1599-1600 avlede

man saaledes 18 Lispund Uld og „Lod“, samt 5 Lispd. Hør; der saaedes i Klosterets Mark 1 Td. og 1 Skp. Hørfrø. Skolen havde sin egen Bleghave; 1617-18 maatte Jens Lauridsen i Pedersborg bøde 46 Dlr., fordi hans Søn havde taget noget Lærred der. Kvinderne og Pigerne paa Stedet maatte vistnok spinde Garnet; i hvert Fald maatte de udføre den fornødne Syning, da der ikke maatte holdes særlige Sykvinder (Antegnelse 1616-18). Til Hørrens Tilberedning gav Husmandskonerne en Haandsrækning.

Man havde en udmærket Vandmølle, der laa vestligst indenfor Klostermuren nede i Kanten af Sorø Sø; det til Drivkraft fornødne Vand kom fra den dybe Grøft, der løber langs Filosofgangen. Der var en fast ansat Møller, som passede den. Denne Mølle havde nok fuldt op at male. Forstanderen Jon Jakobsen klagede 1607 over, at Adelen og andre, der bor omkring Sorø Kloster, tit understaar sig til at lade deres Korn skalle og sigte paa Sigtekværnene i Klosterets Mølle uden at svare noget Toldmel derfor, saaledes som det ellers er sædvanligt paa andre Steder. Kongen befaler ham derfor, da et saadant Besøg af fremmede for at faa deres Korn sigtet og malet medfører stor Ulejlighed, og det i sig selv er rimeligt, at Klosteret faar nogen Gavn deraf, at give Ordre til, at de fremmede af Adel eller andre, der herefter lader deres Korn sigte eller male i Klosterets Mølle, skal svare rimelig Told derfor til Klosteret, saaledes som det er sædvanligt andre Steder i Riget. Den oppebaarne Told skal han føre til Indtægt i Regnskabet*). Det sidste har jeg aldrig set noget

*) Kancelliets Brevbøger 27., 1607.

til, og formodentlig har Adelen ophørt med at køre til Mølle der, naar der ikke kunde blive malet gratis.

Man brændte *Tegl* paa Sorø. I 1567 ses det, at Ovnens blev passet af 8 Husmænd, der laa her i 8 Dage for hver Ovnfuld Sten. De blev beværtede med Brød, Smør, Oksekød, Faarekød, Hvilling, Sild og Byggryn samt Øl — $\frac{1}{2}$ Td. om Dagen, saa de kan da ikke have tørstet. 1624-25 blev der nedbrudt en Tegllade. 1641-42 betaltes 5 Dlr. til en Teglblænder fra Jylland ved Navn Peder Jørgensen, for hans Rejser og Umage herover, for efter Hofmesterens Befaling at opsøge Tørv og Ler ved Sorø til at brænde Tegl af. Formodentlig har man fundet noget mere, for 1656-57 brændte man i hvert Fald Sten igen; der købtes nemlig en gl. Hest at bruge for Lervoggen ved Teglovnens. Nogen større Virksomhed har det dog vist aldrig været. Ligeledes havde man en *Limovn*, hvori man brændte Kalk. 1602-03 blev der brændt $39\frac{1}{2}$ Læst Murkalk; 1610-11 sælges der f. Eks. Kalk til Omegnens Skomagere og Bønder.

Det synes at have været paa Tale at oprette *Papirmølle* i Sorø. I Regnskabet for 1643-44 staar: „Givet en fremmed Papirsmølle for en „Skabelun“ paa en Papirmølle at gøre, og for et Sted dertil at udse, for sin Umage 3 Dlr.“ Akademiet havde jo faaet Trykkeri, og der har maaske i den Anledning været Ønske om selv at kunne fremstille det Papir, som skulde bruges heri; dog har jeg ingen Antydning fundet om, at det skulde være blevet til noget.

DE FATTIGE.

Fattigfolk var ilde stedt i 17. Aarh. De maatte

gaa omkring og bede om lidt til Livets Ophold. Offentlig Forsorg var et ukendt Begreb. I Middelalderen havde Klostrene ganske vist taget sig noget af dem, og efter Reformationen blev Barmhertighedsgerningen overdraget til Kirkeværgerne. Sorø Skole bevarede dog lidt af Klostertidens Traditioner i Forholdet overfor Staklerne. Vi kan af Regnskaberne se, at man hvert Aar paa Skærtorsdag „efter gammel Sædvane“ uddelte ikke ubetydelige Mængder af Fødevarer til Egnens Fattige. I 1610-11 anvendtes hertil følgende Mængder af Madvarer: Brød, bagt af 10 Skæpper Mel. 1 Otting Smør. 3 Skæpper Ærter. 1 Krop Nødekød (o: 1 slagtet Ungkreatur). 4 Td. Øl, brygget af 9 Skæpper Malt og $1\frac{1}{2}$ Skæppe Humle. Det kunde se ud til, at man havde kogt en stor Portion Ærter paa et helt Kreatur samt givet Smør, Brød og Øl dertil. 1624-25 anvendtes $3\frac{1}{2}$ Pd. Mel til Brød, 3 Td. Malt og 3 Skæpper Humle til Øl, endv. 1 Td. Sild og $1\frac{1}{2}$ Td. og 1 Fjerdingkar Ærter. Denne Gang har man ikke faaet Smør paa Brødet, og ikke Sul til Ærterne. Det notes, at der blev givet 900 Personer Almisse for Porten paa denne Skærtorsdag. Det maa have været en mægtig Folkevandring. Da Uddelingen foregik udenfor Porten — aabenbart efter gammel Klostertradition — er det maaske sandsynligere, at de har faaet Levnedsmidlerne udleveret i ikke-tilberedt Stand.

I 1644-45 staar der i en Bødkerregning en Post, som lyder: „Item slog jeg et Hasselbaand om et af de fattiges Fade i Bryggerset, 4 Sk.“ Det kunde næsten tyde paa, at der til Stadighed henstod Fade i Bryggerset, af hvilke de fattige kunde hente Mad

— muligvis Levninger og Affald fra Skolens Køkken. Disse „Almisse-Baller“ nævnes forøvrigt udtrykkelig i Fundatsen af 1586 som sorterende under Dugsvenden. Under 3. April 1645 gør Bødkeren 4 Baljer „til at bære de fattiges Almisse i“. Det er formodentlig til den store Uddeling paa Skærtorsdag.

Dog kan denne Skærtorsdagsalmisse ikke have haft nogen Betydning i Retning af Fattigforsørgelse. I den Henseende var Tiden ganske ubarmhertig. Naar en gammel Bonde ikke længer kunde magte Bedriften og svare sin Landgilde, maatte han ofte forlade Gaarden i Armod og gribe til Tiggerstaven. Aftægt har jeg ikke set anvendt. Først i 1741 ses der Spor af, at gamle Bønder kan faa en Slags Alderdomsunderstøttelse, idet der i dette Øjemed bevilges 100 Dlr. aarlig af Skolens Kasse.

Den berømte Birgitte Thott (født 1610, død 1662), som henlevede sine sidste Aar i Sorø, skænkede til de fattige og Kirken der Restoplaget af Oversættelsen af Seneca, en Bog, der senere er blevet saa navnkundig paa Grund af sit fortrinlige Dansk. Bogen, der blev trykt i Akademiets Bogtrykkeri i Sorø 1658, er nu temmelig sjælden og betales højt. Det til de fattige skænkede Restoplag blev sendt til Børsen i København for at blive solgt der. Her henlaa Bøgerne i mange Aar uden at blive afsat; i 1678 blev der holdt Syn over dem, og Dokumentet herom lyder:

Anno 1678 d. 10. December Var Jeg Underschreffne Christen Lauritzøn Drachardt effter udgiffven fuld Magt til Mig fra Sorøe daterit d. 6. hujus paa Børsen och udj to gode Mænds, Naffnlig Hermand Caspersønsz och Salmons Salmonsønsz, Nærværelse oplugte de fiire Pacher med den danske Seneca, som

hosz Poffvell Lorentz Holst være nedsatte i forvaring aff Sl. Welb. Jørgen Rosenkrantz, hoffmester paa Sorøe, och aff hvilche effter hansz død, effter de Welb. ædle her Commissariers begge Landsdommerne her i Siælland, derisz udstedde Lodseddeler, To hundrede Exemplaria Vare tilfaldne bemeldte Sorøe Kirche och fattige. Och da befandtisz alle 4 Pacher fulde, vel for Varte och Veltilpachede. Men udj dem Alle indholdtisz alleene hundrede fijresindstiuffve och Nj Exemplaria och nogle Defecter, Aff hvilche Jeg Underschreffne Christen Lauritzøn annammede fiorten, Christian Gertszøn Nj, Peter Hauboldt fich to udj Commission, at selge stychet i det ringeste for to Sldr. Aff resten, som er hundrede och trediesindstiuffve, tilkommer Mig Underschreffne Poffvell Lorentz it Exemplar i steden for de Mange Aarsz Huuszhyre, som Jeg med rette haffde at prætere. De andre bliffver staaende hosz Mig her paa Børsen udj lige Commission, enten at forschaffe Penge derfor à 2 Sldr., om de bliffver soldt, eller och Lade Sorøe Kirchesz och fattigesz Forstandere Være dem følgagtige, naar paaæschisz. Och schall her aff findesz tvende Eensz Lydende Copier, It paa Sorøe eller hosz Mig Christen Lauritzøn, It Andet hosz Poffvell Lorentz. Dat. Kiøbenhaffn ut supra.

*Christen Laurszøn
Drachardt.*

*Poul Lorentz
Holst.*

Fra 1691 foreligger Kvittering for 11 Expl, af Seneca, men Beløbet anføres at skulle gaa lige op med Pladslejen af de 4 Pakker paa Børsen. I 1709 er de gl. Seneca'er endnu ikke blevet solgt! der er 79^{1/2} Expl. tilbage; de fleste er bortkommet under en Transport fra Børsen til et Oplagssted i Byen,

for hvilket Tab Magister Foss' Enke gøres ansvarlig. Der er da Tale om at sætte Restoplaget paa Auktion.

Den betydelige Boggave bragte saaledes næppe de fattige nogen Indtægt af Betydning, og Samtidens Interesse for Bøgerne kan ikke have været stor, naar Oplaget saaledes kunde henligge et halvt Hundrede Aar uden nævneværdigt Salg.

Birgitte Thott var dog ikke udelukkende Forfatterinde, hun havde rimeligvis ogsaa visse Anlæg for praktiske Sysler. Ifl. Regnskabet 1658-59 købte Skolen saaledes 20 Oste af hende. Men det er jo ikke helt sikkert, at hun har lavet Ostene selv.

HANDEL PAA SKIBSHOLM.

I Aarbogen for 1914, Side 91 flg., har jeg meddelt nogle Oplysninger om en gammel Havn, Skibsholms Havn, der laa ved Munden af Vaarby Aa, nær ved Pine Mølle, og som brugtes en Del i 16.—17. Aarh., men som blev forbudt, efter at Korsør var blevet Stabelstad i 1661. Nu kan det af Sorø Skoles Regnskaber ses, at man i 17. Aarh. har hentet en meget væsentlig Del af sit Tømmerforbrug herfra, og uagtet Spørgsmaalet om Havnens Omsætning egentlig kan være ret ligegyldigt, synes jeg dog, at et Par faktiske Oplysninger herom kan bidrage lidt til at anskueliggøre, hvorledes der i sin Tid har været Liv og Virksomhed paa denne Strand, der nu ligger øde og upaaagtet hen.

I Regnskabet 1610-11 ligger en Kvittering, der lyder: „Kendes jeg Niels Nielsen, boendes paa Læsø, at have annammet af Jørgen Skriver paa Sorø Kloster 6 $\frac{1}{2}$ Rigsdaler for 200 Stenlægter af „Schiffholm“ den 16. Maj Anno 1610“.

1625-26 hedder det: Købt ved „Skibholmb“ af Laurids Andersen i „Huerle“ ved Kongsbak dette efterskrevne Tømmer her til Stedet: 9 Tylter Deller (3: Brædder), 1 Tylt norsk 16 Al. Tømmer, 16 Tylter 14 Al., 6 Tylter 12 Al., til Stilling (3: Stillads) til Spiret, og 800 Lægter.

1631-32 hedder det: „Niels Olufsen i Kongsbak, som laa i „Skibholmb“ med sin Skude, givet ham for 30 Tylter Fyr- og Grandeller, for Tylten overhoved $6\frac{1}{2}$ Mk., er $48\frac{1}{2}$ Dlr. 1 Mk. Mønt“.

1632-33 hedder det atter: „Jens Jespersen af Æbeltoft i Jylland, som laa for „Schibholmb“ med sin Skude, givet ham for 80 Tylter Deller, Tylten 6 Mk., item for 60 Tylter Rafter, Tylten 3 Mk., er 165 Dlr.“ Og „Laurids Olsen i Næsby ved Stranden for 16-Al. Træer, 2 Tylter, Tylten $9\frac{1}{2}$ Dlr., 14 Al. 3 Tylter, Tylten 3 Dlr., 10-Al. Træer 2 Tylter 2 Træer, Tylten $11\frac{1}{2}$ Dlr., 250 Lægter, Hundrede 3 Dlr., er tilsammen $38\frac{1}{2}$ Dlr. 1 Mk.“

1633-34 købtes der Lægter, Tømmer og Brædder for $148\frac{1}{2}$ Dlr. af Mads Nielsen af Læsø, som laa i „Schibholmb“ med sin Skude.

1635-36 købes der i „Schibholmb“ af Jens Olsen af Kongsbak 25 Tylter Deller 7 Mk. og 350 Lægter à 3 Dlr. pr. 100, ialt 54 Dlr. 1 Mk., og sammesteds af Thord Mogensen 18 Tylter Grandeller à 6 Mk. og 2 Tylter 12-Al. Tømmer à 3 Dlr., ialt 33 Dlr.

1636-37 købtes der Brædder, Tømmer og Lægter af Niels Lauridsen af Læsø, som laa ved „Skibholmb“ med sin Skude.

1638-39 købtes der Tømmer, Lægter og Brædder for 38 Dlr. 1 Mk. af Svend Pedersen af Kongsbak, som laa ved „Skibholmb“ med sin Skude.

1643-44 betales der Penge for Transport af Brædder og Kalk fra Skibholm.

Det sidstnævnte er en usædvanlig Udgiftspost, for Varerne transporteredes ellers altid hjem af Skolens Bønder, som tilsagdes til at besørge den fornødne Kørsel, hvilket de havde Pligt til. Det var jo en ret betydelig Køretur, men de havde mange Ture, som var meget længere. De hentede en Mængde Varer i København og i Korsør, ligesom de tit kørte til Karrebæksminde efter Produkter, som blev sendt over fra det laalandske Gods.

1619-20 maa Bonden Hans Smidt i Munke-Bjærgby bøde 1 Dlr. „for Mistag paa en Vogn ved Pinne-mølle“. Det er ikke helt klart, hvad hans Forseelse har bestaaet i; antagelig er det et mindre Tyveri af Brædder, han er blevet grebet i, og som han har faaet Tilgivelse for mod at betale 1 Dlr. i Sagefald. 1634-35 maa Jens Olsen, der tjente hos Laurids Tørre i Lynge, bøde 7 Dlr. „for tvende Deller, han slog under sig, af dem han aag fra Schibholmb“. Her er der i hvert Fald tydelig Tale om Tyveri.

Af foranstaaende Notitser erfarer vi, at Havnen søgtes af Skuder fra Æbeltoft, Læsø og Kongsbak (Kungsbacka i Halland), men ogsaa, at Handelen om Trævarerne afsluttedes med Skipperne selv. Naar det siges, at Skibholm har været Havn for Slagelse, kunde man ud fra disse Oplysninger indvende, at vi ikke ser noget Spor af Slagelse-Købmænds Virksomhed. Det eneste Spor af Købmand, der kan være Tale om, er den foran nævnte Laurids Olsen i Næsby ved Stranden; det er vel nok en stedlig Handelsmand, som har haft en lille Tømmerplads ved Havnen derude.

FRA KARL GUSTAV-KRIGENE.

Svenskekrigene staar i den almindelige Bevidsthed som en Mørkets Tid, da alle onde Aander var sluppet løs; Landet hærgedes med Mord og Brand, og intet blev skaanet. Mindet herom er ad mundtlig Vej forplantet fra Slægt til Slægt; medens andre Ulykker er gaaet i Glemme, har Folk stadig kunnet mindes Svenskekrigene; de har gjort et dybere Indtryk end noget andet. Historien lærer os, at alt dette i og for sig er berettiget. Landet blev lagt øde og det varede mange Aar, før det kom til Kræfter igen. Af Sorø Akademis Regnskaber fremgaar saaledes, at man i Krigsaarene ingen Indtægt fik af Bøndergodset, særlig var det laaland-falsterske Gods ilde medhandlet, men ogsaa det sjællandske havde faaet en slem Medfart. De gamle Jordebøger med deres Fortegnelser over, hvad hver Bonde skyldte af sin Gaard, blev efter Krigen sat ud af Kraft, og en Kommission besigtigede Bøndergaardene og bestemte, hvad hver Bonde kunde yde under Hensyn til Gaardens Tilstand, men det blev kun en lille Brøkdæl af de ordinære Ydelser.

Selve Sorø Akademi synes at være sluppet hel-skindet gennem Krigen i det store og hele. Et Sagn vil vide, at Karl Gustav i sin Ungdom skal have været Elev paa Sorø, og at han derfor som gammel Soraner sørgede for, at Skolen ikke blev plyndret. Men det lader sig vistnok ikke bevise. Imidlertid fik man for Betaling Svenskerne til at ustede et Salvagarde-Brev paa Sorø — et Brev, som garanterede Stedet mod Plyndring og Ødelæggelse, og Svenskerne lagde paa Godset en lille Vagt, Salvagarden, som skulde sørge for Overholdelsen heraf.

Denne Salvagarde maatte underholdes af Skolen, og Regnskaberne viser, at den svenske Sikkerhedsvagt paa flere Maader har vidst at skaffe sig Indtægter. Saaledes maatte man engang betale Pufendorff — den øverstkommanderende — 36 Rdl. for at Bønderne kunde faa Lov at pløje paa Ladegaarden. Endvidere maatte Akademiet købe Hø af Salvagarde-Folkene i Gyrstinge, Alsted og Broby — naturligvis Akademiets eget Hø, som Svenskerne nu tilskrev sig Retten til. Paa samme Maade købte man Kornet af de svenske Officerer. Men det ser dog ud til, at det hele har kunnet faa Lov at gaa sin daglige Gang, blot man gav Svenskerne lidt Drikkepenge. I 1659-60 blev der saaledes paa Akademiets Ladegaard saaet 102 Td. Byg og avlet 602 Td., en efter Tidens Forhold god Afgrøde. Men samtidig havde man saaet 31 Td. Havre; den blev helt opædt paa Marken af Svenskernes Heste. Ladegaardens Køer (40 ialt) var bortforpagtede til en Hollænderkvinde Silche Johansdatter for en aarlig Afgift af 5 Rdl. pr. Ko — vel at mærke saaledes, at hun fik gratis Foder og Husrum til dem alle — men under Krigen kunde hun ikke svare hele Forpagtningssummen; 1658-59 blev hun ofte udplyndret af Fjenden for det Smør og Ost, hun havde samlet, og 1659-60 tog Fjenden 3 af hendes Køer; samtidig blev 12 af de gamle, udlevede Køer slagtet til Akademiets Behov.

Naturligvis slap man ikke for Indkvartering, Levering af Foder, Kørsel og forskelligt andet, som Krigen fører med sig, det gik vel nok mest direkte ud over Bønderne. Hofmesteren paa Akademiet kunde af den Grund ikke faa kørt Brænde til Akademiet

og maatte bede Svenskerne om, at Bønderne ogsaa maatte faa Lov at besørge dette som de plejede. Til Fæstningsarbejderne ved Korsør udkrev Svenskerne en Del Skoveffekter; et Brev herom er bevaret i det svenske Rigsarkiv:

Befales hermed strengeligen Ridefogden paa Sorø Kloster at I straks uden nogen Ophold gør Anordning i Eders Len, som af medfølgende Ordre er at se, efterskrevne Specificationer at forskaffe, inden 12 Dages Forløb, som til den Fortifications (o: Befæstnings) Bygning ved Korsør skal forbruges og ibidem leveres, nemlig:

Egeplanker, 14 Fod lange og 4 Fingre tykke.....	16
Skærebøg til at reparere Skulkærerne (o: Hjulbørene) med.....	1
Pallisader, 10 Fod lange og 1½ Fod tykke.....	390
Rette Risege til Broen, 18 Fod lange.....	6
Unge rette Risege, 40 Fod lange.....	2
Vogne, som daglig skal arbejde med en dygtig Karl.....	5

Saafernt Forsømmelse sker, da maa I forvente skarp militarisk Eksekution. Hvorefter I kan vide Eder at rette og for Skade at tage Vare. Slagelse den 17. Aug. 1659.

Hans kongl. Majts. af Sverige bestaltede Commissarius.

Jens Hansen.

Det Indtryk, man gennem Regnskaberne faar, at alt kunde gaa saa slideligt, naar kun Svenskerne fik Drikkepenge, er for saa vidt rigtigt nok, men naar Drikkepengene omsattes i vaade Varer, blev Svenskerne nogle farlige Personer at have gaaende. Vi er i Stand til at faa et lille Indblik i deres daglige Færd i Sorø. I det svenske Rigsarkiv er bevaret nogle Akter vedrørende et Forhør i Anledning af en Druk-

kenskabstumult i Sorø i 1659 — en Kopi heraf er velvilligst overladt mig af Musæumsdirektør, Dr. phil. M. Mackeprang. — De er egentlig ikke af almen Interesse, men giver dog et lille Udsnit af Livet i Sorø i denne bevægede Tid, og et kort Uddrag skal derfor meddeles her.

Den 13. Aug. 1659 havde en Salvagardeofficer ved Navn Jung Curt (eller Curten) været Genstand for en Forhaanelse fra nogle fulde svenske Soldaters Side, og da han vilde straffe den skyldige, kom det til Slagsmaal, hvorved Jung Curt blev saaret. Han indgav derfor Klage til den svenske Konges Sekretær, hvori det bl. a hedder:

De Salvagarde-Soldater, som ligger i Kvarter her, forulemper oftere Professorerne og Indbyggerne i denne lille By, idet de daglig flokkes, drikker sig snydefulde og opfører sig højst upassende. Forleden Lørdag gik det ud over min „unge Mand“ (Tjener?); da han kom forbi Værtshuset for at ride Heste til Vands, blev han uden at have givet Anledning dertil kastet af Hesten og pisket haardt, saa han maatte rende fra Hesten og søge Hjælp hos mig. Tre af dem steg da til Hest, blandt hvilke Niels Petersen; jeg bebrejdede dem deres Opræden og spurgte om Grunden, og saa svarede Niels Petersen trodsig, at det vilde han gøre en Gang til, og jeg skulde ogsaa selv tage mig i Agt, det kunde godt gaa ud over mig selv. Det blev mig dog for galt, i Betragtning af den Respekt, jeg skylder mine høje Herrer, og jeg gav ham et Slag med den flade Klinge. Han sprang af Hesten; de andre omringede mig, Niels Petersen gik lige løs paa mig og tilføjede mig et dødeligt Stik i Bugen, saa jeg blev nødsaget til

at trække mig tilbage til mit Hus. Saa kom alle de andre Svirebrødre, 8—10 ialt, alle til Hest, hen til mit Kvarter, og førte i Haanden Pistoler med spændte Haner. De slog alle Ruderne ud for Værten, for ind i Stuen, søgte i Kammeret, hvor Værtinden var, de vilde myrde mig paa en grusom Maade. De vilde ingen lade komme ind i Huset, ikke engang Barberen, og ingen kunde gaa sikkert for dem paa Gaden, men maatte stænge Huse og Døre. De skød adskillige Gange efter mig, skældte mig ud for Skælm og Tyv, og saadan huserede de i 3 Timer, alt mens jeg befrygtede, at de vilde storme Huset og mit Kammer for at faa mig slaaet ihjel. Da de nu havde raset længe nok, forlod de Huset og red fra hinanden. Men to af dem, Niels Petersen og Anders, Hr. Marcherts Tjener, drog atter til Drikkehuset og turede løs paany og lod sig forlyde med, at næste Morgen skulde hele Salvagarden komme sammen og give mig min Bekomst. Da jeg nu paa Borgernes Anmodning lod 2 Mand fra Byen gaa ind for at arrestere Niels Petersen, gav den anden, Anders, straks Ild paa Manden, og sendte ham 4 meget farlige Kugler gennem Læggen og paa den anden, som stod ved Siden af, gennem Laaret. Niels Petersen slap under denne Tumult bort, men den anden, Anders, har jeg ladet sætte fast for Vold, og afventer mine høje Foresattes nærmere Besked med Hensyn til ham.

Ved denne Ugerning er ikke alene mine høje foresattes Autoritet blevet forringet, men jeg er højlig blevet krænket paa min Ære og Sundhed, saa jeg ikke ved, om jeg slipper herfra med Livet. Jeg beder om, at der maa blive holdt Forhør i Sagen, og at Gerningsmændene maa blive straffede.

15. Aug. 1659 klager flere Borgere fra Sorø over den Medfart, man har lidt fra nogle af Cancellisternes Tjenere, som ligger i Kvarter her i Amtet. De ikke alene red Grassat frem og tilbage paa Gaden, de slog Ruderne ind for Godtfolk og har skudt paa to Borgere, der af Salvagarden (∴ Jung Curt) havde faaet Befaling til at sætte dem i Arrest. De bekræfter, at ogsaa Salvagarden (∴ Jung Curt) har været Genstand for Overfald og ilde Medfart.

24. Aug. 1659 udstedes fra Feltlejren ved København en Ordre om, at der skal afholdes Forhør i Anledning af de stedfundne Tumulter indenfor den stedlige Salvagarde, og Esaias Pufendorff faar Bemyndigelse hertil, og skal tilkalde Dr. Ernst (Professor ved Akademiet). Alle Forhørene skal føres til Protokol.

25. Aug. kom Pufendorff til Sorø og lod udsende nogle Ryttere at lede efter de Salvagardister, der havde deltaget i Tumulterne, men fandt kun Mikkell i Ørslev; de fleste af de andre var nu draget til Kronborg.

Pufendorff skildrer nu Sagens Gang; Jung Curts Klageskrift fremlagdes; Klagen gentages mundtlig, og det samme sker med Borgernes Klage; herunder rejses der Krav om Erstatning og Lægehonorar; den saarede Jens Handskemagers Kone anmodede med mange Tarer ikke alene om Penge til at betale Barberen med, men ogsaa om Godtgørelse for de mange Smerter, hendes Mand havde maattet udstaa, og for det Tab, han havde lidt ved ikke at kunne passe sin Forretning.

Derefter afholdtes Forhørene. Først afhørtes Jens Schade, i hvis Hus Salvagarden oprindelig havde

drukke, og foran hvilket deres Heste holdt. Han oplyser, at der var tilstede Niels Petersen i Fuldbby, Hr. Biugs Tjener, Anders i Fjenneslevmagle, der var herreløs, Carl, som havde været Hr. Faxelius' Tjener, Mikkel i Ørslev, Hr. Sekretær Clingens Tjener, Johan i Bjernede, Hr. Kylanders Tjener, og Anders i Ebbesrup, Hr. Märchers Tjener. Han indrømmede halvt, at han, da Borgerne første Gang kom for at arrestere Niels Petersen, var gaaet i Kavtion for denne. Der var saa blevet stillet en Vagt af Borgerne op foran Huset, og da Værtinden saa, at Niels Petersen og Anders blev utaalmodige herover og vilde begive sig ud paa Gaden med deres Vaaben, hidkaldte hun denne Vagt. Der kom da nogle Borgere ind, og en af dem, Augustin, havde set, at Anders havde en Pistol under Frakken. Han bad ham lægge den, men Anders skød løs, og under Tumulten slap Niels Petersen bort.

Næste Vidne var Filip Helvicus Chelius, Korporal under Oberst Hyder. Hans Forklaring faldt i det hele sammen med Jung Curts. Niels Andersen, Borger og Skræder i Sorø, var ogsaa tilstede ved Tumulternes Opstaaen, og bevidnede bl. a., at Jung Curts Tjener blev truet med Pistol.

Saa kommer Forhøret til af dreje sig om Slagsmaalet med Jung Curt. Her afhøres Johan Carolus Morvil, „Chirurgus“ i Sorø. Om Slagsmaalets Opstaaen ved han intet at sige, men dets Forløb skildrer han i Overensstemmelse med Jung Curt. Gæstgiver Henrich Lindner ligeledes, dog bemærker han, at man egentlig ikke kan sige, at Jung Curt først saarede Niels Petersen, efter at han selv var blevet saaret af denne, for de havde bestandig hugget løs

paa hinanden! Henrich Lindners Kældersvend, Peter, har hørt, hvordan Ordene faldt i det indledende Skænderi, og fortæller ogsaa, at „den lille Mikkel“ var redet ind i Værtens Stue med sin Hest.

Angaaende Borgernes Opræden som Politi kommer saa Forhørets sidste Del til at dreje sig. Først afhøres Jens Nielsen, som havde staaet Vagt ved Døren. Han bekræfter, at Jens Schades Frue havde sendt ham afsted efter Borgervagten for at arrestere Niels Petersen og Anders, som var inde i Værtshuset, og hun havde fra Vinduet advaret dem mod Anders, der havde en Pistol og vilde skyde. Augustinus havde da sagt: Han kan skyde Fanden! Væk med Pistolen. Herind med Jer, I Karle! Anders havde da ladet Rasmus Skræder og Augustin komme ind, men da flere Borgere vilde følge efter, havde han skudt og ramt Jens Handskemager i Læggen. Jens Handskemager havde ikke gjort noget Forsøg paa at tage Pistolen fra ham. Rasmus Phærius (Skræderen), som erklærede Niels Petersen for anholdt, blev derefter afhørt. Han bevidnede, at Værten, Jens Schade var gaaet i Kaution for Svenskerne. Adam Kromand, som havde været med at erklære Svenskerne anholdt, afgav derefter Forklaring, og Martin Billedskærer fortalte bl. a., at det var ham, der havde slaaet Pistolen ned for Anders, saa Skuddet kun havde ramt Jens Handskemager i Læggen — ellers vilde det være gaaet gennem Brystet.

De anklagede blev derefter afhørt; Mikkel, Sekretær Klingens Tjener, havde kun slaaet en Rude ud, og mente at kunne slippe med at betale denne. Carl, Faxelius' tidligere Tjener, indrømmede, at han havde skældt Jung Curt ud for Skælm og Tyv saavel

paa tysk som paa svensk, men mener at være straffet tilstrækkelig derved, at han er blevet afskediget fra sin Stilling i de landgrevelige Rytteres Korps. Anders søgte forgæves at hævde, at hans Skyderi havde været Vaadeskud, men modsagdes bestemt af Borgerne.

Endelig foreligger en Erklæring fra Chirurgen Johannes Carol. Morvil om, at det vil koste 6 Rdl. at faa behandle Jung Curts Saar, og 9 Rdl. for Jens Handskemagers Ben. — De knuste Ruder vurderes til 1 $\frac{1}{2}$ Rdl.

Hvad der er sket med de skyldige, faar vi ikke noget nærmere at vide om. Pufendorff arresterede Anders og den herreløse Carl, men de andre Urostiftere gik maaske fri. — Denne ret vidtløftige Historie er naturligvis kun en ganske ringe Begivenhed i Forhold til, hvad der ellers skete i disse bevægede Tider og for saa vidt ikke Omtale værd. Dog synes jeg, at den har nogen Interesse, netop fordi den viser, at Sorøborgerne selv maatte træde op for at holde Justits og Orden blandt de fulde Svenskere. Helt forkuede kan de da ikke have været, naar der i deres Midte fandtes Mænd som Augustinus med udødelige Helteord paa Læben, og som den tapre Skræder Rasmus, der vovede at lægge Haand paa den værste Urostifter. Og ganske morsomt er det, at vi faar dette Indblik i Forholdene netop gennem Fjendens eget Arkiv.

RASMUS OTTESEN

(1803—1862).

**Nogle Blade af hans Levnetsløb som et Bidrag
til Religionsfrihedens og de gudelige Forsam-
lingers Historie.**

Ved

Jens Peter Jensen.

Siden Hans Tavsens Dage har Sorø Amt modtaget fra Fyen en anselig Række opvakte Bønder sønner, som for kortere eller længere Tid satte Bo her og øvede en Indflydelse, der paa forskellige Maader ogsaa blev at mærke udenfor Amtets Grænser. I det 19. Aarhundredes første Halvdel kom saaledes *Rasmus Ottesen* fra Nyborgegnen til Venslev, *Lars Møller* fra Vestfyen til Skørpinge og *Jens Corneliussen* fra Davinde til Førslev; senere hen kom *Hans Frandsen* fra Odenseegnen til Gudum, medens *Rasmus Dinesen* og *Johannes Feldthusen*, begge fra Svendborgegnen, kom og fæstede Bo i Høve — ja flere andre kunde nævnes. Fælles for disse opvakte Bønder sønner var en levende Optagethed af religiøse Spørgsmaal og en dyb Forstaaelse af Aandsfrihedens Betydning.

En af de mærkeligste og rigest begavede af disse Fyenboer var *Rasmus Ottesen*. Og da det nu er

100 Aar siden han i Vinteren 1823—24 ved sin Deltagelse i det kristelige Forsamlingsliv paa Fyen første Gang blev offentlig nævnt, ja stillet for Retten og dømt, saa vilde det maaske være betimeligt, om der nu gjordes et Forsøg paa at samle Minderne om hans rige Livsvirke, saameget mere som det er over 60 Aar siden han døde, og der for hvert Aar, der svin-der, bliver færre og færre tilbage af dem, der gemmer paa Erindringer og Minder om Rasmus Ottesen.

I.

Det var i Thorup, Allerup Sogn paa Fyen, at Rasmus Ottesen fødtes den 19. April 1803 af Forældre Otto Adrian Sørensen og Ane Margrethe Knudsdatter. Faderen var født i Sanderumgaards Mølle 1760, Moderen i Ringe Sogn 1756, hvor hendes Fader var Fæstegaardmand. De kom begge til at tjene paa Sanderumgaard, hvor de blev kendt med hinanden, og 1784 giftede de sig sammen. Saa levede de i 7 Aar som Indsiederfolk, til de i 1792 fæstede et Hus med $3\frac{1}{2}$ Td. Land under Torpegaard. Herved kom de til at bo i et af Thoruphusene.

Af 7 Søskende i det lille Husmandshjem var Rasmus Ottesen den yngste. Han siger selv i et Brev, som han 26 Aar gl. vovede at skrive til Fyens Guvernør, *Prins Christian*, at hans Forældre var fattige, „men ved Arbejdsomhed og Sparsomhed fik de mig født op, til jeg var 13 Aar, da kom jeg til at tjene en Bonde i Byen indtil mit 15. Aar, saa kom jeg hjem for at beredes til min Konfirmation, som blev fuldbyrdet i Pinsen 1818“.

Den jyske Bonde, N. J. Termansen, har 1861 i nogle Optegnelser, han overgav til Historikeren Fr.

Barfod, skrevet om R. Ottesens Forældre, at de i enhver Henseende var agtværdige Mennesker. „Under Fattigdommens mange Tryk opdrog og indplantede de hos deres Børn Kærlighed til Gud og til alt godt.“*) — Efter sin Konfirmation kom Rasmus Ottesen i Tjeneste hos en anden Bonde, hvor han dog kun blev 1 Aar — til 1819 —, da hans Sognepræst, Pastor Hvalsøe i Allerup, forlangte at faa ham i sin Tjeneste. Den Plads vilde den unge Rasmus Ottesen ogsaa gerne have, „ti der kunde jeg blive øvet i Avlsdrift, hvortil jeg havde stor Lyst“, siger han, „og denne Lyst var mig ligesom medfødt.“**)

Her hos Pastor Hvalsøe tjente han i 3 Aar, indtil 1822. Da kom han hen hos en Gaardmand, hvor han var saa uheldig, den 15. Juni 1822, ved en Brøndgravning at faa sit højre Knæ knust af en Sten. Saa maatte han, elendig og hjælpeløs som han var, hjem til sine gamle Forældre, der begge var over 60 Aar. Og i tre samfulde Aar var han omtrent ude af Stand til at fortjene det mindste. Termansen siger i sine Optegnelser, at under denne Prøvelse blev Rasmus Ottesens Sjæl „opvakt til at skue Frelsen i vor Herres Jesu Kristi Tro. Evangeliets Lys begyndte at skinne for ham, som hidtil havde vandret under Lovens Tugt“. Rasmus Ottesen havde nok allerede fra 1821 været optaget af det gudelige Forsamlingsliv, der paa Kertemindeegnen og nedad Nyborg til samlede sig om Kristen Madsen fra Bregør. Og det blev Kristen Madsen, der nu under Rasmus

*) Disse Optegnelser — i Afskrift — er velvilligst overladt mig til Benyttelse af R. Ottesens Søn, Læge Gustav Ottesen, København.

***) Af R. Ottesens Brev til Prins Christian.

Ottesens Sygdom og Nød fik den største og varigste Indflydelse paa denne lysvaagne og begavede Husmandssøn.

4de Søndag i Advent, den 21. December 1823, var Rasmus Ottesen dog i Stand til, efter hvad der fortælles, at tage en Tur sammen med 14—15 andre Troende fra Davinde og Allerup Sogne op til Drigstrup Sogn ved Kerteminde, hvor de vilde besøge nogle Venner, deriblandt Kristen Madsen. Paa Vejen derop tog de ind hos Købmand Larsen i Kerteminde, der ogsaa hørte til Forsamlingsfolket, og hvor de vilde gøre nogle Indkøb til Julen. Da de derfor ud paa Aftenen vendte tilbage fra Drigstrup, fulgte paa Vej af Kristen Madsen og andre Venner, tog de igen ind til Købmand Larsen for at faa Varerne med hjem og gøre et lille Ophold der. Og saaledes gik det til, at der saa sent som mellem Klokken 11 og 12 Aften blev holdt et lille Vennemøde i Købmandens Stue, hvor de først sang nogle Salmer, og saa holdt Christen Madsen en Bøn. Men som de sidder i deres Andagt, og det er henad Midnat, gaar Døren op, og Kerteminde Politibetjente træder ind og foretager en Optælling af de tilstedeværende, der med Husets Folk udgjorde omkring 20. Og derefter gik Politibetjentene deres Vej. Efter at den lille Forsamling havde endt sin Andagt, blev der endnu sunget en Salme og ført lidt Samtale, og de Fremmede var ved at sige Farvel, for at begive sig ad Hjemmene til, da Politibetjentene atter viste sig i Døren. De forlangte nu at se den Bog, som Christen Madsen havde læst op af ved Bordet. Der blev svaret, at Christen Madsen ikke havde benyttet nogen anden Bog end den almindelige „Evangelisk kristelig Salmebog“, som laa paa Bordet. „Nej“,

sagde Politibetjentene, „det var ingen Salmebog han læste op af, det kunde vi nok høre“. Heri havde Politibetjentene Ret, thi Christen Madsen havde, da Politibetjentene var der første Gang, bedt en Bøn til Gud ud ad sit Hjertes Trang. Men nu laa Herman Franckes Haandpostil paa Bordet; den havde, inden de Fremmede kom, været brugt af Husets Folk. Den lukkede nu Politibetjentene op og afskrev Titelen, hvorefter de forlod Huset. De Fremmede fra Landet tog kort efter Afsked og rejste i Stilhed hjem. Kort efter blev der anlagt Sag imod Købmand Larsen, hvor Anklageren forlangte den unge Købmand Larsen dømt til 1 Aars Forbedringshus for at have holdt Forsamlinger stridende imod Forordningen af 13. Januar 1741. Dommen, der faldt hen paa Aaret 1825, frifandt dog Larsen, imod at han betalte Sagens Omkostninger*).

Det var første Gang, at Rasmus Ottesen paa nært Hold kom til at erfare noget om den heftige Forfølgelse, der nu i 2—3 Aar havde været i Gang mod de gudelige Forsamlinger paa Fyn og særlig rettet mod Christen Madsen. Snart skulde han efter denne Adventssøndag komme til selv at være den, som Forfølgelsen for en Tid rettedes imod. Rasmus Ottesens Helbredelse gik langsomt, men som han selv siger, „ved Forsynets Styrelse og en duelig Læges Hjælp“ blev han sat saa meget i Stand, saa han kunde begynde at tage Del i Forsamlingerne, og hen paa Aaret 1825 kunde han endogsaa paatage sig Pladsen som Avlskarl hos en kristelig vakt Enke, Madam Bruun, i Kerteminde. I Forsamlingerne blev Ungkarl Rasmus Ottesen snart bekendt som en dygtig

*) Efter Lindbergs „Nordisk Kirketidende“.

Ordfører. Hans fantasirige Veltalenhed vakte stor Beundring hos adskillige.

En Maanedstid efter at han havde været til Mødet i Kerteminde, blev han i Begyndelsen af 1824 indstævnet for Retten for tilligemed Væver Johannes Jensen at have holdt gudelige Forsamlinger i Ellinge Sogn. 10 Personer, alle af Ellinge Sogn, blev indstævnet til at møde for Retten. Og Sagen, der vakte stor Opmærksomhed i Sognet, blev behandlet i Ellinge Krohus. Her blev Rasmus Ottesen og hans Medanklagede modtaget af ondsindede Mennesker med en Stenregn. Og i Krostuen maatte de ikke alene være Vidne til den mest ugudelige Snak, der var dem en Vederstyggelighed, men man drev det endog saa vidt, at man spærrede Munden op paa dem og hældte dem Brændevin i Halsen. Medens dette foregik i Krostuen, holdtes Retten indenfor i et andet Lokale, uden at Rettens Folk paatalte de Uhyrligheder, der blev begaaet mod de Anklagede, og da disse efter Retsmødet forlod Kroen, blev de stenet hjem af Pøbelen. Rasmus Ottesen og hans Medskyldige blev baade ved Underretten og Overretten dømt til at betale en Række Pengebøder. Men Sagen vakte Opmærksomhed langt udenfor Fyen og bidrog sit til at vække Opmærksomheden for Kravet om større Aandsfrihed.

Rasmus Ottesen udviklede sig stærkt i disse Aar omkring 1825. Han var overordentlig godt begavet, han baade talte og skrev godt for sig. Og man maa beundre den Frimodighed, hvormed denne unge Bondekarl i den Tid lagde sine Tanker frem for alle, saavel højtstaaende som jævne Folk. Han var flere Gange hos Guvernøren paa Fyn, Prins

Christian, for at tale sine Trosfællers Sag. Han var ogsaa i København i Anledning af sin Retssag og gjorde ved samme Lejlighed Bekendtskab med flere aandsvakte Folk, deriblandt den senere saa bekendte Pastor Holm, der i 1827 blev Præst paa Holsteinborg og i Venslev. Den 4. Marts 1825 skrev Ottesen et Skrift, som han kaldte: „*Mine Tanker i enkelte Ting fremsatte paa det enfoldigste*“, hvori han hos Forsamlingsfolket kritiserede visse hernhutiske Meninger og hernhutisk Snak om Sakramenterne. Iøvrigt udtaler han her sin Mening om seks kristelige Begreber: Troen, Daaben, Nadveren, den naturlige Fornuft, den frie Villie og Kærlighed eller gode Gerninger*).

Fra 1825 til Foraaret 1829 var Rasmus Ottesen Avlskarl hos Enkemadam Bruun i Kerteminde. Da maatte han paa Grund af sine gamle Forældres Svaghed forlade sin gode Plads for at hjælpe dem, hvor de ikke selv kunde. „Dette er jeg meget godt fornøjet med,“ skrev han, „thi de har hjulpet mig, da jeg ikke kunde hjælpe mig selv.“ Han kom hjem til Thorup og skulde nu som Fæstehusmand for sin Fader gaa paa Hovarbejde. Men han var en for fribaaren Natur til at sende ud i det Driverliv, som en Række Hovarbejdsdage var. Han længtes snart efter en friere Stilling, hvor han og hans gamle kære Forældre kunde have Udkommet. I den Anledning satte han sig hen den 30. Maj 1829 og skrev et Brev til Prins Christian, hvori han beder denne hjælpe sig til at overtage enten en Fæstegaard eller en anden fri Landejendom. „Avlsdriften staar mig i Hovedet, og den Lyst har jeg ikke godt ved at dæmpe“ —

*) Fr. Nygaard: Kristenliv i Danmark.

skriver han til Prinsen — „og hertil kommer, at jeg endnu ser, at vort gode Land Fyn bliver paa sine Steder daarlig dreven. Jeg havde derfor stor Lyst til at gøre mit til, at Agerdyrkning tillige med andre Kunster kunde forbedres“. Hvad Prins Christian sagde til dette Brev, der er holdt i en smuk korrekt og ærbødigt Stil, vides ikke. En Gaard paa Fyn fik Rasmus Ottesen ikke; derimod lykkedes det ham hen sidst paa Aaret 1829 at komme i Besiddelse af en Fæstegaard paa Holsteinborg Gods i Sorø Amt.

II.

I nogle Optegnelser *), som Rasmus Ottesen i 1835 sendte til Magister Jakob Kristian Lindberg, der udgav „Den Nordiske Kirkes Tidende“, gør han Rede for, hvorledes Opvækkelsen foregik paa Sjælland ved de Husforsamlinger, som R. Ottesen begyndte paa 1829 i sit nye Hjem i Venslev. Disse Optegnelser benyttede Lindberg i den Oversigt, som han i sin „Kirke Tidende“ skrev om den vestsjællandske Opvækkelse. 1827 havde Rasmus Ottesen, som da var Avlskarl i Kerteminde, hørt, at Pastor Holm fra Kjøbenhavn var forflyttet til Holsteinborg og Venslev. Og samme Aar rejste R. Ottesen over til Sjælland for at besøge og høre Holm, hvem han havde faaet kær ved sit Bekendtskab med ham i Kjøbenhavn 1824. Paa Holsteinborg fandt han nu ikke alene en venlig Modtagelse af Pastor Holm, men nød endog den Ære ved ham at komme til at tale med *Grev F. A.*

*) Efter nogle af Rasmus Ottesens Papirer, der opbevares af hans ældste Søns Børn i København, og som velvilligst er overladt mig til Afbenyttelse.

Holstein, og tillige blev han kendt med *Rasmus Sørensen*, der af Greven var kaldet til Lærer i Venslev. Det blev en stor Oplevelse for Rasmus Ottesen. Hos Rasmus Sørensen maatte han fortælle en hel Del om Forsamlingsbevægelsen paa Fyn. Vel lod det til, som dette Besøg ikke skulde faa videre at betyde, da R. Ottesen straks efter rejste hjem til Kerteminde;

Rasmus Ottesen.

men det blev alligevel af stor Betydning for ham i Fremtiden. Hvad nemlig R. Ottesen her ved *Holsteinborg* fandt samlet: en kristelig Greve, en kristelig Præst og en kristelig Skolelærer, vidste han, man forgæves søgte andre Steder; derfor fandt han, at der maatte være godt at bo og bygge paa Grevska-

bet. Paa den anden Side havde Greven syntes saa godt om „denne levende troende og ivrige Bondekarl“, at han ønskede sig mange saadanne Folk paa sit Grevskab, og kom en saa begavet Almuemand til at tale med den sjællandske Bondealmue, gjorde Pastor Holm Regning paa, at Opvækkelsen snart vilde blive almindelig der paa Egnen. Og da man saaledes fra begge Sider ønskede en nærmere Forbindelse, kom den efter 2 Aars Forløb meget let i Stand.

Penge havde R. Ottesen ikke at købe Ejendom for i 1829. Det havde han ogsaa skrevet til Prins Christian. Nu rejste han saa til Holsteinborg, blev modtaget her med aabne Arme og fik endogsaa straks af Greven en Gaard i Fæste paa meget billige Vilkaar — i selve Venslev, hvor han kunde mødes med den kristelige Præst og Skolelærer, som han saa længe havde ønsket sig. Han tog sine gamle Forældre med sig til Venslev, for at sørge for deres Ophold i deres Alderdom. Huset i Thorup afstod han for en Sum af 100 Rigsdaler.

Da Rasmus Ottesen nu var flyttet til Venslev, fik han af sin Ven, Pastor Holm, den kærlige Advarsel, at han ikke maatte tale ret meget om Kristendommen til Folket, „thi det skal komme lidt efter lidt“, sagde Præsten. R. Ottesen studsede lidt over denne Formaning, men føjede gerne Præsten i dette og indskrænkede sig til at tale med sine egne Husfolk om kristelige Spørgsmaal. I sit Hjem holdt han daglig Bøn og hver Søndag efter Gudstjenesten i Kirken et Andagtsmøde med sine Folk.

Følelsen af, hvor vigtigt det var at have kristne Tjenestefolk, som man i alle Ting kunde forlade sig paa, havde foranlediget Pastor Holm til at ønske sig

en saadan Tjenestekarl fra Fyn. Og Rasmus Ottesen havde da skaffet Præsten en af sine Venner til Karl i Præstegaarden. Denne Karl kom 4. *Søndag i Advent 1829* om Eftermiddagen over til Rasmus Ottesen og havde et Par alvorlige Mænd med sig, som han havde lært at kende i Bisserup. De overværede Husandagten hos R. Ottesen, og saaledes kom *det første Forsamlingsmøde* i Stand hos den nye Gaardfæster, fem Uger efter at han var kommen til Venslev. Næste Søndag kom der foruden disse tre Fremmede, to andre Mænd med fra Bisserup og endvidere Rasmus Ottesens Nabo med Familie. Og alle disse deltog i Rasmus Ottesens Andagtsmøde. Nu blev der fra den Tid vekselvis hveranden Søndag holdt Møde i Venslev, hveranden i Bisserup. En Gang imellem besøgte Skolelærer Rasmus Sørensen disse Møder, men da han havde Kirkesangertjenesten i to Kirker, fik han let Forhindring. Rasmus Ottesen indrettede det saaledes med Forsamlingerne i de to Sogne, at han holdt Forsamling i det Sogn, hvor der var Førstegudstjeneste, saa kunde alle høre Præsten i den Kirke, han først prædikede i*).

Saaledes begyndte Rasmus Ottesen de gudelige Forsamlinger paa Sjælland. De forløb helt i Fred indtil 2. Paaskedag 1830. Den Dag var de samlede i Bisserup hos en af Vennerne, der havde sluttet sig til dem og nu laa meget syg; derfor havde han bedt dem om, at de endelig maatte samles hos ham, da han ellers ikke kunde deltage i deres Andagt. Her havde R. Ottesen efter Oplæsningen af Evangeliet og Postillen holdt en Tale om at søge Samfund med

*) Efter „Nordisk Kirketidende“ 1835.

Vorherre ved Nadverbordet. For denne Tale blev han meldt til Provsten af Grevskabets Læge, Dr. Schmiegeløv, og Grev Holstein bad nu R. Ottesen om at se sig for, da han jo før havde været under Tiltale for gudelige Forsamlinger. R. Ottesen svarede, at Øvrigheden ikke vilde gøre de Kristne noget, med mindre Præsterne overgav dem i deres Hænder. „Forresten“, sagde han, „taler vi vel Guds Ord til hverandres Opvækkelse og Opbyggelse, men Luthers Postil er dog egentlig Taleren og Præsten i vore Forsamlinger“. Klagen til Provsten fik ingen videre Følge.

Men i Foraaret 1831, da en af de Opvakte, Anders Frederiksen i Venslev, holdt Bryllup med en fynsk Pige, var der 10 opvakte Fynboer til Stede. Brylluppet stod i Brudgommens Hus. Da de nu havde været i Kirke — Søndagen efter Pinse — kaldte Pastor Holm R. Ottesen til sig og bad ham indstændig, at han dog vilde sørge for, at der ikke ved dette Bryllup blev holdt Taler eller lange Bønner eller sligt, enten af ham eller af Fynboerne, „men syng“ — sagde han — „det maa I saa meget I vil, det skal ingen forbyde“. Rasmus Ottesen svarede fortrædelig, at han nok skulde tie stille ved denne Lejlighed, og Bønnerne skulde vel blive korte nok. Han nævnte Præstens Ord for Bryllupsgæsterne, men da de livlige Fynboer hjemme i Bryllupshuset fik Munden ret i Gang, glemte de Præstens Advarsel, og R. Ottesens Tavshed havde den Indflydelse paa dem, at de blev endnu mere ivrige til at føre Ordet om kristelige Ting paa deres egen fynske Vis. Men da Fynboerne var rejst, blev Rasmus Ottesen og Rasmus Sørensen enige om for Fremtiden at an-

melde Forsamlingerne for Præsten, som Forordningen af 1741 paabød. „Lad saa hvem der vil komme og gøre Indsigelse“, sagde Rasmus Sørensen. Den 4. Juni 1831 anmeldte de i Forening, med deres Navnes Underskrift, følgende for Pastor Holm:

Ifølge Forordningen af 1741 angaaende de private gudelige Forsamlinger tilkendegive vi under tegnede herved Deres Velærværdighed, at vi hver Søndag Eftermiddag efter Kirketjenestens Slutning, agter i vore Huse at holde gudelig Læsning og Samtale af den hellige Skrift og andre gudelige Bøger til Opbyggelse for os selv, vore Hustyende og andre vore kristeligsindede Bekendter, som deri begærer at deltage med os. Og sker det da i den Orden og Omgang, at naar der i Venslev Kirke er Førstegudstjeneste, holdes denne Læsning i R. Ottesens Hus, og naar der er Sidstgudstjeneste, da i Rasmus Sørensens Hus. Vi udbede os ærbødigst Deres Velærværdigheds skriftlige Tilstaaelse for, at dette er Dem tilkendegivet.

Venslev, den 4. Juni 1831.

Rasmus Sørensen.

Rasmus Ottesen.

Fra den Tid af blev Forsamlingerne paa Grevskabet Holsteinborg altsaa ganske lovformelige. Naar R. Sørensen var tilstede, sang man først en Salme, saa holdtes der en kort Bøn og derefter oplæste Sørensen et Kapitel af Bibelen, som han udlagde kort og enfoldigt. Derefter var der Samtale om det læste, hvor Ordet altsaa var frit, og Rasmus Sørensen sluttede med en Bøn. Saa læste Rasmus Ottesen Søndagsprædiken af Luthers Huspostil, saadan som Skik og Brug var paa Fyn; derefter bad han en Bøn, og

der sluttedes af med en Salme. Det var mest Brorsons Salmer (udgivet af Pastor Holm), der blev benyttet. Naar Rasmus Sørensen ikke var tilstede, udelodes Bibellæsningen.

Magister Jakob Kristian Lindberg skrev 1834 i „Nordisk Kirke-Tidende“: „Skolelærer R. Sørensen og Gaardmand R. Ottesen har unægtelig stor Nidkærlighed for den kristelige Tro efter Luthers Læreform og en saadan Kundskab i Guds Ord, at man vel maa kalde dem danske Teologer. Jeg ved nok, at denne Benævnelse slet ikke smager vore teologiske Studenter; der synes de absolut, de maa være ganske anderledes Karle end en Skolemester og en Bondemand, men det er deres egen Ulykke, naar de med saadanne Indbildninger kommer ud paa Landet og støder paa skriftkloge Bønder og beskæmmes straks ved første Møde. — Og naar Grev Holstein paastaar, at de Forsamlinger, hvori der læses, er gode, men at de maa forkastes, hvori der tales, det vil sige, hvor Bønder prædike, da vil jeg ikke her synderlig strides med ham; baade fordi jeg omtrent er af hans Mening, og fordi de Forsamlinger, jeg har lært at kende mellem Bønderne, virkelig er indrettet saaledes, at der læses i dem af Luthers Huspostil, og det frie Ord, som dertil knyttes af den Bonde, der læser, slet ikke kan kaldes en Prædiken eller give sig ud for at være det. Efter hvad jeg med egne Øren har hørt i en stor Forsamling paa Holsteinborgegnen, maa jeg erklære dette højt og frit for Verden, og jeg maa føje til paa Sandheds Vegne, at det var sunde og betænksomme Ord, som Bondemanden Rasmus Ottesen talte i Anledning af Luthers Prædiken. Vilde man — om man kunde — formene saadanne Bondemænd

i at føje deres Bemærkninger, til hvad de læser, for at gøre det oplæste mere tydeligt og indtrængende for dem, som høre, da vilde man kun tage Livet af Forsamlingerne, og naar det er borte, da er de naturligtvis ikke en Pibe Tobak værd, og kan ikke længer have noget tiltrækkende for levende Kristne, men vilde kun alene besøges af nogle Dødbider, som troede, de der kunde sove sig ind i Himlen“.

I 1837 var den 31-aarige Peter Rørdam, der senere blev Præst i Mern og i Lyngby, paa Rejse igennem Sorø Amt. Her traf han ogsaa Rasmus Ottesen, der nu boede i Hyllested, og Rørdam har i sin Dagbog skildret R. Ottesen saaledes:*)

„Rasmus Ottesen er smuk, veltalende, forstandig, fuld af Vittighed, har store blaa Øjne og brunt Haar, som falder godt omkring det runde Hoved. Han er anden Gang Enkemand, skønt kun 34 Aar; sidste Gang var han gift med en Præstedatter, hvad der gjorde, at han fik sin Gaard indrettet mere smagfuldt, og sine blaa Klæder finere og mere ziirlig end alle de øvrige Bønder — skønt Sniltet er, som Bønderne bruger det — saa at han ogsaa i det Ydre forraader en højere Gang. Fra sin Ungdom, jeg tror 18 Aar, har han været opvakt og er bleven det ved Forsamlinger. Indtil da havde han levet strengt lige fra Barndommen, efter Loven, stræbt af al Magt at holde Budene og var derved, da han saa, det var umuligt, altid bedrøvet i Hjertet, hvorvel han ved sin Munterhed og gode Lune var alle Menneskers Yndling. Da han var 20 Aar, blev han en af de troende Fynboer. „Øvrigheden“, sagde han,

*) Efter H. F. Rørdam: Peter Rørdams Breve I.

„kalder os altid Kertemindesekten, men jeg har bestandig sagt, at skal vi kaldes en Sekt, da maa det være de Nazaræers Sekt, thi endnu har aldrig enten den verdslige eller den gejstlige Øvrighed kunnet paapege et eneste Punkt, hvori vi var forskellige fra de kristne Fædre, kun dette var vor Lyst at føre Troen med os ind i Livet, og at den skulde ledsage os fra Morgen til Aften. Vi stod op, mens det øvrige Hus sov, og da vi sang og bad og prædikede, om hvad der bevægede Hjertet, bad de os holde Mund, da vi forstyrrede dem, og de blev meget vrede, fordi vi fornøjede os ved Livet“. — Ottesen prædiker næsten hver Søndag. Om Formiddagen gaar han selv i Kirke, men om Eftermiddagen holder han Forsamling, sjældn i sit eget Hus, da han er buden ud, nu til denne, nu til hin, hvor saa hans Tilhørere samles. Jeg spurgte, siger P. Rørdam, hvormed han vilde godtgøre sin Ret til at præke. Han svarede, hans Samvittighed vidnede ved den Fred og Glæde han følte, at det var Ret, hvad han gjorde, og da hans Jævnkristne nu bestandig ønskede at høre ham, og han paa disses Forbedring havde en god Indflydelse, vidste han ikke, hvorfor han skulde høre op. Luther forlanger af dem, som paa deres egen Haand, uden Kirkens Ordination, ville præke, at de ved Tegn skulde stadfæste deres Kald. Alle Præsterne i hele Egnen maatte erkende, at Bondeprædikanterne forholdt sig til troende Præster som Hyrdehunden til Hyrden (men var Præsten vantro, gik Hyrdehunden i Hyrdens Sted), thi, sagde R. Ottesen, det er dog os, som egentlig vækker Folket; først naar de troende er blevet vakt ved os, som gaa stadig omkring, kommer de i Kirken og i Forbindelse

med Præsten; de ordinerede Præster har vel Kaldelse fra Kirken, idet de gaar hen til en Bisp, naar de har faaet Embedet og bliver af ham indviede; men mange blandt Præsterne har ingen indre Lyst til at prædike eller sørge for Sjælene — de modtager det udvortes Kald uden at have det indre — de kan altsaa ikke fortryde paa, at den, som med Glæde bærer Omsorg for Sjæle — lad ham være den ringeste Bonde — har større Tillid blandt sine Naboer. Det er, sagde R. Ottesen, som med Lægerne; Kongen ansætter ogsaa Distriktslæger omkring i Landet, og ved Siden af dem nedsætter sig andre Læger paa deres egen Haand. Naar nu de sidste bliver mest brugt, fordi de er dueligere, bliver de kongelige Læger vrede; men det var dog Uret, at en syg Mand skulde bruge den daarlige Læge, blot fordi han var ansat af Kongen. Saaledes ogsaa angaaende Sjælen. Hvorfor maa Bønderne ikke holde sig til den Sjælsørger, som bedst helbreder? — Ottesen er saare oplyst i Biblen og i Danmarks Historie og Poesien, og lever i bedste Forstaaelse med sin Sognepræst, *Hahn*,*) skønt denne slet ikke ynder Forsamlinger, da han paastaar, at for meget Sukker kvalmer, og at den, som for Al-

*) Præst i Hyllested, Venslev og Holsteinborg fra 1834 til 1840, da han døde 36 Aar gl. „Han var den gladeste af alle Præsterne, fuld af Haab“, skrev P. Rørdam. J. K. Lindberg skrev ved hans Død: „Hahn var en af de folkeligste Præster i Danmark“. Og Grundtvig skrev et langt Digt om Hahn, der begyndte saaledes:

Du var et Fredens Barn som faa,
 som i Dannevang de findes,
 et Fredens Barn, som klart dog saa,
 at uden Kamp, der ingen Krone vindes.

vor vil eftertænke og for Livet optage, hvad han har hørt i Kirken, neppe behøver mere den Dag. Imidlertid har Pastor Hahn ikke kunnet overbevise R. Ottesen; men i Hyllested er ingen Forsamlinger“.

Saa levende et Indtryk fik den livsfriske Peter Rørdam af Rasmus Ottesen i Sommeren 1837.

Første Søndag i Advent 1834 var Rasmus Ottesen kommen til Halkevad i Skørpinge Sogn for at holde Forsamling. Og da dette var noget nyt her, strømmede snart det halve Sogn sammen for at høre og se Ottesen, en Del var alene kommen for at gøre Spektakler. Mens R. Ottesen nu læste en Prædiken over Dagens Evangelium, begyndte Spektakelmagerne at støde og puffe hverandre ude i Gangen. Manden i Huset bad da Rasmus Ottesen om at sige til Urostifterne, at de ikke maatte forstyrre Andagten. Men Ottesen tog det paa en lidt anden Maade, idet han vendte sig mod Forstuen og sagde: „Jo virkelig skal I have Lov til at stødes og slaas og forstyrre os, ligesaa meget I lyster; thi I hører jo i Evangeliet, jeg læste op (Jesu Indtog i Jerusalem), at Vorherre Kristus red sagtmodig og lukkede ikke sin Mund op til dem, der støjede og gjorde Nar ad ham, og kunde Vorherres Hellighed taale den Bespottelse, saa kan vores ogsaa“. Da Urostifterne saaledes fik at høre, de havde deres Frihed, blev de aldeles rolige, og med en mageløs Opmærksomhed hørte de alle efter, hvad Rasmus Ottesen havde at sige.

Rasmus Ottesen var naturligvis en varm Tilhænger af de personlige Frihedskrav. 1840 indgav han et Andragende til Roskilde Stænderforsamling *om Talefrihed*. „Vi, som i Livet føler os som fri Borgere, vil vor Konge ikke behandle som aandelig stavns-

bundne, formedelst en Forordning, der smager af den Tid, da alt var bundet i Danmark for de smaa". „Og det ved jeg“, skrev Rasmus Ottesen, „at naar dette er min Bøn, saa bedes den ved mig af Tusinder og atter Tusinder i Danmark“. Samme Aar blev han tiltalt ved Underretten og idømt en Bøde af 50 Rd. for en trykt *Erklæring*, han havde udsendt, med 2 à 3000 Underskrifter fra Forsamlingsfolket i Danmark og som en Protest mod Biskop Mynsters Forslag til et nyt Kirke-Ritual og en ny Alterbog. Af disse mange Underskrifter var 366 fra Sorø og Præstø Amter, 68 fra Holbæk Amt, 19 fra Frederiksborg Amt. Fra Kertemindeegnen var 38 fra Munkebo Sogn og 28 fra Drigstrup Sogn. Fra de stærke Jyders Land: Raarup Sogn i Bjerre Herred, var 22. Fra Øen Mors er særlig mange Underskrifter. I Sorø Amt var der fra Venslev Sogn 15, Bisserup By 15, Tingjellinge Sogn 6, Høve Sogn 5, Korsør By 12 og Slagelse By 19 Underskrifter. Ogsaa for en Indsamling til nødlidende Lutheraner i Schlesien blev Rasmus Ottesen tiltalt ved Retten i 1840. Men Sagen blev hævet, da det oplystes, at et med Censur udgivet Blad havde anbefalet Indsamlingen og endog-saa optaget en Taksigelse for de indkomne Bidrag.

III.

I de 12 Aar, Rasmus Ottesen boede i Sorø Amt, skiftede han Bopæl tre Gange og var gift tre Gange. Fæstegaarden i Venslev havde han fra 1829 til 1836. I Sommeren 1830 døde R. Ottesens Fader i en Alder af 70 Aar, og hen paa Efteraaret giftede R. Ottesen sig med Pigen *Ane Kristine Andersdatter*, der var paa samme Alder som han og født i Revninge

paa Fyn. Dette Ægteskab varede kun 17 Maaneder, da hun døde og efterlod sig en Søn, 5 Maaneder gl., som kun blev 7 Aar. Ottesen var nu Enkemand i 4 Aar, og gennem et ihærdigt Arbejde, ved Flid og Held, naaede han at blive en temmelig velhavende eller dog velstaaende Fæstegaardmand. I Slutningen af November 1835 giftede han sig paany, med en Datter af Pastor Hvalsøe i Allerup — hans Fødesogn. Hun hed *Christiane Sybille Hvalsøe* og var 4 $\frac{1}{2}$ Aar yngre end Ottesen. Det var ikke let for de to at faa Præstefolkenes Ja til denne Forbindelse, især var Præstefruen meget imod Partiet. Standsforskellen var stor i de Dage, Familiehensynet ikke let at overvinde. Rasmus Ottesen var jo kun en simpel Fæstebonde og tilmed — en Husmandssøn! Det unge Par fik dog sin Villie sat igennem; men Rasmus Ottesen føjede Præstefamilien i at afstaa — med Grevens Tilladelse — Fæstegaarden i Venslev, og i Stedet for købe en Selvejergaard i *Hyllested*, som han og hans Hustru overtog i April 1836. Kun 11 Maaneder varede dette Ægteskab. Christiane Sybille døde i Barselseng tilligemed Barnet. Og da R. Ottesen havde taget den sidste Afsked med Hustru og Barn, der sænkedes i Jorden i samme Kiste, da var det ogsaa forbi med at være Selvejergaardmand. Han maatte sælge Gaarden for at betale Gælden, som han havde stiftet, og som indestod hos hans afdøde Kones Familie. Først efter 3 Aars Forløb kunde han faa den solgt saaledes, at Gælden kunde dækkes. Det var i 1839. Han købte nu et lille Sted, som ikke havde været beboet i 10 Aar, med et Jordareal af omtrent 20 Td. Land. Det laa i *Tingjellinge*. Han opbyggede det fra Grunden af og solgte det i 1841 saaledes, at han fik lidt tilovers. Religionsfrihe-

den lokkede ham da til Fredericia, hvor han købte et forfaldent Sted, som han opbyggede af nyt, og levede her som Agerbruger.

Mens han endnu var i Sorø Amt, giftede han sig tredje Gang, den 29. Oktober 1839, med Pigen *Marie Nielsdatter fra Fuirendal*; hun havde tjent ham i de sidste 10 Aar, og var født 1817, altsaa 14 Aar yngre end Rasmus Ottesen. Med hende havde han 4 Børn: en Pige — som fødtes og døde 1840 og kun blev 8 Dage gl., — og tre Sønner, hvoraf den ældste blev Inspektør paa Kysthospitalet paa Røsnæs og den yngste er en kendt Læge i Kjøbenhavn.

Da J. A. Hansen*) 1838 flyttede til Slagelse, hvor han var Skomager i 3 Aar, blev han snart Rasmus Ottesens og Rasmus Sørensens gode Ven. De mødtes i Kirkerne, og i de gudelige Forsamlinger i Hjemmene. Og J. A. Hansen siger i sine nedskrevne Erindringer om Rasmus Ottesen, at han var en livlig, tænkende, oplyst og meget begavet Mand. Det var smukt af Rasmus Ottesen at tilbyde J. A. Hansen at ville forsørge ham og hans Familie, mens Hansen privat forberedte sig til Seminaristeksamen. Men da J. A. Hansen søgte om Tilladelse til at gaa op som Privatist, blev Tilladelsen nægtet af Kancelliet. Det var i 1840. Aaret efter var det, at R. Ottesen bestemte sig til at bryde op fra Tingjellinge for at flytte til Fredericia, og her tilbød han J. A. Hansen med Familie fri Huslejlighed i Fredericia og fri Rejse derover, naar de vilde flytte med ham. J. A. Hansen gik straks ind paa det gavmilde Tilbud og flyttede i August 1841 med Familie og Ejendele til Fredericia, hvortil R. Ottesen i Forvejen var ankommen.

*) Den senere saa bekendte Politiker.

IV.

En stærk kristelig Bevægelse var i disse Aar brudt frem i Sorø Amt. Udtrykket „det hellige Land“, som Biskop Mynster spottende havde brugt om Sydvestsjælland, var ikke saa fejlt, brugt i god Betydning. Den Forfølgelse, der fra 1837 rejstes imod de gudelige Forsamlinger paa Sjælland, æggede mange alvorlige Mennesker op til at se kritisk paa Statskirken og dens Styrelse. Og blandt de fremmeligste her var Rasmus Sørensen, der foretog alvorlige Skridt for at forberede en større Udtrædelse af Statskirken, og hertil havde han, som han skrev, „tvende Medarbejdere, som hver for sig var hans Mestre i Talent, hurtig Fåtning og Talefærdighed“, nemlig Rasmus Ottesen og Gravør P. Mønster fra Skelskør. Den sidstnævnte flyttede 1839 til Kjøbenhavn og blev Præst for en Baptistmenighed. Rasmus Sørensen hældede ogsaa meget til den Retning, men blev ikke Baptist, skønt han i et Skrift tog flere af Baptisternes Læresætninger i Forsvar. Han forklarede selv nogle Aar senere, at han kun vilde „udbrede en sund Betragtning og en ufanatisk Stemning saavel mod Baptisterne som mod alle andre religiøse Sekter“. Rasmus Ottesen, der i Midten af 30erne stod den grundtvigske Anskuelse nær, var ikke blevet aldeles uberørt af Sørensens og Mønsters aandelige Paavirkning. „Hans skarpe Opfattelses-evne og klare Forstand holdt ham nogenlunde i Ligevægten“, siger J. A. Hansen; „men han var en fribaaren Natur, han savnede en aldeles fri ydre Stilling i kirkelig Henseende, for at han uhindret kunde følge det indre Kald, naar det meldte sig“. Ingen kunde nemlig den Gang træde ud af Statskirken og

slutte sig til andre Trossamfund uden borgerlig Forfølgelse og Straffe. Heller ikke var her nogen Sognebaandsløsningsret. Mønster var blevet sat i langvarigt Fængsel, efter at alle hans Ejendele var solgt. Derimod var der Religionsfrihed i Fredericia, og det var dertil, at R. Ottesen var rejst i 1841.

I Fredericia kom Ottesen og J. A. Hansen sammen hver Dag, og deres Samtale drejede sig i Almindelighed om religiøse og kirkelige Spørgsmaal. De kom ogsaa sammen med Sognepræsten Dr. theol. Hans Rørdam, der senere blev mere bekendt som Præst i Hammer ved Vordingborg. „Han hørte stadig med stor Interesse“, siger J. A. Hansen, „paa den frie Bedømmelse og knusende Kritik af de statskirkelige Tilstande her i Landet paa den Tid, som R. Ottesen fremsatte og som diskuteredes“. Og i Reglen var Rørdam og J. A. Hansen mest enige. „Disse Sammenkomster tiltalte os mere og mere“, siger J. A. Hansen, „saa at vi i Reglen besøgte Rørdam en Aften om Ugen, og udeblev vi til den sædvanlige Tid, sendte Præsten Bud efter os“.*) Det var ogsaa Rørdam, der med Kancelliets Tilladelse døbte Rasmus Ottesens ældste Søn ved Neddypelse, da Ottesen forlangte dette. Rørdam fik ogsaa Lov til at forvalte Nadveren for Ottesen og hans Hustru ved Brødets Brydelse i Hjemmet, saaledes som Ottesen havde bedt om. Det var et rigt og skønt Hjerteforhold, der forenede de to kristne Venner, Ottesen og Rørdam, skønt de saa forskelligt paa visse Ting i deres Gudsforhold. Og da Ottesen

*) J. A. Hansen: „Mit Livs Historie“.

forlod Fredericia i 50erne fik han de varmeste Lovtaler med paa Vejen af den lærde Præst, Dr. Rørdam.

R. Ottesen var Fredericia en god Borger. Aaret efter at han var kommen dertil, blev han valgt ind i Byraadet, og under Fredericias Belejring i Sommeren 1849 udviste han et Mod og en Offervillie til at hjælpe de nødlidende i den belejrede By, saa han siden fra flere Sider fik store Anerkendelser. Altid var han den gavmilde, der søgte de nødlidende op og hjalp dem, hvor han kunde. Men i det store Frihedsaar 1848 følte han ogsaa Lyst og Kald til at melde sig til det ny Rigsdagsarbejde, hvor Maalet var at skaffe Landet en ny Forfatning. 1847 var han ved Stændervalgene blevet Suppleant i Viborg Stænderforsamling. Nu prøvede han i Efteraaret 1848 at blive valgt ind i den grundlovsgivende Rigsforsamling ved at stille sig i Fredericia den 5. Oktober. Han stillede sig ikke som Partimand, hørte dog nærmest hjemme hos de Nationalliberale, indtil han senere som Folketingsmand sluttede sig til Helstatsmændene. Men udpræget Partimand blev han aldrig. Og det han især gjorde sig bemærket ved som Politiker, var en glødende Iver for at faa Trosfriheden gennemført. Hans Valgtale i Fredericia den 5. Oktober 1848 lød, efter hans egen Opskrift, saaledes:

„Naar jeg betræder Tribunen, da er det ikke for at fremkomme med en vidtløftig Udvikling af Statsvidenskab, hvortil jeg ikke anser mig dygtig, men det er især for efter Evne at modarbejde den Mening, at den tilkommende Rigsforsamlings Medlemmer bør ene være videnskabelig dannede Mænd, hvilken Mening jeg aldrig har kunnet dele og ved, at der er flere i denne Forsamling, som er enig

med mig deri. Det, hvormed jeg begrundet min Mening, er nemlig følgende: Naar vi betragter Danmarks Friheds Udvikling i Forhold til andre Lande, ser vi i de fleste Tilfælde en skærende Modsætning, idet at naar en friere Forfatning skulde indtræde, saa er det de fleste Steder sket ved en frygtelig Rivning imellem Partier, hvorved i Almindelighed Borgerblod er flydt, og af dette Borgerblod er almindelig opvokset anarkistiske og kommunistiske Ideer, som har gjort det næsten umuligt et faa tilvejebragt en Forfatning, hvorved et Lands Vel kunde sikres, fordi den ene Yderlighed dannede en modsat Yderlighed, som gjorde det vanskeligt at træffe den gyldne Middelvej, saaledes at baade Folkets og Kronens Rettigheder blev respekterede.

I Danmark, vort elskede Fædreland, er derimod Friheds Udviklingen ganske anderledes fremkommen. Folket ønskede en fri Udvikling af Samfundsforholdene. Kongen hørte det, Kongen gav os den Frihed, vi ønskede, ja jeg kan sige: *mere*. Kongen gav os mer end mange af Statsborgerne ønskede. Her i vort elskede Fædreland er efter min Mening Forholdet saaledes som intet andet Steds i Verden. Her staar en Konge stærk ved sit Folk, her lever et Folk, stolt af sin Konge. Her er notorisk et konstitutionelt Monarki, skønt vi ingen Forfatningslov ejer. Her er allerede Yttringsfrihed og Forsamlingsfrihed. Her staar allerede folkelige af Kongen valgte Ministre, som bærer Ansvaret lige overfor baade Konge og Folk, som i indre Ro kan hense og gøre Udkast til en Forfatningslov, som skal forelægges de af Folket og Kongen valgte Mænd til nærmere Drøftelse og Antagelse.

Skulde der under disse Omstændigheder være Fare for, at et Antal næringsdrivende Borgere saavel af Købstaden som af Landboklassen blev repræsenterede fra deres egen Midte? Var det ikke meget mere ønskeligt, at da Valgloven er bygget paa en saa bred Basis, at næsten alle selvstændige Mænd er valgbare, at ogsaa alle Samfundsklasser i Virkeligheden var med at distribuere enhver Paragraf i Loven, da det efter min Mening er meget rigtig, at den Del af Befolkningen, som ved fysiske Midler bærer Staten og som i Staten besidder de fysiske Kræfter, at de ikke skal nøjes med indirekte at være med at antage den Lov, hvorpaa Danmarks Fremtid, næst Gud, beror. Nu er der vel mange, selv her i denne Forsamling, som ville mene, at disse, som de mere frie fysiske Skabninger ikke er selv tjent med at repræsentere sig selv, men det vilde dog være for ydmygende at mene, at iblandt omtrent 12000 Legemer skulde der ikke kunde være et, der var begavet med saa megen Sjælsevne, at han skulde kunne forstaa, hvad Teoretikerne fremstillede, og have Kræfter nok til at imodstaa det overspændte, og som kunne forene Villien til at slutte sig til det rette, og er der nogen, der er lige langt fra Despoti og Anarki, Aristokrati og Kommunisme, da er det efter min Mening den næringsdrivende Borger, hvorfor jeg ikke kan andet end ønske saa meget folkeligt Stof i Rigsforsamlingen, at det kunde udgøre en væsentlig Del af samme. Saa er Videnskabsmændene paa deres rette Sted, naar de styrkede af Folket føre Sagen frem til Sejr; saa vilde deres Arbejde blive paaskønnet, og de faar Folkets Ros og Hæder

til Løn, hvorimod selv den allerædleste Bestræbelse kan betragtes som farlig, naar ikke Almuen i sin egen Repræsentation har været med til at vedtage Forfatningsloven.“

Rasmus Ottesens to Modkandidater den 5. Oktbr. var Etatsraad P. G. Bang og Pastor Rørdam. Den første af disse to valgtes ved Kaaring. Men ved Folkethingsvalget i Fredericia den 4. December 1849 valgtes Rasmus Ottesen med 379 Stemmer, medens hans Modkandidat, Proprietær Amundsen, fik 210. Hen i Januar Maaned 1850 modtog Rasmus Ottesen følgende værdifulde Brev fra den ansete Bonde, Cornelius Pedersen fra Davinde paa Fyen, der hørte til Forsamlingsfolket:

Til Hr. Borgerrepræsentant og Dannebrogsmænd
R. Ottesen i Frederitz.

Hermed en Pose mærket R. O. hvori 74 Rd. Sølv.

Davinde, den 8. Januar 1850.

Gode Ven!

Vi har taget os den Frihed at opfordre nogle af vore kristne Venner her i Fyn, som ikke har følt saa meget til Krigen, til at sammenskyde en lille Sum til dig (for at bidrage en Smule til at afhjælpe det Tab, I har lidt ved den sørgelige Krig), som jeg hermed sender med det Ønske, at I i Kærlighed vil modtage det som en lille Gave fra Eders Venner og Troesbrødre herinde. Det kan gerne være, at der endnu bliver lidt, men jeg synes nu ikke at ville bie længere med at sende det, jeg har, da jeg i Dag ser af Aviserne, at Du vil komme til at rejse til Kjøbenhavn hen sidst i Maaneden.

Hvad der senere skulde komme, skal jeg med Fornøjelse sende din Kone.

Jeg har herved den Ære at gratulere dig som Dannebrogsmænd, det gjorde et behageligt Indtryk paa mig og mine, da vi saa det os saa kære Navn, R. Ottesen, iblandt de Mænd, Kongen ærer som sine trofaste og mest paalidelige Borgere i Staten, og en Opmuntring er det dog ogsaa for dig at se, at Regeringen har anerkendt din Dygtighed og Udholdenhed i Farens Stund.

Jeg ønsker dig af mit ganske Hjerter Lykke til din Gerning som Folkethingsmand; jeg har haft adskillige Tanker som naturligt er, om de Mænd, der er valgt, og navnlig især: gamle Grundtvig, J. A. Hansen, R. Sørensen og R. Ottesen. Vi skal nok lade være at sige i Forvejen, hvordan disse 4 Mænd vil komme til at staa for hinanden saavel i kirkelig som politisk Retning, jeg vil ønske, at disse dygtige Genier maa forenes om, hvad der er velbehageligt for Gud og gavnlig for Mennesker.

Jeg bliver saa denne Gang hjemme hos min Familie; jeg har haft særdeles mange Opfordringer fra 2 Valgkredse, men jeg kunde ikke bekvemme mig til at stille mig, dels var jeg bange for, at jeg ikke havde Dygtighed og Udholdenhed nok til at ofre mig i den Grad for Politikken, og dels holdt min Kone saa meget fast paa mig, saa jeg ikke kunde nænne at gøre hende imod.

Sluttelig maa jeg takke dig og kære Kone for Eders Opofrelse og Godhed imod vores kære Søn Peter under sit Ophold i Frederitz, ligesom ogsaa han og hans Forældre herved sender Eder deres hjertelige Tak.

Samme Hilsen og Tak maa jeg aflægge paa vor Sognefogeds og Søns Vegne.

Nu vil jeg ønske og bede Gud, at Freden i dette Aar maa vende tilbage igen til vort kære Fædreland, og at den Guds Fred, som vi har fornummet i vore Hjerter, *der* maa bevares indtil evig Tid! Amen!

Du med Kone og Børn hilses herved fra os alle paa det forbindtligste.

Cornelius Pedersen.

Du bedes med et Par Ord lade os vide, om Du har bekommet Pengene."

Rasmus Ottesen sad i Folkethinget i 4 Aar fra 1849 til December 1854. Ved Valget 4. August 1852 faldt han jo for Overauditør Lund, men valgtes paany 26. Februar 1853. Han interesserede sig meget for Fæstevæsenets Afløsning og især for de personlige Frihedskrav. Da Ringstedkredsens Folkethingsmand, den bekendte Etatsraad Spandet, i 1850 havde sit *Lovforslag om Trosfrihed* til Behandling i Folkethinget, tog Rasmus Ottesen kraftig Del i Drøftelsen af dette store Spørgsmaal. Den 28. Oktober sagde han i en Tale bl. a. (efter „Folkethingstidende“):

„Hvorvidt det skulde være Tilfældet, at netop dette Lovforslag om Trosfrihed vil saare den religiøse Følelse hos nogen, derom kan jeg naturligvis ikke have nogen fuldstændig Mening, men efter det Kendskab jeg har til det religiøse, hvormed jeg dog siden 1824 har befattet mig en Smule, maa jeg tilstaa, at jeg netop har fundet de religiøse Folk at være dem, som har følt sig saaret ved, at der er en

Statskirke — eller Statslov — over Troes- og Samvittighedssager. Medens de fuldkommen anerkende Rigtigheden af, at Staten har Ret til at byde over alt, hvad der hører til deres Legemer, ja selv til deres Gods, saa anse de paa den anden Side deres Tro og Samvittighed for en Sag mellem dem selv og Vorherre; det er noget, som de føler, bør være saa.

Det skulde derfor glæde mig særdeles meget, om det forelagde Lovforslag kunde give Anledning til, at Grundlovens saa herlige Ord om Religionsfrihed kunde gaa over i Livet“.

Men den 15. November holdt han i Folkethinget sin største Tale for Trosfrihed — en Tale, der fyldte 8 Spalter i Rigsdagstidende, og som den daværende Kirkeminister, der var hans Modstander, sagde anerkendende om bagefter, at det havde været „et højst bevæget og i mange Henseender tiltrækkende Foredrag“. Mange Aar senere gjorde den bekendte jydsk Bonde Niels Jokum Termansen den Bemærkning om R. Ottesens Tale for Trosfrihed, at det havde været „et alvorligt, af Livet grebet Foredrag, hvori Ottesen udaf sit prøvede Livs Erfaringer havde hævdet, at Tvang aldrig kan skabe Overbevisning, kun Sløvhed og Hykleri“.

V.

Sidst paa Aaret 1854 trak Rasmus Ottesen sig ud af Rigsdagslivet. Med Liv og Interesse havde han taget Del i det store Lovgiverarbejde, der laa for i disse Aar, hvor han omgikkes mange og naturligt forstod at bevæge sig mellem alle Slags Folk i den politiske Verden. Ogsaa Frederik 7. havde han Samtale med flere Gange.

Nu efter et saa bevæget indholdsrigt Liv, som han havde ført, længtes han efter en mere fredelig og rolig Livsgerning. Og en saadan fik han — ved Grev Sponnecks Hjælp — da han i 1854 blev udnævnt til Kanalfoged ved Esrom Kanal, hvor Transporten af Brænde m. m. fra Grib Skov foregik, og hvorfra Udskibningen fandt Sted. Rasmus Ottesen fik til Embedsbolig „Hulerød“, der laa ude ved Kattegatskysten og var det skønneste Sted, nogen kunde tænke sig. Her tilbragte den gamle Folketaler og Lægprædikant nogle gode og lykkelige Aar sammen med sin Hustru og deres Børn og nogle gode Omgangsvener. Følgende Brev, som han i et af disse Aar skrev til sin kære Ven, Niels Jokum Termansen, giver os et Indblik i de Livstanker, R. Ottesen levede med under Opholdet paa Hulerød:

Hulerødgaard, Januar 1855.

Ædle Ven!

Skønt vi ikke i længere Tid har vekslet Ord sammen, hverken mundtlig eller skriftlig, saa har jeg dog ikke glempt de Dage, da vi levede sammen under Forhold, som vist ingen af os glemmer, da det stod klart for os, vi havde Brug for den Tro, som overvinder Verden, og som kan føre os igennem Døden og skaffe os Plads med Abraham, Isak og Jakob i Himmeriges Rige, fordi han, paa hvem denne støtter sig, overvandt baade Død og Grav og tilfredsstillede den fortørnede Gud, og gjorde os, som var Dødens Bytte, til det evige Livs Arvinger. Og da jeg er overbevist om, at det staar klart for din indre Bevidsthed, at vi i Virkeligheden har lige saa stærk Brug, for ikke at sige stærkere

Brug, for den sande Tro under vore daglige Forhold som under de ovenfor omtalte, just fordi, at de ydre ikke giver saa megen Anledning til at vaage og bede, da Sjælefejden dog stedse gaar omkring som en brølende Løve, søgende hvem han kan opsluge, hvilken just vil blive den, som ikke er vaagen paa sin Post, en Bevidsthed, som jeg i min Svaghed ogsaa deler med dig, saa giver dette mig Anledning til at henvende et Par skrevne Ord til dig, da jeg ikke vil svare Tak paa det Farvel, Du i dit sidste Brev har sagt til mig og mit Hus, hvilket sidste Brev jeg har modtaget, skønt meget gammelt, paa Grund af at det først var sendt til Fredericia, og derfra var blevet sendt over Frederiksborg, hvor det rigtignok har taget Logi noget længe, og hvorfra vi ikke faar vore Breve, men over Helsingør, hvorfor Du, hvis Du vil glæde os med et Brev, bedes om at forsyne det med den Adresse, hvormed dette Brev begynder.

Du skriver, kære Ven, at Du har slaaet dig til Bondens den jævne Beskæftigelse i dit stille Hjem. Lykkelige Mand, hvad nytter det at prøve meget i denne Verden for tilfulde at kunne sige med fuld Overbevisning: det er altsammen Forfængelighed og Aandsfordærvelse, og for at finde at end ogsaa det bedste, som Verden har, er idel Falskhed og Uærlighed, hvor den bliver ilde narret, som ikke tror sort, naar man siger hvidt. — Det er saaledes ikke det, der gør mig ondt, at Du ikke mener at være bestemt til noget større end den stille Haandtering, som Vor Herre anbefalede Adam og Eva; men det, som der (jeg kan gerne sige) smerter mig, er, at det er bestemt for os at være saa langt fra

hverandre, at jeg ikke kan have den Glæde og Fordel af dig her i mit stille Hjem, som ogsaa jeg efter den ovenfor gjorte Erfaring føler mig kaldet til at blive eller er overbevist at kunne have, og jeg siger ikke formeget, naar jeg udtaler, at der var ingen, jeg hellere vilde nyde daglig Omgang med; men ogsaa herudi maa jeg jo underkaste mig hans Førelse, som styrer alle Skabningers Gang.

Jeg maa slutte med de allervenligste Hilsener fra min Kone, som mindes dig med megen Kærlighed, og fra Børnene, som ogsaa mindes dig med Glæde og fra mig, din inderlig forbundne Ven

R. Ottesen.

Der skulde vel ikke være Tanke om, at Du engang kunde faa i Sinde at gøre en lille Tur til Kjøbenhavn, saa vi derved kunde gøre os Haab om at blive din Vært endnu engang i nogle Dage. Du vilde glæde dig ved at se den dejlige Beliggenhed, vort Hjem har paa Sjællands nordlige Kyster, tæt ved det blanke, skibsrige Sund. Du vilde derved mere end glæde os.

Til en ung, begavet Kvinde, der virkede som en fortrinlig Lærerinde hos Familien Buck paa „Sølyst“, hvor R. Ottesen og hans Familie tidt kom, skrev R. Ottesen en Gang følgende Hilsen og Lykønskning.

*Hjertelig Lykønskning til Jomfru Julie Unmack
paa hendes Fødselsdag den 20. Marts 1861
fra Familien paa Hulerød.*

Ej Købstadens Flickar dit Hjerte har bunden
men mere dig tiltalte Landlivets Ro.

Det yndige „Sølyst“ ved Sø og ved Lunden,
 Du valgte til Ophold, hos Venner at bo.
 Hos Ungdom er Visdommen sjældnen tilstede,
 hos dig er de samlet os alle til Glæde.

Endrægtlig at vandre tilhobe paa Jorden,
 det prises i Skriften, og Ordet er sandt.
 En ædel Families Trøst Du er vorden,
 i dig for de Smaa den en Vejleder fandt.
 Vi ønsker dig Lykke til Gerningen din,
 saa den maa af Herren erkendes for sin.

Den største Lykønskning, som vi dig vil bringe,
 den gælder vort aandelig evige Vel!
 Du trænger til Naade, Du ved Du er ringe.
 ja intet for Herren, en tørstende Sjæl,
 Derfor vi tilraabe dig Frelserens Ord:
 „De Sjæle, som hungre, er salig paa Jord.“

R. O.

Denne unge Kvinde blev senere Rasmus Ottensens Svigerdatter, idet hun blev gift med hans ældste Søn, der siden hen blev Inspektør paa Hospitalet for kirtelsvage Børn (ved Kalundborg). Her udfoldede hun sammen med sin Mand en rig og stor Virksomhed for mange syge og trængende Mennesker, ligesom de ogsaa i Forening tog Del i Aandslivet der paa Egnen, ikke mindst i de grundtvigske Kredse. Da hun var 70 Aar gl., nedskrev hun nogle af sine Erindringer om Rasmus Ottesen. Og ved Læsningen af disse faar man et overordentlig kønt og fint Billede af den gamle prøvede Stridsmand fra hans sidste Aar oppe paa „Hulerød“ i Nordsjælland. Nogle af disse hendes Optegnelser skal anføres her som Slutningen paa denne Afhandling om Rasmus Ottesen. Hun fortæller saaledes:

„Jeg var ganske ung, da jeg som Lærerinde kom i Huset hos Familien Buck, der samtidig lærte Ottesens at kende, idet de kom til at bo i Nærheden af hinanden, og de kom meget sammen, fordi de havde fælles Interesser i flere Retninger.

For mig staar R. Ottesen som det ædleste Menneske jeg har kendt, som en Kristen i Ordets fulde Betydning og som Idealet af en Mand. Fra Fødselen af var han rigt begavet baade med Hensyn til Forstand og Hjertelag; man var aldrig sammen med ham uden at have stort Udbytte af at høre ham. Det var som Solen begyndte at skinne, naar man saa ham, og man vidste, at saa blev man varm i sit Indre. Han talte gerne, og hans Tale var aldrig tom eller intetsigende, men altid oplivende og opbyggende. Han talte ikke ofte om gudelige Ting, men han var saaledes gennemtrængt af Kristendommen, at man godt følte, at den var Grundvolden, hvorpaa hele hans Liv var bygget, og som ledede alle hans Gerninger. Følgende lille Begivenhed kan maaske hjælpe til at forklare, hvad jeg mener.

Vi kom derned i Besøg, og Gustav, som da var en ganske lille Dreng, havde samme Dag været ude paa Marken med sin ældre Broder, og en Ko havde sparket ham, saa han bevidstløs maatte bæres hjem til Huset, hvilket hans Fader fortalte os. Da han havde fortalt denne Begivenhed, føjede han til: „Jeg sagde til Vorherre, at han maatte gerne tage ham hjem til sig, thi Livet er saamænd ikke saa let at komme igennem, men jeg vilde dog nødigt, at han skulde dø paa den Maade“.

Disse Ord: „jeg sagde til Vorherre“ blev udtalt med en dæmpet Stemme og med en saadan barnlig

Fromhed og Mildhed, at jeg hører dem endnu; man mærkede igennem dem, at Gud var hans Fader, paa hvem han stode, og som han betroede sig til i alle Livets Forhold, han vidste, at Gud baade kunde og vilde gøre alt paa bedste Maade for ham.

Et Bevis paa Ottensens Redebondhed og Trang til at hjælpe er følgende lille Begivenhed: En ældre Mand, som var meget hæderlig, men levede under trykkende Kaar, kom en Formiddag ned og hilste paa Bucks. Vi kom ellers ikke sammen og forundrede os over, at han blev der i flere Timer, gik ud og ind, saa man kunde mærke, at han havde noget paa Sinde, som det var svært for ham at komme frem med. Endelig bad han saa Hr. Buck om at laane ham 200 Rigsdaler, da han var i stor Forlegenhed for disse Penge, som han skulde betale. Dette kunde eller vilde Buck ikke, og Manden gik igen. Om Eftermiddagen kom Ottesen og hans Kone og besøgte os. Buck fortalte ham ovenstaaende, fordi det gjorde ham ondt for Manden. Da Ottesen havde siddet noget og tænkt, gik han hen til sin Kone og talte stille med hende om, hvor mange Penge de havde hjemme; han følte nemlig hvor svært det maatte være for den gamle, retskafne Mand, at komme med sin Bøn om Hjælp, siden han var gaaet der saa længe, og hvor trykkende hans Forhold maatte være. De blev saa enige om, at de havde saa mange rede Penge, og at de kunde laane ham dem. Han spændte saa for sin Vogn og kørte hen til Manden, som boede et godt Stykke derfra og sagde ham, at han kunde faa Pengene hos ham, og at han kunde hente dem Dagen efter. Denne blev meget forbavset og meget rørt. Ottesen levede selv sparsommeligt og nøjsomt.

Da Ottesen var død, var der ikke faa saadanne mindre Smaasummer, som forskellige havde laant af ham; det var nu hans Maade at sætte sine Sparepenge paa Rente. Skovrider Svanenskjold, som blev hans Enkes Lavværge, syntes, at han maatte se at faa dem tilbage, da hun jo nu trængte til dem, og han var noget betænkelig derved, da det selvfølgelig for det meste var Smaafolk, som vare Skyldnere, men jeg har hørt ham udtale sin Forundring over, at alle Summer blev beredvilligt og ret hurtigt betalte, saa Ottesens Godhed blev ikke misbrugt.

En Gang, Rasmus Ottesen besøgte „Sølyst“, kom vi til at tale om *den kirkelige Ordning*, som han havde meget at indvende imod, fordi den ikke svarede til hans Ideal, som var den første kristne Menighed. Han havde saaledes søgt om og faaet Tilladelse til at nyde Alterens Sakrament i sit Hjem og ligeledes til at lade sine Børn døbe ved Nedykning. Hans Bevæggrund var den dybe Ærbødighed, den Ærefrygt han følte for det, som vedrørte det guddommelige. Det var nærmest Ottesen og Fru Buck, som begge var meget livlige og interesserede i det, som var paa Tale, der førte Ordet; og Fru Buck kom da til at sige, at det var hovmodigt at kritisere Kirken, hvilket Ottesen stærkt imødegik. „Tænk paa,“ sagde Fru Buck, „at Gud staar de hofærdige imod! Og hvad det vil sige, at den almægtige Gud staar et Menneske imod!“ — Naa, hun havde ikke ment det saa slemt, men der var dog kommet nogen Misstemning, og for at faa den til at forsvinde — tænker jeg — foreslog Ottesen, at de skulde synge den dejlige Salme af Brorson:

Den store, hvide Flok vi se
som tusind Bjerge dækt med Sne.

Jeg har hørt Mennesker være saa begejstret over at høre den svenske Sanger, — Forsell — synge den, men jeg har dog ment, at det ikke kunde maale sig med det, jeg den Gang hørte af Ottesen, som havde en smuk, kraftig Stemme, og som sang den saaledes, at man syntes, at man kunde se ham staa for Guds Trone, prisende og takkende ham, fordi han var kommen frelst igennem den store Trængsel, „hvor Taarer alt paa Kinden flød“. Jeg er vis paa, at han følte sig som værende der. Disharmonien var borte, og vi følte, hvor lidt al den Forskellighed iblandt kristne Mennesker har at sige imod Haabet om den store Herlighed, som skal aabenbares, naar Guds Husholdning her paa Jorden er til Ende og vi er samlede i hans evige Rige.

I de Aar, jeg kendte Ottesen, levede han stille i sit Hjem, omgivet af al Naturens Skønhed sammen med sine nærmeste. I Sommeren 1862 blev han syg, men vi haabede, at det kun var forbigaaende, og Lægen kunde først ganske kort før hans Død sige os, at han ikke kunde komme sig. Han var taalmodig og mild under sin Sygdom og kunde spøge endnu den sidste Gang, jeg besøgte ham. Da han kunde se, hvor bedrøvet jeg var, sagde han: Læs Brorsons Salme:

Stille er min Sjæl til Gud,
til min Gud, som hjælpe kan.

Faa Dage efter — den 15. Oktober — kom der Bud efter Fru Buck i en mørk og stormfuld Aften, som passede saa godt til min sørgmodige Stemning, og dog var det, som jeg hørte de sidste Ord af Salmen:

Lad det storme, som det kan,
jeg skal komme vel til Land; —

de Ord, som var Udtryk for hans Følelser, da han følte, han snart skulde dø. — Han var død, da Fru Buck kom derned“.

Rasmus Ottesen blev jordfæstet paa Søborg Kirkegaard. Og paa Graven lod hans Hustru (der levede til 1892) og Børn det Vers indsætte, som han holdt saa meget af, og som han selv for mange Aar siden havde ladet indridse paa Gravmindet for sin 2. Hustru, Christiane Sybille Hvalsø.

„Gud ene Tiden deler,
Han saarer og han heler,
Han kender Smaat og Stort,
Han intet Ondt bestemte,
Han intet Godt forglemte,
Alt, hvad han gør, er herlig gjort“.

FARENDLØSE MØLLE.

Af

H. Hjelholt.

 Aaret 1739 lod Anna Sophie Rantzau, Enkegrevinde Schack, der foruden Godserne Gram og Nybøl i Sønderjylland ejede Giesegaard, Ottestrup, Spanager og Juellund paa Sjælland*), opbygge en Vejmølle paa Farendløse Mark, og denne Mølle blev fra 1. Janr. 1742 bortfæstet til en Mand ved Navn Mester Henrik Lemke. Møllens Opbygelse gav Anledning til forskellige Klager fra de omkringliggende Møllers Beboere, og da disse Klager, ligesom ogsaa Betingelserne for den nævnte Møllens Bortfæstelse har en vis mere almindelig Interesse, skal de i det følgende gøres til Genstand for nærmere Omtale.

Forud for Loven af 14. April 1852 om Mølle-næringen hørte denne som bekendt ikke til de frie Erhverv. Der eksisterede forskellige Lovbestemmelser, som gik ud paa at indskrænke Møllernes Antal, og disse Bestemmelser var bl. a. udsprungne af Hensynet til, at Møllerne skulde være i Stand til at svare de dem paalagte Skatter og Afgifter. Danske Lov 5—11.: Om Møller og Vand siger saaledes, at Bøn-

*) Juellund dog først købt 1751.

dernes Skvatmøller (smaa Vandmøller), „som ere paa een Miil nær rette Landgiældsmøller, som holdes ved Magt, og noksom kand Bøndernis Maalning forrestaa, skal afskaffis“, de Skvatmøller dog undtagne, som fra gammel Tid af har svaret Landgilde og er gaaede paa Lod i Søskendeskitte eller andre Skifter. Ligeledes hedder det her, at ingen Bonde, som har Hus og Gaard, maa lade nogen Vejr- eller Hestemølle af ny opbygge paa noget Sted, hvor Landgildemøllerne bekvemmelig kan forestaa Malingen. -- I Modsætning til f. Eks. Forholdene i Sønderjylland forud for Forordningen af 6. Februar 1854 om Mølletvangens Ophævelse herskede der derimod ikke i Kongeriget nogen almindelig Tvang for Bønderne til at søge bestemte Møller for her at lade deres Korn male, men fra gammel Tid af tilholdt dog baade Kronen og Adelen deres Bønder, at de skulde søge henholdsvis Kronens og Adelens egne Møller. Danske Lov 5—11—3 paabyder saaledes Kongens Tjenere at søge de Kongens Møller, som de af Alders Tid plejer, men fastslaar til Gengæld samtidig, at Amtmændene skal have god Indseende med, „at Møllerne vel ved Magt holdis, og at med Maalen og Møllers Toldkar tilbørligen omgaas, saa Bønderne ikke have billig Aarsag til at klage.“

Da nu Grevinde Schack lod den nævnte Vejr-mølle i Farendløse opbygge, følte det af Møllerne i Omegnen som et stort Indgreb i deres Rettigheder, og de satte sig ogsaa straks i Bevægelse for at hindre det. Allerede 9. August 1739 klagede Enkegrevinde Knuth, Sørup, til Grevinde Schack over dette Forehavende med en ny Møllens Opbyggelse, som vilde blive hendes 4 ældgamle Landgilde-Møller:

Have, Høm, Englerup og Almstofte Mølle til Skade „udi deres Næring, hvoraf de maa skatte og skyldte.“ Saafremt Grevinde Schack derfor hverken havde gamle Adkomster eller nogen kongelig Tilladelse til Møllens Opbyggelse, bad hun om, at det endnu maatte vorde forladt at sætte denne Mølle op og i Brug, paa det al Vidtløftighed kunde mellem dem som Naboer undgaas. — Grevinde Schack gav imidlertid et spidst Svar herpaa: Først bemærkede hun, at faktisk havde der i tidligere Tid paa Ottestrups Grund upaaanket staaet en Vejr- og Vandmølle. Desuden var det kun Bønderne, hvem Loven forbød at bygge Vejrmøller, og dette var dem endda kun forbudt, naar de omliggende Vandmøller kunde forestaa Malingen bekvemmelig. Grunden, hvorpaa Vejrmøllen oprejstes, var hendes, Vind og Vejr var fælles for alle, hendes Bønder og Tjenere var ikke møllepligtige til nogen Mølle, men kunde lade male, hvor de vilde, og Møllens Brug skulde ikke komme til at stride imod Loven. Dette vilde hun ikke undlade at meddele til Gensvar, og hun greb samtidig Lejligheden til at anmode Grevinde Knuth om at holde sine Skytter fra en efter hendes Formening ulovlig Jagt.

Dette Udfald af Grevinde Knuths Henvendelse var jo temmelig uheldigt, men Møllerne tog nu Sagen i deres egne Hænder. I Decbr. indgav Møllerne i Have, Høm, Englerup og Nymølle en skriftlig Klage til Amtmanden over Farendløse Vejrmøllens Opbyggelse, og Amtmanden henvendte sig derefter ogsaa til Grevinde Schack. Amtmanden fik imidlertid ikke mere ud af sin Henvendelse, end Grevinde Knuth havde faaet af sin. Grevinde Schack svarede, at som Matriklen udviste, var de klagende Møllere kun Græs-

møllere (c: de havde kun Lov til at male om Vinteren), og det var almindelig bekendt, at de fra Marts snart til Oktober næppe kunde male saa meget, som de selv kunde fortære, endsige forsyne andre, og dette kunde vel ingen kalde at forestaa Malingen bekvemmelig. Dette haabede hun kunde være mere end tilstrækkeligt Svar paa de klagende Mølleres Besværing, men eftersom Amtmanden havde forlangt Oplysning om den Rettighed, ifølge hvilken hun havde ladet den omtvistede Vejrmølle opsætte, vilde hun dog ikke undlade at meddele ham den til hans egen Efterretning. Paa Ottestrup Gaards Grund havde der for nogen Tid tilbage staaet en Vejrmølle, hvad mange endnu levende Personer kunde bevidne, og det var denne, hun havde ladet oprejse igen, hvorfor det ikke kunde kaldes nogen ny Mølle. Hvad Møllerne vilde sige med, at hun betog dem deres Møllegæster, vidste hun ikke, thi hendes Bønder og Tjenere, for hvilke hun fornemmelig havde ladet Møllen opsætte, var paa ingen Slags Maade møllepligtige til de nævnte Møller, og ej heller var der tillagt disse nogen visse Møllegæster i Matriklen eller ved andet Privilegium, hvorfor den Besværing var ganske uden Fundament. „Tilmed har de Møllegæster, for hvilke jeg lader male, snart lidet eller intet søgt de klagendes Møller, mens, som det er bevisligt, altid søgt andre Møller enten i Køge eller anden lang Vejs fra, hvilket har været den fornemste Aarsag, at jeg den nedfaldne Mølle igen har ladet oprejse, for at forskaane dem for den lange Møllevej paa 4 a 5 Mil det ganske Foraar og Sommer igennem, der hidindtil ikke har været liden Aarsag til deres Ruin og Ødelæggelse.“

I Januar 1740 bragte derefter 4 af de ovennævnte Møllere (Høm, Englerup, Almstofte og Nymølle) og Mølleren i Ortved Mølle Sagen frem i en Klage til Kongen. De betonedede i denne Klage kraftigt, hvor uheldigt den ny Møllens Opbyggelse kunde tænkes at komme til at virke for den kongelige Kasse, da der kun vilde blive svaret ringe Skat af den, medens den vilde ruinere de gamle Landgildemøller og saaledes betage den kgl. Kasse Indtægten af disse. De bemærkede endvidere, at Hans Majestæt af højkongelig medfødte Mildhed jo ikke vilde, „at den ene af den anden Deres Majestæts Undersaatter skal være graveret, men den nødtrængte i sin Ret forhjulpen, hvorom saa mange højpriselige Love og Anstalter bærer Vidne“, og de henviste især til Lovens 5 Bog 11 Kap. 5 Art. (jfr. ovfr.) om Forbud mod Opbyggelsen af Vejmøller, saa længe Landgildemøllerne bekvemmelig kunde forestaa Malingen, „som vores Møller fremdeles som tilforn upaaklagelig kan befordre og har befordret.“ Sluttelig anmodede de om, at Landfiskalen i Ringsted maatte faa Ordre til paa Kongens Vegne at anlægge Sag mod Grevinde Schack til Møllens Nedtagelse, idet de selv som fattige Mænd ikke kunde give sig af med vidtløftig Proces for at erholde deres Ret. — Herpaa vilde Rentekammeret, der behandlede Sagen, dog ikke — trods Udsigten til ringere Skatter! — indlade sig. Det bemærkede, at der ikke var nogen af de klagende Møllere, der tilhørte Kongen, og gav Supplikanterne til Svar, at de med deres Ansøgning maatte melde sig hos deres Herskab eller hos Amtmanden. Disse Udveje havde Møllerne allerede, som vi har set, i Forvejen forsøgt, og det ses da heller ikke, at Sagen er bleven ført videre.

Vi skal nu herefter kaste et Blik paa de Betingelser, paa hvilke Farendløse Mølle bortfæstedes til den ovennævnte Henrik Lemke. Fæstebrevet er dateret ²⁹/₁₂ 1741, og det lød paa Lemkes og hans Kones Livstid. Af Punkterne i Fæstebrevet lægger man særlig Mærke til den Forpligtelse, der udtales for Bønderne til at søge Møllen. Alle Giesegaard og Ottestrup Godsers Bønder og Tjenere Sonden og Vesten for Gaarden beliggende, hedder det i Punkt 3, skal være pligtige til at lade deres Korn male paa hans i Fæste havende Mølle, saa længe Mølleren forsvarlig med dem omgaas og dem ej foruretter. Her findes Mølletvangen saaledes udtrykkelig udtalt, og maaske kunde man tænke sig, at det ikke var uden Indflydelse af de i Sønderjylland herskende Forhold, men iøvrigt tilholdt, som ovenfor nævnt, Adelen fra gammel Tid deres Bønder at søge Adelsens egne Møller. — Var Bønderne pligtige at søge Møllen, skulde Mølleren jo ogsaa omgaas forsvarlig med dem. Møllegæsterne, hedder det i Punkt 2, det være sig mine egne eller fremmede — Grevinde Schack forudsætter saaledes aabenbart, at andre Bønder kan have den Møllefrihed, hun ikke tilsteder sine egne! — maa han ingenlunde med ubillig Mølletold forurette eller i andre Maader fornærme, men han skal rette sig efter de herom udgangne Forordninger. Det indskærpes, at den, der kommer først til Mølle, skal have først malet: Det snarest muligt er skal han Møllegæsterne en efter en anden, ligesom de ankommer, ekspedere. Heller ikke maa Mølleren taale, at Møllegæsterne enten ved Drik eller Dobbelt i Møllehuset deres Penge og Tid unyttelig liderlig fortærer, saafremt han ej derfor vil stande til Rette. At dette

sidste Forbud ikke har været unødvendigt, er vist givet, men om det er bleven overholdt, er jo et andet Spørgsmaal. I Danske Lov 21. Kap. om Æres-sager skelnes f. Eks. skarpt mellem de Ord, der falder om Næsten i Krohus, Møllehus, Smedehus eller andensteds i slig Forsamling, og med hvilke det ikke tages saa nøje, og saa hvad der siges til Tinge, for Dom eller i nogen anden ærlig og ædru Forsamling, thi med dette sidste skal der gaas adskilligt strengere til Værks.

Vilkaarene for Fæstet synes at have været ret haarde. I aarlig Afgift skulde Mølleren svare 80 Rdl., desuden 1 Td. toldfri malet forsvarlig Møllekorn til de fattige, og der paahvilede ham forskellige Forpligtelser til Vedligeholdelse af Smørmøllerne paa Giesegaard og Spanager og Hestemøllen paa Giesegaard, og alt Korn, der skulde bruges til Husholdningen paa Giesegaard, Spanager og Ottestrup, skulde han male forsvarlig og toldfri i alle Maader. Til Sammenligning med denne Afgift kan anføres, at i en Indberetning til Rentekammeret fra 1761 fra Forvalteren over Baroniet Holberg nævnes det, at af en Del Vejr-møller svaredes der ikke engang i Afgift til Ejeren saa meget, at denne kunde faa Rente af den Kapital, Møllens Opbyggelse havde kostet; den Rente, Ejeren burde have, anslaaes til 60—70 Rdl., da slig en Mølle næppe kunde bygges under 1000 Rdl., og den aarlige Vedligeholdelse vilde gaa paa 10 til 20 Rdl. — Lemke fik ogsaa i den følgende Tid Nedsættelse i Afgiften, men iøvrigt var der stadig Vrøvl med hans Regnskaber, ligesom der klagedes over, at han baade i Ord og Gerning utilbørlig beegnedede Bønderne, naar de kom til Mølle, særlig lod han dem vente og

befordrede andre, som kunde være komne senere, og det paastodes, at han tog mere Møletold, end tilladeligt og brugeligt var.

Til Slut skal det endnu som et Kuriosum omtales, at i en forøvrigt af Grevinde Schack underkendt Kontrakt, som Lemke indgik med samtlige Bymænd i Farendløse om at holde Bytyren og faa den til Tyrens Holdelse udlagte Jord i Brug, findes som et af Kontraktens Punkter, at Lemke en Gang aarlig skal svare Bymændene en Td. godt forsvarligt Øl, 2 Potter Brændevin og 1 Pund Tobak. At saadant ikke var et paa den Tid usædvanligt Vederlag, ses ogsaa af en Ansøgning fra Lemke til Grevinden om, at hun vilde tillade sine Bønder at hjælpe ham med at slaa en Eng, da han i saa Fald — foruden at tjene sit Herskab igen i alle optænkelige Maader — vilde fornøje Bønderne med Lystighed og Øl og Brændevin!

Holger Hjelholt.

Anm. Stoffet til ovenstaaende Fremstilling er hentet fra det Schackske Godsarkiv og fra Rentekammerarkivet, begge i Rigsarkivet. Ved Citater er Retskrivningen som Regel lempet efter Nutidens.

TO SKRIVELSER FRA PLAMBÄCK I KREBSEKROEN.

Ved

F. Matthiessen.

1915 i Bind IV. af Aarbogen har jeg offentliggjort Baggesens Brev til Madam Plambäck og tilføjet, hvad Slægtens endnu levende Medlemmer kunde meddele som Familietradition. Ganske uventet har jeg senere i Sorø Akademis Direktorarkiv fundet nedenstaaende to Skrivelser, der korrigerer og udvider denne Tradition. Der vilde dog ikke derfor være tilstrækkelig Grund til at offentliggøre dem, hvis de ikke tillige indeholdt ganske interessante Træk fra Tiden omkring 1800.

Den første af dem, Plambäcks „Promemoria“ til Direktør Tauber, giver et Indblik i de usikre Penge- og Forretningsforhold fra en Tid, der i saa Henseende ligner den, vi nu gennemlever. Iøvrigt gaar Skrivelsen ud paa at skaffe Plambäcks Datter, Dorothea Sackman, en Stilling som Oldfrue ved Sorø Akademi.

Kostskolen havde siden dens Oprettelse 1822 væ-

ret tilhuse nede i en Bygning paa Sorø Torv, den, der nu kaldes Regensen, under meget indskrænkede Forhold, og hele dens Ordning havde været indrettet derefter. Den eneste Betjent var Økonomen, der sørgede for Bepising, Rengøring og al Kostskolens og Elevernes Vask. I lettere Sygdomstilfælde maatte Patienterne blive liggende paa Sovesalene og blev passede af den tilsynsførende Lærer, i sværere blev de isolerede i et Par Kamre i Baghuset og plejede af en Dame fra Byen.

I 1826 var den ny Hovedbygning saa vidt færdig, at man kunde tænke paa at flytte ind i den efter Sommerferien. Samtidig opsagde den hidtilværende Økonom sin Plads. Derfor drøftedes allerede i det tidlige Foraar, indenfor rette vedkommendes snævre Kreds, Spørgsmaalet om Oprettelsen af ny Betjentstillinger og Fordelingen af Forretningerne. Der kunde være Tale om foruden en ny Økonom at ansætte en Oldfrue og en fast Sygeplejerske. Men Frederik d. 6.s Mænd kendte den Kunst at spare, og Resultatet blev, at der længere hen paa Sommeren blev ansat en kvindelig Økonom til at sørge for Bepising, Rengøring og Vask og den før omtalte Dame fik fast Ansættelse som Sygeplejerske med Forpligtelse til at lappe og stoppe for Eleverne. Der blev saaledes slet ikke oprettet nogen Oldfrueplads — dengang. Men imens havde Publikum haft travlt med at ordne Sagerne. Der var sivet noget ud om Direktors og Direktionens Drøftelser, og Rygtet, der fandt frodig Jordbund i den lille Verden hernede, fik fat i en Fjer, der blev til fem Høns. Dorotea var ikke den eneste Enkekone, der satte sit Haab til Akademiet om en god og sikker Plads, der blev

bedre og sikrere i jo videre Kredse Rygtet spredte sig.

At Plambäck — saavidt jeg kan se — var forud for alle andre til at benytte den formodede Chance, viser, at han, sin høje Alder tiltrods, var en resolut og energisk Natur. Det er i Tidens Aand, naar Skrivelsen er et Bønskrift, snarere end en Ansøgning. Der er ikke det svageste Forsøg paa at anføre end-sige dokumentere noget som helst i Retning af Kvalifikationer hos Dorotea, der kunde gøre det ønskeligt for Akademiet at sikre sig hendes Assistance. Hun er i Nød og Trang, det er hele Motiveringens. I Tidens Aand er det ogsaa, naar Plambäck først er gaaet Bagtrappevejen for at naa ind til selve Majestæten. Thi det var dog ham, der kunde træffe Afgørelsen, om det behagede ham, og om man kunde tale ham til Hjerte. At Plambäck ikke har faaet andet ud af Henvendelsen gennem Prins Christian, den senere Christian d. 8., end at han henvises til at gaa Vejen op gennem Underinstanserne, tyder ikke paa, at han kunde vente sig et kraftigt Indgreb fra oven. Og Dorotea blev da heller aldrig Oldfrue, hverken dengang eller senere. Der ventede hende bedre Lykke end som saa, hun blev snart efter gift igen og med en dygtig Mand, der sammen med hende overtog Kребsekroen. Plambäck kom paa den Maade til at leve deres Dage tilende i det gamle Hjem. Begge blev meget gamle. Han døde først af dem, 81 Aar gammel, i 1829, hun i sit 86. Aar i 1838. Kребsekroen, der efter Kroholdets Nedlæggelse almindelig er kaldt med sit oprindelige Navn Kребsehuset, forblev i Familiens Eje gennem fire Generationer. Ganske vist hele Tiden paa Spindesiden, men

under stigende Velstand. Det sidste Ægtepar af de Plambäckere, der ejede Kребsehuset, lever endnu her i Sorø. De solgte Gaarden for en Snes Aar siden og trak sig tilbage som holdne Folk.

Plambäcks første Skrivelse til Direktør Tauber:

Ærbødigst Promemoria!

Hr. Professoren tilgiver, at ieg Erbødigst Melder*) disse Linier.

Min Datter ved Navn Dorotea, som var Gift med en Mand ved Navn Sackman, han Kiøbte en Mølle ved Slagelse for nu 8te Aar siden, Navnlig Smedegades Mølle, men Kiøbte den i den tiid da Eiendommene var stegne for Høye og skulle give for samme 24000 Rbdl. og betalte 11000 Rbdl. Strax, men siden Efter faldt Priserne paa Eiendommen, og Korn Priserne faldt, saa han kunde intet Sutinere sig, at betale de Renter af 11000 Rbdl. og saa de svære Skatter som daglig Løb paa, saa han blev Ruineret, og hans Creditorer tog fra ham aldt det han eiede, og han af tungsindighed blev fra forstanden og Døde. — Enken er nu tilbage med 3 smaa uopdragede Børn og er hos mig, og det er besværligt for os toe Gamle Mennisker at have dem hos os, vi er Gamle og kand falde fra hende og Børn, saa er hun og Børn Husvilde og har intet at leve af, Enken har ingivet en Allerunderdanigst Ansøgning, som er overragt Hans

*) Jeg har ikke forandret noget ved Plambäcks Bogstavering, Tegnsætning eller Brug af de store Bogstaver. Især det sidste vilde have været Synd, saaledes som de „bryder Skriftens Ensformighed“ og som et skønne Zirat maa glæde enhver af deres Velydere.

Kongelige Høyhed Prins Christian som selv over Ragte den til Hans Majestet Kongen, at hun maatte blive ansat ved Sorøe Academie, som den der skulde bestyre Vadsken af det Linnede som bruges til Elevernes Bord m. m. — Hans Kongelige Høyhed har igiennem Grev Vargas de Bedemar*) ladet hende vide at hun Erbødigt skulle henvende sig til Hr. Professoren, at bede anbefale hendes Underdanigste Ansøgning paa det Bedste for Hans Excelence Geheimeraad Malling.

Kræbshuset d. 12. Martii 1826.

Erbødigt

Martin Plambäck.

Den anden Skrivelse er en Kladder, der egentlig ikke hører hjemme i Direktorarkivet. Jeg tænker mig, at den er kommet derind paa følgende Maade. Da Tauber har faaet Promemoret, har han straks været paa det rene med, at det var umuligt at imødekomme Plambäcks Ønske. Han har ondt af den gamle Mand og sender Bud efter ham for mundtlig at forklare ham, hvorfor han ikke kan hjælpe. Plambäck fortæller ved den Lejlighed om sin fortvivlede Stilling, og at han Aaret forinden har henvendt sig til Kongen om et Gratiale paa 500 Rdl. Tauber raader ham da til at forsøge igen, tilbyder at skrive Indledningen (hvis Stil og Udtryk ikke er Plambäcks, men Taubers) og iøvrig hjælpe ham ved at lade Kladden renskrive. Plambäck tager med Tak mod Hjælpen, gaar hjem (med Opskriften paa Indledningen i Lommen), ud-

*) Edvard Romeo Greve af Vargas Bedemar, Kgl. Kammerherre, Medlem af Commissionen for Oldsager etc.

arbejder Kladden og sender den ind til Tauber. For dennes Bevidsthed er imidlertid Kladden og Promemoriets saaledes sammenknyttede, at han, da Renskriften er færdig, helt uvilkaarlig lægger Kladden ned i Arkivet til Promemoriets, og der har de to Skrivelser nu hvilet ved hinandens Side i snart 100 Aar.

Hvad der først og fremmest giver denne Kladdes Interesse, er Plambäck's naive Beretning om Skovridertjenesten og Skovene mod Slutningen af det 18de Aarhundrede.

Vort Land skal i sin Tid have været næsten helt dækket af Skov, og selv om store Dele af denne ryddedes til Agerland, var det dog langt hen i Tiden skovrigt. Senere forandredes dette Forhold lidt efter lidt, idet Skovene Aarhundrede efter Aarhundrede blev vanrøgtet. Hensynsløst og uden Tanke paa Fremtiden huggedes der løs paa dem, indtil Danmark nu er et nærmest skovfattigt Land. Thi der var altid god Brug for Skovens Produkter i Tider, hvor Samfundet i langt højere Grad end nu var henvist til at hjælpe sig med, hvad Landet selv kunde producere.

Bindingsværksbygningerne lagde Beslag paa Tømmer til Stolper og Løsholter, paa Risværk til de lerklinede Vægge. Fundering af Bygningerne krævede sin Del af Tømmeret i Tider, hvor det ikke sjældent hændte, at man valgte Byggeplads i Sø eller Sump i Forsvarsøjemed eller for Vandforsynings Skyld. De aabne Ildsteder og Halmtagene i Byerne og de tæt sammenbyggede Landsbyer foranledigede omfattende Ildebrande og derved ny Anvendelse af Ris og Tømmer. Skibsbyggeri, Bolværker, Broer, Sluseværker, Vand- og senere Vindmøller, Faskiner, Palisader, Humlestænger, svære klodsede Møbler, Redskaber og Vogne, de

sidste uden Jernbeslag, saa de hurtig sledes op, og fremfor alt de i den gamle Tid brugte Risgærder, der bestod af løse Ris lagt mellem to Rækker Staver, stillede op hvert Foraar, taget ned om Efteraaret og brugt som Brændsel om Vinteren, alt dette sled stærkt paa Skovene og Bevoksningerne. Dertil kom, hvad der gik med til Kulmiler, Jernudsmeltning af Myremalm, Saltkogning, Kalkbrænding, Teglværksdrift, Glassmeltning, Tjærebrænding og indendørs Opvarmning paa aabne Ildsteder eller (senere) daarlige Ovne. Forholdene forværredes ved de udviklede Ejendomsforhold til Overskoven og til den Jord, den voksede paa, til Græsningsretten for Heste, Kvæg, Faar og Geder, og Retten til Olden, der var et vigtigt Foder for de Tusinder af Svin, der gennemrodede Skovbunden Landet over. Der manglede virksomme Fredningsbestemmelser, kyndigt Tilsyn, rationelle Dyrkningsmetoder. Befolkningen var langt op mod vore Dage tilbøjelig til at betragte Ejendomsretten til Skovens, særlig Underskovens, Bevoksninger paa samme Maade som mange endnu i vor Tid ser paa Ejendomsretten til Skovens Vildt. Og Skovtyverier var da ogsaa gennem Tiderne noget ganske almindeligt, undertiden i et Omfang, vi i vore Dage har vanskeligt ved at forstaa.

Forholdene forværredes efterhaanden i den Grad, at en af vore første Autoriteter paa Skovbrugets Omraade kan udtale: „I sidste Halvdel af det 18de Aarh. gik en stor Del af vore Skove deres Undergang i Møde, og der findes talrige Vidnesbyrd om den Frygt for at lide Mangel paa Gavntræ og Brænde, man nærede“. (A. Oppermann).

Men denne sidste Halvdel af det 18de Aarh., denne

Stavnsbaandsløsningens og de store Landboreformers Tid, var netop en Groningstid, ogsaa for det ny, der tiltrængtes paa Skovbrugets Omraade.

Dette ny begynder med Indkaldelsen af Johan Georg von Langen, en tysk Forstmand fra Harzen. „Det er hans Virksomhed, der danner Indledningen til den Reformtid omkring 1800, der grundlagde vort Skovbrug.“ (A. Oppermann).

Med og efter Langen følger andre tyske Forstmænd. Mange af dem blev fremragende Pionerer indenfor dansk Skovbrug, og Navne som Brüel, Oppermann, Ulrich, Sarauw er nu landskendte danske Navne.

Til Sorø Skove naar Reformtiden henimod Aarhundredets Slutning med Hannoveraneren Georg Wilhelm Brüel, der blev den første Chef hernede for den ny Ordning med Titel af Forstinspektør for Sorø Akademis Skove.

Det kunde naturligvis ikke undgaas, at et Brud med den gamle Skovordning, der havde spillet fallit, og Udarbejdelsen af den ny maatte føre til Afskedigelse af en og anden af det gamle Systems Betjente. Og Plambäck var nu netop en af dem, det gik ud over.

Han var født 1748 og kom fra Tyskland ind i Landet som Jæger hos Geheimeraad Reitzenstein, der var Oberhofmester for Sorø ridderlige Akademi fra 1765—81. Engang indenfor dette Tidspunkt er da Plambäck avanceret til Skovrider. Det er rimeligt, at dette ikke er sket før hans 25de Aar, altsaa 1773, og ikke senere end 1781, det Aar Reitzenstein forlod Sorø. Da han har tjent Akademiet i 21 Aar, er han afskediget engang mellem 1794 og 1802. Men

det vil igen sige, at han er afskediget af Brüel, og at han i en Alder af mellem 46 og 54 Aar er faldet som Offer for Nyordningen. Dette er haardt nok for en rask Mand, og man mærker da ogsaa nogen Bitterhed hos ham, især hvor han omtaler de ny Skovridere. Han forstaar naturligvis ikke, at der med den ny Ordning er gjort et Skridt af vidtrækkende Betydning. Han sammenligner de ny Skovrideres Arbejde og Ansvar, som han ikke har Forudsætninger til at bedømme, med det Arbejde han kender fra sin egen Jagt- og Skovvogttertjeneste, og han er ikke i Tvivl om, hvilket Arbejde der er det brydsomste. Han anerkender aabenbart ikke, at de ny Stillinger kræver Mænd med større Uddannelse end den, han har faaet, og paa højere Kulturtrin end det, han selv staar paa, og idet han saa sammenligner sine egne Livsvilkaar med deres, bliver han bitter.

Plambäck berører ogsaa, men ganske kortelig, et andet Omraade, hvor der paa hans Tid foregik en stærk Udvikling. Han nævner, at hans Næringsvej (Kroholdet) i de senere Aar er blevet forringet ved de ny Vejanlæg. Vejvæsenets Forbedring var nu netop ogsaa et af Fremskridtene fra sidste Halvdel af det 18de Aarh. Bl. a. blev Vejen fra Kbhvn. til Korsør rettet ud, udvidet og makadamiseret, Broer af Sten eller Stenkister afløste Træbroerne, og disse Arbejder paa Kongevejen kan have hæmmet, maaske i Aarevis, den fri Vognfærdsel saameget, at det nok har kunnet mærkes paa Krobesøget. I samme Retning kan det have virket, at Amtmand Poul Christian Stemann i Tiden efter 1800, under haard og bitter Kamp med Godsejerne i Sorø Amt gennemtvang en Grundforbedring af Amtets Veje.

Helt uden Interesse er heller ikke Plambäcks Fortælling om den Tid, da han var med at føre de fra Nyborg til Korsør overførte Stude videre ad Kbhvn. til. Det minder os om en Tid, da Provianteringen under en Verdenskrig ogsaa for os kunde være nok saa spændende.

Kladden til Plambäcks Bønskrift.

Til Kongen!

Allernaadigste Konge! Jeg vovede 19 Martii 1825 at indgaa med en allerunderdanigst Ansøgning for i dybeste Ydmyghed at anraabe Deres Majestæt om et Gratiale af 500 Rbdl. af Sorøe Academie for ved denne Kongelige Naade at see mig ræddet for den Undergang, der truer mig med arme Kone paa vore gamle Dage. — Hvad ieg dengang vovede at anføre som talende Grunde for min trængende Bøn, og hvorved ieg søgte at vække Deres Majestæts Landsfaderlige Deltagelse tillader ieg gamle (mig) i min haarde Nød allerunderdanigst atter her nedlægge for min gode barmhjertige Konge.

Ieg har som Skovrider opofret 21 af mit Livs kraftfulde Aar i Sorøe Academies Tieneste. Ei var mine Kaar, som Skovridernes nu, der for at vaage over velomhægnede Skoves Fredning og Fremvæxt etc., af Sorøe Academie ere aflagte foruden med frie og beqvem Bopæl, med tilliggende 30 til 40 Tønder Land, desuden med en Aarlig Løn 300 Rbdl. Sølv samt endeel Fourage og Skydepnge.

Nei allernaadigste Konge! Som Skovrider

maatte ieg under idelige Strabaser vaage over at intet ulovlig Skovhugst skedte i de allevegne aabnet liggende og uinfrede (o: uindfredede) Skove, hvilket især i de kolde Vintersdage og Nætter, naar de tilfrodsene Sør gave Skovtyvene Leilighed at kiøre ind og ud fra alle Sider, var yderst besværlig! men dette var blandt andet min strænge Pligt som Skovrider 5 a 6 uger daglig at være i Skovene med Giersel Udvisning som var nogle 1000 Læs til Hov, saavel som til Bøndernes Giærder, og dertil de Fornødne Stavre; og for denne min besværlige Tieneste var min Aarlige Løn 160 Rxd. en Dagløn af 2 M. 10 Sk.

Dette var alt vad Academiet tilstod mig, af denne Løn skulde tages til Huusly, for endeel af denne skulde holdes Ridehæst, de fornødne Iagthunde til hvilke ieg skulle anskaffe den fornødne føde, og til min Hæst den fornødne Fourage, og Beslag samt Ridetøy Ja uden at være aflagt med nogen Skydepenge eller anden Slags Sportler, maatte ieg desuden af denne Løn tage til Anskaffelse af Skydegevær, fornødent Krudt og Bly. Tilveiebringelsen af det Accordnet Vildt, og de dengang idelig brugelige Iagtpartier, hvorved ieg stedse skulle være tilstæde.

At derfor disse udfordrende Udgifter kuns lidet blev tilovers af bemelte min Løn, for mig til Livs ophold og anstændige Klæder vil Deres Mæjestæt allerunderdanigst bemærke. At være en redelig Mand og aflægge ordentlig Regnskab var i min ringe aflagte Tieneste, min uafsladelige Bestræbelse, Af min Løn kunde ieg ikke ernære mig. Jeg søgte derfor at forbinde min Tieneste med en anden Er-

hvervs Kilde, og udacorderede den forrige Fæster af Kребshuset med en Erstatning af 400 Rbd. foruden Fæste til Academiet. Ieg tog mig en Medhielper der kunde overtage denne Næringsvei, medens ieg røgtede min Tieneste. Med Laan og Opofrelse af egen Formue har ieg Stuehuset untagen ((der) blev mig beregnet Materialsom til 300 Rbd. og til Arbeds Løn 100 Rbd. 12 Sk. til 20 Fag (af) Stuehusets opbyggelse og for dette forskud har ieg mottet svare 8 Rbd. Rente Aarlig til Academiet*)) for egen Regning opbyggt alle udhusene paa dette ved min Tiltrædelse yderst forfaldne Sted, uden 6 Fag til stald. Paa denne Maade slog min Kone og ieg med tiltagende Familie os endel Aar igiennem, og opdrog vor talrige Børneflokk.

Nøysom i vore tarvelige Kaar, henlevede vi uden at trætte Sorøe Academie eller nogen Andere med vore Bønner. Men da vi for 7 Aar siden (ved) endnu uopdagede 2de Tyverier først bleven bestiaalet alt vor Sølvtøy 200 lod og siden i et andet paafølgende firre Hundrede Rixdaler der vare sammen sparede deels til en Nødskilling for vore gamle Dage og deels til Brug i vor Næringsdrift, saa vi os ei længere istand til ved egen Hielp at suttinere os. Blottet paa 5 Rbd. nær

*) „Parenthesen har jeg anbragt for at lette Forstaaelsen. Kребsekroen var et Fæstehus eller Gaard under Akademiet. Derfor hjælper dette med de nødvendige Penge til Opførelsen af de 20 Fag Stuehus, ialt 400 Rdl., som for Fremtiden skal forrentes med 4 1/2 p. a. (8 Rdl.). Udhusene, med Undtagelse af 6 Fag Stald, opfører Plambäck for egen Regning (af Laan og Formue).

motte ieg gjøre Laan. Forfaldstiden kom Creditor fordrede Tilbagebetaling, vores i de sildigere Aar ved Ny Weiesanleggelse og paa mange andre Maader forringede Næringsvei; giver ei mere Leilighed til at oplægge Sparepenge, Creditor fordrede sin Skyld og ieg hafte intet at betale med,

i denne min yderste Forlegenhed saa ieg vemodig tilbage til de 21 Aar ieg hafte tilbragt i Academiets Tieneste ieg hensaa til den Løn Skovriderne nu fik der og hvad ieg hafte faaet, og med Henblik til Billighed, hentydede ieg til Dannerfolkets hulde Fader min allernaadigste Konges Barmhertighed om et Gratiale af 500 Rbd. som en liden Erstatning for min 21 aars ringe aflagte Tienestetid — der omtrent var en 24 Rbd. aarlig Tillæg. Ia ieg vovede, til end mere Anbefaling for min Bøn, at bringe, Deres Majestæt i allernaadigst Erindring, hine Ulykkesaar, Deres Majestæt vaagede med Landsfaderligt Øije over Hovedstadens Provedering bød en Commission nedsat i denne Anledning, og Christensen paa Westerbroe ved Kiøbenhavn, blev udnævnt til Studes Indkiøb. — Bemelte Commissionair opfordrede mig at staae sig bie med samme. At opfylde min Konges Willie og fremme Landets Vel var mit Ønske.

Ieg greb den tilbudte Leilighed og under idelig Strabaser med egen Befordring deels med at besørge Studene som kom fra Corsør og enten besørge dem til Kiøbenhavn, eller at lade dem Transportere paa Stalfedning og Græsning rundt om i Sielland — og deels med at have Øije og opsyn med at disse rundt om bleve ordentlig forede og

græssede — hvorved ieg i 6 $\frac{1}{2}$ Aar *) maatte opofre en 3 a 4 dage ugentlig paa egen Fortæring, med Hæst bekom ieg 500 Rbd. (i) de i Krigens Tid kuns lidet gieldende Penge — Det Hans Excelense Hr. Geheimeraad Malling vist erindrer.

Men den 12 Mai 1825 blev ieg af Directionen for Universitetet og de lærde Skoler medelt, at de ingen Anledning fandt til at bevilge, eller med sin allerunderdanigste Anbefaling at understøtte bemelte mit Andragende. Nedbøyet ved dette nedslaaende Svar, taug ieg bekøringsfuld til nu.

Men allernaadigste Konge! Da min Forlegenhed tiltager med Dagene efter di som sagt Kræbshusets Næring daglig aftager, da ieg 78 aarige Olding med min 74 Aars gamle Kone ikke mere ere hvad vi ønske og føle vi for de Reisende burde være — saa vovede ieg herved allerunderdanigst atter at hentye til Deres Maiestæts forbarmende Medlidenhed i dybeste Ydmyghed bedende at det

*) De 6 $\frac{1}{2}$ Aar maa være Tiden fra 1807 til 1814. Englænderne gjorde i de Aar Københavns Forbindelse med Landsdelene Vest for Storebælt vanskelig og farlig. Vi hører i Plambücks Brev om en af Regeringens Forholdsregler for at bøde derpaa. De Stude, der i denne Forbindelse er Tale om, er formentlig overførte om Natten fra Nyborg til Korsør. I Grams Brev (IV Bind af Aarbogen) kan man læse om, hvorledes sjællandske Landmænd i de Aar spekulerede i Opdræt af Stude og tjente store Penge derved (Side 123). Men fra 1814, da Freden kom, og da Levnedsmidler igen uhindret kunde føres søværts til København, faldt Fedestudene voldsomt i Pris ude paa Vesterbro Torv, og mange Landmænd her paa Sjælland brændte inde med deres Stude. Gram fortæller (Side 125) hvorledes han selv forgæves søgte at faa sine solgt og tabte mange Penge.

foromtalte Gratiale 500 Rbd. motte i Betragtning af min lange 21 Aars ringe lønnede, men troe Tieneste været mig forundt at vi Gamle, paa vore sidste Dage dog ei reendt skulle vorde ødelagte. Lad allernaadigste Konge ikke det rige Sorø Academie uden Deeltagelse see en gammel tro Tiener med bedagede Kone vansmægte i Nød.

Martii 1826.

Om Bolbro og Kребsehuset vil jeg henvise til: **Sorø**, Kirken, Klosteret, Akademiet, udgivet af Soransk Samfund, skrevet af gamle Soranere. I. Bind, I. Halvdel, hvor *C. M. Smidt* i en Artikel, kaldt: „*Egnen før og nu*“, fortæller saare interessant om disse Dele af Sorø Amt. Om Skovbrugets Reformtid omkring 1800 og Forordningerne af 1805 og 1814 se: *A. Oppermann*: Skovene og Skovbruget i Danmark. Trykt som Manuskript, København 1917--18. Samme: Tidsskrift for Skovbrug, Bind X. Samme: Tidsskrift f. Skovvæsen, Bind 4, 1892, Række B.

FRA VORE BEDSTEFORÆLDRES TID.

Af

L. Christensen.

Vi har i en foregaaende Artikel set, hvorledes vore Fædre arbejdede og sparede. Men skønt deres Arbejde var baade strengt og vedholdende, blev der dog ogsaa Tid til nogen Morskab og Fornøjelse.

Den glade Juletid med al dens Overdaadighed i Mad og Drikke og Julegilder varede altid til St. Knuds Dag, den 7. Januar (Knud driver Julen ud, hed det); saa begyndte man igen paa det daglige Arbejde*). Vor gamle Skolelærer lærte os, at den bedste Fornøjelse, man har, er den, man har af sit Arbejde, og det var selvfølgelig meget sandt, men

*) Der var ganske vist nogle enkelte lystige Bønder som sagde: Vi og vore lige holder glædelig Jul lige til Paaske. En saadan solgte en Ko til en Husmand paa den Betingelse, at den skulde kælte hen sidst i Julefiden. Men da han naaede Fastelavn, og Koen endnu ikke viste Tegn til at kælte, henvendte Køberen sig til Sælgeren og klagede over at denne havde narret ham. Men han fik kun den Trøst, at Koen nok kælvende til den Tid, der var sagt nemlig henimod Paaske, for vi og vore lige holder altid glædelig Jul lige til Paaske.

Menneskene er nu en Gang saadan, at de trænger til en Gang imellem at more sig lidt i Fællesskab med jævnlige.

De lange Vinteraftener, naar Kvindfolkene sad ved deres Arbejde, sad Karlene og Drengene og røg deres Pibe eller laa og rakte Bænke. Lidt Læsning og lidt Husflid var der nogle enkelte, som fandt Behag i; men det var Sjældenheder. De fleste søgte, naar Tiden blev dem for kedelig hjemme, hen til Smugkroer eller hos en eller anden Indsidder, hvor de kunde finde Kammerater til et Slag Kort.

Fastelavn og særlig Fastelavns Mandag, som fra meget gammel Tid har været brugt til rigtig at slaa Gækken løs, blev endnu i mine Drengaar fejret med at ride Fastelavn, slaa Potten i Stykker, slaa Katten af Tønden og andet saadan Narreværk; men det var ellers lige ved at gaa af Moden ligesom saa meget gammelt. Jeg mindes kun en eneste Gang at have set Mændene i min Fødeby slaa Katten af Tønden, (det var først i Halvtredserne). Man undres nu over, at halvgamle Mænd kunde more sig over sligt. En Tønde blev hængt paa et Reb, som var spændt fra Bygningen af en Gaard tværs over Gaden og fastgjort paa en Støtte, der var rejst paa den anden Side.

Nu stillede alle Byens Mænd til Hest med en solid Knippel i Haanden, saa red de en ad Gangen i stærk Trav gennem Gaden, og idet de var lige under Tønden, gav de denne et vældigt Slag med Knippelen, og saaledes blev de ved, saalænge der var noget tilbage af Tønden at slaa efter. Man sagde, at i ældre Tid satte de en levende Kat ind i Tønden, som saa sprang ud, naar denne gik i Stykker. Andre

fyldte den med Sand eller Aske, som faldt ned over den, der slog Hul paa den.

Fastelavnsridningen var de unges Værk, de red i stort Optog med udpyntet Konge, Dronning, Forridere og Bajadser fra Gaard til Gaard og indsamlede til deres Fastelavnsgilde. Efter disse Løjer holdt de Gilde hele Natten og ofte næste Dag med, med Dans, Spil og Drik, uden al Maadehold, men om en Mand ved en saadan Lejlighed drak sig en Rus, blev det aldrig regnet ham til Last. Vor gamle Skolelærer havde, hver Gang vi havde Stykket for i Balles Lærebog om Fraadseri og Drukkenskab, indprentet os, at fordi en Mand drak sig en Rus ved et Gilde eller anden festlig Sammenkomst, maatte vi ingenlunde derfor kalde ham en Drukkenbolt; men dersom han daglig gik og pimpede hjemme og paa Kroen, saa maatte vi nok kalde ham en Drukkenbolt.

Indsidderne og de jordløse Husmænd havde ogsaa en lystig Dag i Fastelavnen med at drikke Præsteøl. Sognepræsten gav dem en Tønde Øl og et Anker Brændevin som et Slags Vederlag for et Par Høstdage som de aarligt ydede til Præsten, det var vistnok, fordi de ingen Tiende svarede; de kaldte det at gøre Præstedage. Præsterne havde alle i den Tid et temmelig stort Avlsbrug, der ofte var endog lidt bedre end Gaardmændenes.

Gilder og Slædevej skal passes, naar de indtræffer, sagde man, og Gilderne indtraf ikke saa sjældent. Med Slædeføret var det meget ubestemt; men naar det indtraf, blev det altid flittigt benyttet. Man maatte være belavet paa at tage imod fremmede; særlig Familie og Venner langt borte fra; saadan Lejlighed benyttedes for at faa en lang Kanetur. Gilderne

paa den Tid ligesom nu gik med at spise og drikke, spille Kort og danse. De er nu saa udførlig beskrevne bl. a. i Anton Nielsens Historier, og disse er saa almindelig kendte, saa jeg ikke vil gentage det her.

Henimod Paaske naar Foraarsolen begyndte at tørre Marker og Veje, samlede Ungdommen, Karle og Piger, sig paa Helligdagene paa Gaden eller Engen til Boldspil eller anden Leg. Keglespil var meget almindeligt overalt paa Landet. Der var en Keglebane næsten i enhver By, som var anlagt af en mindre Haandværker eller Høker for at tjene en lille ekstra Skilling. Men var der ingen Keglebane, saa lavede Karlene selv nogle Kegler, som de stillede op paa Gaden og slog til med Loddet. Om Søndag Eftermiddag samledes alle Byens Karle og Dreng og morede sig paa bedste Maade, Karlene spillede om Penge, og Drengene tjente lidt Skillinger paa at rejse Kegler for dem. De fartede ikke saadan ud til alle Sider som nu i Cyklernes Tidsalder.

Om Sommeren var der ofte Skovballe, hvor Ungdommen og nogle ældre med morede sig med Dans og Keglespil i den grønne Skov. En saadan Festlighed fordrede ikke store Forberedelser. Et Brædegulv blev anlagt paa en bekvem Plads under de grønne Bøge, hegnet med et Risgærde; en Keglebane og et Telt med Udsalg af Øl, Brændevin og Hvedebrød var hele Anretningen.

Lignende smaa Friluftsballe afholdtes ogsaa i Landsbyer, der laa langt fra Skoven.

Slagelse Sommermarked var en rigtig Folkefestdag fra hele dennes Omegn. Tidlig paa Formiddagen strømmede gaaende, kørende, ridende og træk-

kende i lange Rækker og store Flokke fra alle Kanter ad Slagelse til. Unge og gamle, Kvinder og Børn, Krøblinger, halte og blinde, alle skulde til Marked. Hyrdedrengen og en gammel Huskone var alt hvad der blev hjemme for at styre Gaarden. Det var meget vigtigt at komme tidlig til Byen for at faa Staldplads til Hestene, Købmands- og Gæstgivergaardene var altid saa overfyldte, at det var umuligt at skaffe Plads til alle dem, der strømmede ind.

Om Formiddagen blev der handlet meget, særlig med Heste og Kvæg, men iøvrigt var der hele Dagen stor Handel med alle mulige Varer, dette findes udførlig beskrevet i 2. Halvbind 1917 og vedkommer ikke den egentlig fornøjelige Del af Markedet. Om Eftermiddagen, naar Markedet var paa det højeste, var hele Byen fyldt med Visesælgere og Sangere, Lirekasser og alle mulige Slags Musikere, som tiligemed Børn, der havde faaet deres Markedsgaver, Trompeter, Fløjter, Trommer og andet saadant, lavede tilsammen et øredøvende Spektakel. Paa Svejtserspladsen var alt Gøglet anbragt, men denne Del af Markedsforlystelserne var omtrent ligesom i Nutiden, omend knapt saa pragtfuldt udstyret. For den voksne Ungdom var der mange Danseboder, og i flere Beværtninger var der tilrejsende Sangerinder til Gæsternes Underholdning, som for hver Sang vandrede rundt med Tallerkenen og indkasserede deres Fireskillinger, det var det mindste, der kunde ydes, men hvor Begejstringen var større, blev Pengene og større. Mange unge fik sig saadan en Dag en Markedskæreste, som de kaldte det, men det var med disse som med alt andet Markedstøj, det var sjældent videre holdbart.

Henimod Aften havde Husbonden sine Besværligheder med at faa samlet sit Mandskab til Hjemkørselen. Denne foregik undertiden med højrøstet Sang og Latter, og dermed var denne fornøjelige Dag afsluttet. Ved det store Novembermarked gentog den samme Forestilling sig ganske nøjagtig.

Naar Høsten var tilendebragt, hvilket ofte blev langt ind i September, havde man de mange gode Høstgilder. Enhver, der havde hjulpet til med Høsten, om det kun var nogle faa Dage, havde tjent sig Høstgildet og blev indbudt med. Men foruden Høstfolkene blev Naboer, Familie og Venner ogsaa indbudt, saa det blev oftest ligesaa store Gilder med Spise og Drikke, Kortspil og Dans som ved Bryllup og Barselgilder.

Mens vi nu er ved Bøndernes Høstgilder, vil vi kigge indenfor hos vor Bys nære Nabo: Godsejer, Justitsraad Brøndsted, Gyldenholm, han var en meget human Herre, der gav sine Arbejdere et godt Høstgilde. Om Eftermiddagen samledes alle i den store Mejerikælder og nød Hovedmaaltidet: Suppe, Steg og Kaffe. Henimod Aften marscherede hele Styrken med Musik i Spidsen ned paa Laden, hvor der var indrettet Dansesal i det nederste Magasinloft, og et stort Lokale foran med Borde og Bænke, hvor de ældre Arbejdere sad og spillede Kort og drak Brændevin; for hver Bet eller godt Kup der blev gjort, blev der slaaet kraftigt i Bordet og raabt, at det var en Snaps værd, det var nu ellers ikke Smaasnapse, der vankede ved saadan Lejlighed, for de skænkede i Halv- eller Helpægleglas, som gik fra Mand til Mand Omgangen rundt. Af og til var der en, som drattede under Bordet, men dette var ogsaa taget

med i Betragtning, bag i Salen var anbragt en Bunke Halm skraat op mod Væggen belagt med Hestedækkenere, og der blev de ganske rolig lagt hen at sove Rusen ud, de første naaede undertiden saavidt, at de kunde staa op og tage en til. Først paa Aftenen kom Tjeneren og Kusken med Aftensmaden i vældige store Mejeribøtter, fulde af skaaren Mad, som de bar højt over Hovedet paa sig selv og andre, og endda blev der rapset Nævefulde af dem, der var lange nok, inden de naaede Bordene; der var iøvrigt ingen Mangel, enhver kunde godt blive mættet.

Ved Midnatstid kom Punschen; og det var Glanspunktet i hele Herligheden, for her mødte alt Herskabet med. Midt i Dansesalen blev anbragt et langt Bord med nogle vældige Boller Punsch samt Kopper og Glas. Æbleskiverne, som kom i store Bøtter fulde, blev revet væk, inden de rigtig naaede Bordene. Forvalteren og Tjeneren øste op, og Mandskabet stod rundt om Bordet og drak, de nærmeste fik meget rigelig, og de yderste Omgange manglede heller ikke, naar de blot anstrængte sig lidt for at komme til. Nu blev der sunget og drikket Skaaler for alle de mange Rangklasser, der var paa Gaarden. Første Rangklasse var selvfølgelig Herremanden med Frue og Frøken. Anden Klasse bestod af Forvalter, Underforvalter, Mejeribestyrer, Husjomfru og Lærerinde. Tredje Klasse var Kusk, Tjener, Gartner, Hjulmageren, Smeden, Mejeribødkeren, Landvæsenseleverne og Herskabets Stue- og Kokkepiger. I fjerde Klasse var 12 Tjenestekarle og nogle Drengesamt en Mængde Malkepiger. Disse hørte alle til Gaardens faste Mandskab, som levede paa Gaarden, men desuden var der mange faste Arbejdsmænd, som

boede i de mange usle Rønner omkring i Markens Udkanter, disse hørte ikke til Gaardens Husholdning, men arbejdede paa egen Kost for en lille Dagløn. Men ved Høstgildet var der desuden mange andre Folk fra Omegnen, som søgte Gaarden, naar Bønderne havde indhøstet. Naar Punschen var drukket, dansede alle Herskaberne en lille Tid, inden de trak sig tilbage, og saa var den officielle Del af Festen forbi, men Dansen vedblev alligevel til henad Morgenstunden. Ved saadanne Gilder var det de lavere Rangklasser fik Lov til at dirigere, dominere og husesere.

Foruden disse forskellige større Gilder var der ogsaa tidt indbudt Selskaber indenfor snævrere Kredse, hvor det gik mere stilfærdigt til.

Naar Naboer og Venner besøgte hverandre uden særlig Indbydelse, var det paa den Tid meget almindeligt, at Konen gik paa Besøg om Eftermiddagen, og Manden kom og hentede hende om Aftenen. Gaardmanden, som sjældent deltog videre i det daglige Arbejde udenfor Saa- og Høsttiden, fandt ofte paa et lille Ærinde hen til Naboen, der straks bød ham indenfor og hilse paa vor Mor, saa kan vi jo da tænde Piben og snakke lidt, mens vi faar en Snaps og en Taar Øl.

Skønt det i denne Artikel omhandlede var i 5te Juni Grundlovens første Tiaar og Frihedsbegejstringen i Landbefolkningen var meget høj, var der sjældent Grundlovsfester eller politiske Folkefester, disse blev mere almindelige længere frem i Tiden, da de politiske Stridigheder efterhaanden blev stærkere. Fælles Skovture eller store Fællesudflugter, som nu er saa almindelige, var slet ikke paa Moden. For-

eningsliv var der saa godt som intet af, uden at hermed skal være forstaaet, at der var mindre Enighed blandt Folk, tværtimod. Vilde man lidt paa Udflugt slog et Par gode Venner Følge, og det var oftest en Tur til Hovedstaden. Det var yderst sjældent, der var nogen, som faldt paa at gæste Landets skønne Egne, uden naar der var nødvendigt Ærinde.

Saadan var Tiden, og nogle sagde det var gode Tider, andre sagde, det var daarlige Tider, og saadan bliver der vel sagt om alle Tider; men sikkert er det, at Folk forstod at holde Forlystelserne indenfor rimelige Grænser, og dette i Forening med, at de arbejdede og sparede, bevirkede, at der i disse gode Aar blev lagt en solid Grund til Bondens fremtidige Velstand.

L. Christensen.

HAGBARDS GALGE.

Af

P. Severinsen.

I Aarbogen for 1917 skrev jeg en Afhandling om Sigar-Sagnets Stednavne hos Saxo. Jeg vidste, at de Marknavne og lignende, som Absalon havde gjort Saxo opmærksom paa, endnu er til, samt hvorledes Traditionen stadig har ynglet, ikke mindst under Præsten Seyer Mahling Beyers Hænder. Jeg havde dog stor Vanskelighed ved at afgøre, hvilket Sted man paa Beyers Tid mente med Galgehøjen, og jeg har S. 8 fremsat en urigtig Formodning.

Jeg har senere faaet at vide, hvilken Plads Folke-traditionen har udpeget og finder det rigtigst, at Rettelsen kommer her i Aarbogen.

Den udpegede Galgehøj er en stor, nu stærkt nedpløjet Høj paa Gaarden Eskedals Mark nær ved Fjenneslev Skel. Dens Navn er ellers *Naalehøj*, som huskes endnu.

At Beyer har ment den, ses ogsaa af, at saa kommer Stanghøj til at ligge i Sigtelinjen mellem Galgehøjen og Signelilles Bur. Paa Stanghøj anbragte jo Beyer for egen Regning en signaliserende „Kammertjener“ mellem de to elskende.

SORØ.

Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne.

Skrevet af gamle Soranere.

Anmeldt af L. F. la Cour.

Det vilde være uretfærdigt, om Historisk Samfund for Sorø Amt udsendte sin Aarbog denne Gang, uden at det blev nævnt, at Begyndelsen af det store og statelige Værk, hvis Titel staar over disse Linjer, for kort Tid siden har set Dagens Lys. Alle, der paa den ene eller anden Vis har Tilknytning til Sorø Akademi, vil om ikke paa anden Maade saa gennem Bladene have erfaret, at en Kreds af gamle Soranere allerede for flere Aar siden har sluttet sig sammen for i Anledning af 100 Aarsfesten 1923 at søge udarbejdet et Værk, skrevet af gamle Elever fra Skolen, — et Værk, der skulde bringe en fyldig og paa indgaaende Undersøgelser og Arkivstudier grundet Skildring af Sorø Kloster og dets Efterfølgere: Skolen og Akademiet. Og mange er sikkert de, der med Længsel har imødeset det Tidspunkt, da Værket kunde tage sin Begyndelse.

Nu i Efteraaret er da endelig 1. Bind 1. Halvbind udkommet, og der er ingen Tvivl om, at For-

ventningerne, som hos mange var stærkt spændte, for de fleste er bleven langt overgaaede. Det tegner nemlig til at blive et Værk, som tjener Forfatterne og det interessante Emne, der er Genstand for Behandling, til lige stor Ære. Vi skal, naar det hele foreligger færdigt og tilgængeligt for Offentligheden, vende tilbage til det og gennem en noget mere detailleret Gennemgang give Samfundets Medlemmer et Indtryk af dets Art, hvad vi paa Forhaand glæder os til, da det rummer saa mange smukke og interessante Enkeltheder, at det uden al Tvivl vil have Betydning, at nogle af dem fremdrages i vor Aarbog. Men langt bedre end at nøjes med en andens Gennemgang er det selvfølgelig at læse selve Værket, og derfor kan vi ikke noksom lægge Historisk Samfunds Medlemmer paa Sinde at anskaffe det og selv gennemstudere det. De vil have overordentlig Glæde og Udbytte deraf.

Ved denne Lejlighed skal vi blot indskrænke os til at nævne de forskellige Afsnit af det første Halvbind og dertil knytte et Par enkelte Bemærkninger.

Bogen indledes med en 52 Sider lang Afhandling af Arkitekt *C. M. Smidt* om Egnen før og nu, der bærer Vidnesbyrd om et nøje Kendskab til hver enkelt Lokalitet i og om Sorø og aander en inderlig og dyb Kærlighed til denne Plet af vort Fædreland. Det er en ganske ypperlig Optakt til det, der følger efter.

Maa jeg have Lov til af det meget, der kunde være Grund til at standse ved og som man kunde have Lyst til at anføre, her at indflette nogle af de sidste Linjer i Arkitekt Smidts Bidrag, og Tusinde har sandet Rigtigheden i hans Ord: „Kan det frem-

brydende Foraar, Skovenes Udspring, Skovbundens Mylder, noget Sted gribe et Sind med større Magt end her i Sorø, og hvilket Væld af visnende Løv, naar Efteraarets Storme fyldte Skovene, Vejene, Akademihaven, selv Fratergaarden med Træernes Tusinder af faldende Blade. Slægt efter Slægt har her oplevet Udspring og Løvfald, siden Klostret blev rejst paa Sorøholmen mellem Søerne og de store Skove“.

Efter denne Indledning følger Skildringen af Klostret og dets Gods, udarbejdet med stor Omhyggelighed af Underinspektør ved Nationalmusæet, Dr. phil. *Poul Nørlund*. Paa mange Punkter er der fremdraget nyt Stof, og hvad man tidligere har kendt er stillet i ny Belysning, saa man faar en fra Grunden af dygtig opbygget og gennemført Fremstilling først af Hvideætten og dens Forhold til Sorø Kloster og dernæst af dettes Udvikling frem gennem Tiderne, „Klostrets aktive Godspolitik“, som et af Kapitlerne behandler, Godsets Driftsform og Beliggenhed, dets Indtægter, Rettigheder og Pligter, dets Husholdning, Munke og Abbeder, til Forfatteren i sit sidste Kapitel: Klostret efter Reformationstiden skildrer Opløsningen og Overgangen til Skolen, den Skole, der, som Forfatteren siger, „med Klostergodset ogsaa arvede en Fortid, en Historie“; og han fortsætter: „Man behøver næppe at være Skoledreng fra Soer for at føle det som en Lykke, at netop denne Stiftelse bevaredes fra at glide ud i Krongodsernes store Hav, den var et saa personligt Værk af en bestemt Kreds af Landets største Mænd, at den ikke kunde forsvinde, uden at vor Historie blev fattigere“. Det var et lykkeligt Greb, da Fr. II. „ud af det døende Kloster skabte den levende Skole“.

I det følgende Afsnit skildrer Professor, Dr. phil. *Verner Dahlerup* med Kyndighed. „Tre litterære Munke i Sorø Kloster: Jens Jyde, der bl. a. har skrevet Kong Valdemars Jordebog, Knud Juel, der har efterladt sig et Haandskrift af Henrik Harpestrængs Lægebog, og endelig Forfatteren til den danske Rimkrønike, Broder Niels i Soer. Naar Forfatteren ikke har kaldt sin Skildring: *Fire* litterære Munke i Sorø Kloster og har undladt at optage Saxo i Rækken, hvad vel de fleste af den store Befolkning vilde have ventet, har det sin Grund i, at der endnu den Dag idag ikke vides noget sikkert om, hvor Saxo har levet, „om han var Kannik i Roskilde eller i Lund eller om han er den samme som den Magister Saxo, der omtrent Aar 1200 var Vidne ved en Stadfæstelse af Absalons Gavebrev til Sorø Kloster“. Naar Saxo i den folkelige Bevidsthed er nøje knyttet til Sorø, skyldes det Ingemann og „saa længe Ingemanns Romaner bliver ved at være almindelig Folkelæsning, ligesaa længe vil de fleste Danske have ondt ved at komme bort fra Forestillingen om Saxo som boende i Sorø Kloster“.

I et omfangsrigt Afsnit (57 Sider) gennemgaar dernæst cand. mag. *Gunnar Knudsen* Skolens og Akademiets Godshistorie, og ogsaa her er der bragt et meget righoldigt nyt Stof til Veje. Det er i det hele taget velgørende, naar man har Følelsen af, at der pløjes og pløjes dybt. Det første Kapitel: Godset og dets Udvikling viser, hvorledes dette fra at have været et let overskueligt, samlet beliggende Gods, efter Tilkomsten af Maribogodset, blev et overordentlig splittet Gods, hvad der selvfølgelig havde sine store Ulemper, og Forfatteren skildrer en Række

af de Mageskifter, der i Tidens Løb sluttedes for at afrunde Godset, men det blev dog kun til Tilløb. Kort før den store Svenskekrig naaede Godset sit største Omfang. Men efter Krigen kom det til at se anderledes ud. Akademiets Indtægter havde svigtet, og man var kommet i stor Gæld. Professorerne havde ikke faaet deres Løn i flere Aar, og derfor tilskødedes en stor Del af Godset bl. a. til Professorer og Exercitiemester, medens meget blev til Ryttergods. I det næste Kapitel skildres Skolens Avlsbrug med mange interessante og oplysende Bemærkninger, medens Forfatteren i 3. Kapitel giver en indgaaende Fremstilling af Bøndernes Levevilkaar. „Skal Skolens Historie udredes til Bunds, vil det være nødvendigt ogsaa at undersøge de Forhold, under hvilke dens Bønder levede og virkede, ellers vil man ikke naa til de dybeste Aarsager til de økonomiske Bevægelser ... jeg antager, at det for gamle Soranere vil være af Interesse netop at faa et lille Indblik i Sorøbøndernes Liv og Færden, og jeg har derfor fra Regnskaberne fremdraget en Del Smaatræk herom. Billedet vilde kunne uddybes i kulturhistorisk Henseende ved at medtage adskilligt andet Steds fra hentet Stof, men jeg finder ikke, at dette vil være heldigt her, hvor det i første Række gælder at udrede Stedets Historie“. Paa de følgende Blade giver Forfatteren dernæst en saare interessant Skildring af Bøndernes Forhold, og det er ikke udelukket, at en stor Del af vort Samfunds Medlemmer med størst Interesse vil læse dette Afsnit, saa sandt som det er deres Forfædre i snævrere Forstand, der skildres, og de Vilkaar, hvorunder de levede og virkede. Tillod Pladsen det, fremdrog jeg gjerne et og andet til Be-

lysning af, hvad jeg ovenfor har nævnt, men det lader sig ikke gøre.

Efter en indgaaende og videnskabelig underbygget Skildring (ved Arkitekt *C. M. Smidt*) af Kirkebygningen naar vi til det Afsnit i Værket, der skyldes Musæumsdirektør, Dr. phil. *M. Mackeprang*, og som handler om Kirkens Inventar og Gravminder. Forfatterens grundmurede Viden paa det her behandlede Omraade gør, at man føler sig i en sikker og paalidelig Førers Selskab. Det blev kort efter Værkets Fremkomst fra en bestemt Side sagt, at det nok var værd at gæste Sorø Kirke med Dr. Mackeprangs Skildring i Haanden. Bedre Vejleder til et Besøg der kunde overhovedet ikke tænkes. Og det er sandt! Utallige er de danske (og fremmede), der i Tidernes Løb har vandret rundt under Sorø Kirkes ærværdige Hvælvinger og har taget Stade foran Claus Bergs herlige Krucifiks, „et af de mest gripende og karakteristiske af Sengotikens utallige Fremstillinger af den afsjælede Frelser. . . Hovedet, om hvilket Tornekronens Virvar vinder sig, er sunket ned mod Skulderen, Munden er aaben, Fingrene i Dødskampen krummede ind mod Haandfladen. Og paa den lange Krop er ikke blot Muskulaturen, men ogsaa Aarenettet vist. Dets pompøse Virkning fremhæves af Lændeklædets Sløjfe, der staar ret ud i Luften som for en stiv Kuling. . .“ Forfatteren fører Læseren rundt til de mange herlige Genstande, som Kirken rummer, Prædikestolen, Kordøren, Caspar Lubbekes Dør i nordre Sideskib, Alteret, Fonten og til de mange Grave, der findes Kirken rundt, og om det alt ved Dr. Mackeprang at give nøje Besked, idet hans Oplysninger er bygget op paa aarelang

Syssel med disse og lignende Ting. Uden at gaa de andre Forfattere for nær, kan man maaske med en vis Ret sige, at dette Afsnit er det interessanteste af det hidtil fremlagte.

Ogsaa dette Halvbinds sidste Afsnit: Klosters, Skolens og Akademiets Bygninger har Dr. *Mackeprang* til Forfatter og er af største Interesse. Mangfoldige Oplysninger er der her at hente, men blot en skal vi fremdrage: „Den smukke Bindingsværksbygning i Storegade, hvor i lange Tider Skolens Sang- og Gymnastiklærer har haft Bolig er Stedets gamle Kro, Værtshuset eller Gæstegaarden, som den ogsaa kaldes, hvorfor det vilde være rimeligt at lade dette Navn træde i Stedet for det ellers brugelige Seigneur Fosses Gaard, der skylder en senere tilfældig Ejer sin Oprindelse“.

Værket, der fremtræder i et stateligt stort Format, trykt med smukke Typer paa godt Papir, rummer foruden den foran skildrede værdifulde Tekst et stort Antal Billeder, der tjener til paa den bedste Maade at illustrere denne.

I det hele tyder det paa at blive et af de smukkeste og bedste Arbejder af sin Art i vor Litteratur, og man maa med Længsel imødesee Fortsættelsen.

SAMFUNDETS VIRKSOMHED.

iden der sidst (1920) i Aarbøgerne optoges Meddelelse om Samfundets Virksomhed, er der sket et og andet, som der kunde være Grund til her at nævne.

I 1921 holdtes der af forskellige Grunde ikke noget offentligt Møde; derimod indbød Samfundet i 1922 til en Sammenkomst, der var henlagt til Sorø 16. Juli. Efter at man først havde afholdt Generalforsamling paa Hotel Kong Frederik VII, hvor forskellige Forhold drøftedes, samledes man i Kirken. Her viste Organist *Tscherning* Samfundet den Opmærksomhed at spille Orglet, og man begyndte med Af-syngelse af Salmen: „Tusind Aar stod Kristi Kirke“, hvorefter Pastor *P. Severinsen* talte om aandelige Rørelser i Sorø Amt gennem Tiderne. Derefter gav Graver *Niels P. Larsen* en instruktiv Oversigt over Sorø Kirkes Historie, og der blev givet Deltagerne Lejlighed til at bese Kirken med alle dens interessante Seværdigheder. Senere mødtes man til et fornøjeligt fælles Kaffebord paa Hotel Sorø og her holdt Redaktør *J. V. Christensen* et kort Foredrag om Historikerstævnet i Haderslev — det første almindelige Historikermøde i det genforenede Sønderjylland.

1923 kaldtes der 29. Juli til Møde i Kirkerup, da man i Historisk Samfund længe havde drøftet Spørgsmaalet om at faa gjort noget for Bevarelsen af det gamle Kildested, og man tænkte sig ved et saadant Møde at kunne slaa til Lyd for Tanken. Her talte først cand. mag. *Gunnar Knudsen* om de hellige Kilders Historie og oplyste bl. a., at han ved sine Undersøgelser havde konstateret Tilstedeværelsen af nogle og tredive hellige Kilder i Sorø Amt. Derefter talte Redaktør *J. V. Christensen* om den sjællandske Landsby, idet han særlig dvælede ved de for Stedet særegne Forhold. *Formanden* foreslog, at der fra Forsamlingen rettedes en Henstilling til de respektive Autoriteter — Hospitalbestyrelsen og Sogneraadet — om sammen med Historisk Samfund at nedsætte et Udvalg til at tage Spørgsmaalet om Fredning og Forskønnelse af Kildepladserne op til Overvejelse og dette Forslag vedtoges enstemmigt. Mødet sluttede med fælles Kaffebord, ved hvilket Grd. *Johs. T. Christensen*, Vollerup, henstillede til Historisk Samfund at optage et Arbejde for at faa Udskiftningens Historie i Sorø Amt belyst i Aarbøgerne, et Forslag, som man lovede at tage sig af, hvorefter *Formanden* sluttede den vellykkede Sammenkomst, som forhaabentlig vil bære Frugt i, at det sjældne Fortidsminde — Kirkerup Kilde — bevares i en værdig Form.

1928 1923 holdt Historisk Samfund Aarsmøde og Generalforsamling i Ringsted. Ved Generalforsamlingen foresloges Valg af Bestyrelsen, og Grd. Lars Andersen, Skraverup, cand. mag. Gunnar Knudsen og Pastor Severinsen genvalgtes, medens Pastor Winther, Korsør, nyvalgtes i Stedet for Lektor Gøtzsche, der havde udtalt Ønske om at trække sig tilbage.

Formanden rettede en Tak til Gøtzsche for hans store Arbejde i Historisk Samfund, i hvis Bestyrelse han har siddet siden dets Stiftelse i 1911. Efter at Deltagerne i Mødet havde beset St. Bendts Kirke, talte Pastor *Severinsen* ved et offentligt Møde i Pavillonen om „Danmarks første Møde med Kristendommen“, og Formanden, Akademikasserer, cand. mag. *la Cour*, om „Vandalismen mod vore historiske Minder.“

Ved et Bestyrelsesmøde, der ¹¹₁₀ 1923 holdtes paa Hotel Sorø, genvalgtes *la Cour* til Formand, og han paatog sig midlertidig ogsaa at varetage Sekretær- og Kassererhvervet.

Historisk Samfunds Regnskab for 1923.

Indtægter.	Kf	Ør
Beholdning fra forrige Aar.....	672	80
Aarsbidrag for 1922	1837	50
Subskribenter paa Aarbogen.....	18	00
Statens Tilskud	400	00
Salg af Ingvorsens Fortællinger	25	00
Møder	91	80
Salg af Sange	8	50
Renter i Sparekassen	11	86
	Ialt Kr....	3065 46
<hr/>		
Udgifter.	Kf	Ør
Aarvog X (1922) Trykkeriet.....	876,15	
Honorarer	<u>306,00</u>	1182 15
Medlemsbidrag til Da. hist. Fællesforening.....	48	75
Driftsudgifter:		
Bekendtgørelser.....	107,19	
Opkrævning	34,25	
Porto og Fragt.....	210,19	
Indbinding	4,00	
Møder og Foredrag	240,00	
Bestyrelsesmøder.....	73,40	
Foren.'s Deltagelse i Da. hist. Fællesf.'s		
Møde	11,70	
Sekretærens Honorar	<u>50,00</u>	730 73
	1961	63
Kassebeholdning	1103	83
	3065	46

Ovenstaaende Regnskab er gennemgaaet og fundet rigtigt og i Overensstemmelse med de medfølgende Bilag. Kassebeholdningen er forevist.

f. T. Sorø ⁵/₁ 1924.

K. Kæstel.

N. C. Nielsen.

INDHOLD AF XI. BIND.

	Side
Jættestuen i „Rævehøj“ ved Slotsbjergby. Af Konservator G. Rosenberg	3
Zakarias Nielsen og Sorø Amt. Af Redaktør J. V. Christensen	21
Fra Sorø's Fortid. Af Cand. mag. Gunnar Knudsen	31
Rasmus Ottesen (1803—1862). Ved Højskolelærer Jens Peter Jensen, Høng	63
Farendløse Mølle. Af Dr. phil. H. Hjelholt	102
To Skrivelser fra Plambäck i Krebsekroen. Ved Lektor F. Matthiessen	110
Fra vore Bedsteforældres Tid. Af fhv. Grd. L. Christensen, Slagelse	125
Hagbards Galge. Af Pastor P. Severinsen	134
Sorø. Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne. Skrevet af gamle Soranere. Anmeldt af L. F. la Cour..	135
Samfundets Virksomhed. Ved Formanden	142
Historisk Samfunds Regnskab for 1923	145

